

Armoede en Sociale Uitsluiting in een aantal Europese landen

Auteur: Elżbieta Szczygieł

Wetenschappelijke reviewer: prof. zw. dr hab. inż. Leszek Woźniak, *Politechnika Rzeszowska*

Bewerking: Monika Hadam

Vertaling: Hans Daale

Omslag: Krzysztof Ciapała

Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International

Publishing house: Stowarzyszenie „Centrum Wspierania Edukacji i Przedsiębiorczości”
ul. K. Hoffmanowej 19
35-016 Rzeszów
www.cwep.eu
office@cwep.eu

Rzeszów / De Meern 2015

Inhoud

Dankwoord	4
Inleiding	5
Hoofdstuk I	
Armoede en sociale uitsluiting in de onderzochte landen – ter inleiding	9
1 Armoede en sociale uitsluiting – in theorie	9
2 Algemene demografische en sociale situatie in de landen	12
3 Beoordeling van de statistische gegevens m.b.t. armoede en sociale uitsluiting	17
Hoofdstuk II	
Onderzoek naar armoede en sociale uitsluiting	25
1 Onderzoeksmethode	25
2 Informatie over het onderzoek	33
Hoofdstuk III	
Presentatie onderzoeksresultaten – mensen in armoede en sociale uitsluiting en die daarmee worden bedreigd	37
1 Economische situatie volgens de respondenten – data interviews	37
2 Economische situatie volgens de respondenten – data vragenlijsten	51
3 Functioneren van respondenten in de maatschappij	59
Hoofdstuk IV	
Manieren voor preventie van en het komen uit armoede en sociale uitsluiting	69
1 Regels functioneren steunstelsel en voorstellen verbeteringen	69
2 Verwerven van ondernemerschapsvaardigheden en starten eigen zaak	79
3 Conclusies en aanbevelingen trainingsprogramma's	88
4 Samenvatting	91
5 Tot slot	91
Figuren	95
Tabellen	95
Grafieken	95
Bibliografie	96

Dankwoord

De auteur wil graag haar dank uitspreken in de richting van de vertegenwoordigers van de partnerorganisaties in het project die betrokken waren bij de interviews en hebben bijgedragen aan de uitwerking van deze publicatie. Het gaat om de volgende personen zonder wie de voorbereiding van deze publicatie niet mogelijk zou zijn geweest:

Natalja Grigorjeva, Tatjana Moroz, Ruta Pels en Pavel Smulski (Estland), Aurora Gómez García en Selina Martin Cano (Spanje), Hans Daale, Rein Leyenhorst, Jan Nienhuis en Bert Wissink (Nederland), Beata Ceglińska, Maciej Markowicz, Małgorzata Miłoś, Urszula Niedroszlańska en Radosław Pyrek (Polen), Maria Kovacs, Anca Petriuc, Constanța Stăncescu en Ariana-Stanca Văcărețu (Roemenië), Stefano Meneghello en Nicolò Triacca (Italië).

Inleiding

Armoede en sociale uitsluiting zijn in breed verband van commentaar voorziene maatschappelijke vraagstukken, waarmee zowel ontwikkelingslanden als landen die als goed ontwikkeld worden beschouwd te maken hebben. De definities van beide verschijnselen onderstrepen de verschillende aspecten van de twee: het gaat om inkomen en om de sociale en persoonlijke gevolgen als iemand in een bepaalde situatie terechtkomt. Er is niet één set kenmerken voor het diagnosticeren van het bestaan van armoede en sociale uitsluiting, en dat is niet per se een wezenlijk probleem.

Een dergelijke situatie maakt het mogelijk de analyse van deze verschijnselen uit te voeren op een interdisciplinaire wijze, gelet op de variëteit aan onderwerpen. De economische benadering die meestal wordt toegepast en wordt beschouwd als de meest objectieve, is slechts een startpunt voor de behandeling van de verschillende aspecten bij het functioneren van de mensen die getroffen zijn door armoede en sociale uitsluiting - in de samenleving, binnen hun sociale laag, om te bezien waar en hoe ze kunnen worden geholpen. Zoals M. Gielda schrijft (2014, blz. 15): "het ontbreken van een universele definitie van armoede benadrukt de behoefte aan een exacte, nauwkeurige definitie. Het vormt de basis en de belangrijkste taak voor een onderzoek naar een van de aspecten van het verschijnsel. Het maken van een keuze voor een bepaalde definitie van armoede is cruciaal voor de resultaten van het onderzoek; afhankelijk van de definitie kunnen verschillende groepen als arm of met een risico op armoede worden beschouwd, verschillende instrumenten kunnen worden toegepast om het minder erg te laten klinken, etc.". Zo'n aanpak maakt de discussie over armoede en sociale uitsluiting mogelijk, uitgevoerd op verschillende niveaus, en geeft de optie deze dringende kwestie rond veel verschillende bedreigingen te tackelen.

Het moet worden toegejuicht dat acties in de richting van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting terugkomen bij verscheidene gelegenheden. Het initiatief van de Europese Unie om 2010 het Europees Jaar van de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting te maken, gaf een impuls aan het ondernemen van allerlei acties en aan het starten van discussies teneinde de twee problemen te voorkomen. Door voorstellen te doen voor maatregelen gericht op het bestrijden van armoede en sociale uitsluiting en deze op te nemen in veel strategische documenten, zowel op Europees, nationaal en regionaal niveau, werd het mogelijk om allerlei 'bottom-up initiatieven' te starten, onder meer via projecten die door de Europese Commissie worden gefinancierd.

Eén daarvan is het project getiteld "TAP – Together Against Poverty (Samen tegen armoede)", uitgevoerd door een samenwerkingsverband van zes Europese landen, met organisaties uit Estland, Spanje, Nederland, Polen, Roemenië en Italië. Het project wordt gecoördineerd door het Centre for Education and Enterprise Support uit Rzeszów (Polen), dat al gedurende meerdere jaren te maken heeft met sociale kwesties en het deelnemen aan tal van projecten die bijvoorbeeld draaien om preventie van dakloosheid onder kinderen. De doelstelling van het TAP-project is om twee rapporten op te leveren waarin de armoede en sociale uitsluiting in de projectlanden wordt beschreven alsmede de beschrijving van bestaande modellen van de sociale zekerheid. Het eerste rapport heeft u hierbij in handen. Het is het resultaat van het onderzoek naar de problematiek van armoede en sociale uitsluiting in de zes landen. Het belangrijkste element is de beschrijving van diepte-interviews met 90 mensen uit de doelgroep: met risico op of reeds te maken hebbende met armoede en/of sociale uitsluiting.

Deze groep bestond uit:

- werklozen,
- mensen met een laag niveau aan vaardigheden of onderwijs,
- een-oudergezinnen,
- grote families,
- mensen met een laag inkomen, dat recht geeft op sociale uitkeringen.

De interviews werden gehouden aan het eind van 2014 en in de eerste maand van 2015 in alle deelnemende landen (15 interviews in elk land). Het rapport is een samenvatting van alle informatie en is een basis voor de ontwikkeling van een trainingsprogramma (workshop) voor bepaalde groepen mensen in armoede en sociaal uitgesloten, met als doel om de onafhankelijkheid van de betrokkenen te vergroten en vaardigheden aan te leren die nodig zijn voor het opstarten van een eigen bedrijf. De testresultaten die gepresenteerd worden in dit rapport, stellen niet alleen het probleem van armoede en sociale uitsluiting ter discussie, met hun verschillende vormen en oorzaken. Ze brengen ook ter sprake een belangrijke kwestie als een mogelijke exit voor mensen uit de sociale situatie waarin ze zitten, door op een onafhankelijke wijze zakelijke activiteiten te laten ontplooiën als ze risico's lopen op armoede of sociale uitsluiting of reeds daarmee te maken hebben.

Meningen van mensen in armoede of sociale uitsluiting zijn in feite van cruciaal belang voor het begrijpen van hun vaardigheden, de aanleg om een bedrijf te leiden en vorm te geven, alsmede voor een goede ontwikkeling van de inhoud van het programma – zoals bedoeld in dit project. In dit opzicht is het rapport een diagnose van het opstarten en runnen van een bedrijf door mensen die getroffen zijn dan wel zullen worden door armoede en sociale uitsluiting.

Deze publicatie bestaat uit vier hoofdstukken. De eerste is gewijd aan de theoretische benadering van armoede en sociale uitsluiting, met name hun definities in de literatuur van het onderwerp. In dit hoofdstuk wordt de presentatie van de bestaande gegevens over armoede en sociale uitsluiting in de zes genoemde landen onder de loep genomen. Deze cijfers representeren vooral een algemene beschrijving van de demografische en sociale situatie in elk land en vormen aldus een samenvatting van de statistische gegevens en het bestaande onderzoek over armoede en sociale uitsluiting (de zogenoemde beschouwing en beoordeling van de literatuur).

In het tweede hoofdstuk wordt de onderzoeksmethodologie beschreven, met inbegrip van de onderzoeksdoelstellingen, hypotheses, variabelen en het onderzoeksinstrument: een diepte-interview aan de hand van een vragenlijst met een analyse daaraan gekoppeld. Het hoofdstuk geeft ook informatie over het onderzoek in de afzonderlijke landen en bespreekt de socio-demografische resultaten van de studie.

Het derde hoofdstuk is gewijd aan de resultaten van het onderzoek onder de mensen die getroffen zijn door dan wel risico lopen op armoede en sociale uitsluiting. Inbegrepen zijn beschrijvingen van de economische situatie door de respondenten in elk land, hoe ze functioneren in de samenleving alsmede de samenvatting van de antwoorden op de vragen zoals die in het interview werden gegeven. Op die manier was het mogelijk, naast alle algemene antwoorden, om tastbare resultaten ten aanzien van hun financiële situatie

te verkrijgen samen met de manieren waarop ze omgaan met moeilijkheden in hun leven waarmee zij worden geconfronteerd.

Het laatste en vierde hoofdstuk geeft manieren van preventie en voor het ontkomen aan de toestand van armoede en sociale uitsluiting. Deze zijn gebaseerd op informatie die door de deelnemers van de interviews is gegeven. Het omvat de evaluatie van de werking van de bestaande stelsels van sociale bijstand en suggesties voor aanpassingen. Ook wordt ingegaan op de evaluatie van ondernemersvaardigheden door de geïnterviewden zelf en de mogelijkheden voor het aan de slag gaan als zelfstandige. Aan het einde van de publicatie worden de conclusies en aanbevelingen voor geplande workshops gegeven, gevolgd door een samenvatting.

De eerste presenteert de belangrijkste observaties die voortvloeien uit het onderzoek en die de meest relevante invloed op het thema heeft en op de methodologie voor het uitvoeren van de programma's en workshops rond ondernemersvaardigheden voor mensen in armoede en in een situatie van sociaal uitgesloten zijn. De samenvatting omvat de discussie over de verificatie van de hypothese en de samenvatting van de juistheid van wat er tijdens het onderzoek werd waargenomen.

De volledige samenvatting zal ook andere onderzoekers helpen bij het tot zich nemen en begrijpen van de resultaten die dit alles heeft opgeleverd. Het onderzoek zoal dit wordt gepresenteerd in deze publicatie had grotendeels een verkennend karakter. Dit was voornamelijk veroorzaakt door de aard van het onderzoek, het toepassingsgebied en de doelstellingen. Ze kunnen evenwel een bijdrage leveren aan verdere, meer diepgaande analyses.

Hoofdstuk I

Armoede en Sociale Uitsluiting in de onderzochte landen – inleiding

1. Armoede en Sociale uitsluiting: de theorie

Armoede en sociale uitsluiting zijn maatschappelijke verschijnselen die vaak zijn bestudeerd en in de sociale en economische wetenschappen worden beschreven. De eerste benadering kent een sociologisch perspectief dat de mechanismen accentueert en verklaart van mensen als ze deel uitmaken van de twee hier besproken groepen, alsmede dat deze aanpak een bredere context diagnosticeert ten aanzien van oorzaken en gevolgen van het in een dergelijke toestand blijven zitten. Het economisch perspectief heeft te maken met pogingen om de staat van armoede te definiëren als een gebrek aan een bepaalde hoeveelheid financiële middelen, of, een bredere context, een beperking van de verschillende dimensies van welzijn (gezondheid, onderwijs, economische en persoonlijke veiligheid, enz.).

Met dit perspectief in het achterhoofd zijn de financiële gevolgen van een sociale uitsluiting duidelijk en nauw verwant aan de armoede, maar dan wel met een veel bredere betekenis en met een minder expliciete definitie. Het lijkt noodzakelijk om deze verschijnselen te onderzoeken, hoewel voor dit rapport de belangrijkste focus ligt op armoede die vervolgens leidt tot sociale uitsluiting. Het proberen om beide fenomenen te definiëren, zou inhouden dat er moet worden begonnen met een tegenovergesteld concept: welvaart. Deze conclusie volgt uit de veronderstelling dat welvaart één van de doelstellingen is van samenlevingen die zich ontwikkelen. Pas nadat we een duidelijk standpunt hebben ingenomen met betrekking tot een zeker gebrek aan middelen, kunnen we verder gaan met kijken naar de groeiende armoede.

Welvaart kan worden omschreven als overvloed, rijkdom en een hoge kwaliteit van leven binnen een samenleving. De breedte van het concept wordt goed geïllustreerd door de woordenschat die wordt gebruikt in de Engelstalige literatuur betreffende het onderwerp. Begrippen als *welzijn*, *welbevinden*, *kwaliteit van leven* waren tot voor kort synoniem in een Poolse vertaling, maar ze worden steeds meer onderscheidend gebruikt. *Welzijn* verschilt derhalve binnen een economische context, gelet op welvaart, van *welbevinden* opgevat als een vorm van kwaliteit van leven en dit laatste, dus de *kwaliteit van leven*, is synoniem aan de kwaliteit van de gezondheid (Kot. 2000, blz. 187).

Eenvoudig gezegd is armoede is dan ook niets anders dan een beperkte welvaart. *Beperking* wordt hier bewust gebruikt aangezien het absolute ontbreken van bloei te vinden is aan het andere uiteinde van de geanalyseerde polariteiten. Zo'n begrip van welvaart-armoede relaties maakt het mogelijk flexibel om te gaan met zaken die op het snijvlak spelen, zowel in kwalitatieve termen als in termen van 'de huidige staat', mede om te bepalen wanneer we het kunnen hebben over de stand van zaken rond armoede.

Armoede, in dezelfde context, is een gebrek aan middelen, bezittingen, met het niet kunnen deelnemen aan bepaalde activiteiten die nu eenmaal behoren bij het gemiddelde lid van de samenleving, tot uiting komende in het bezitten van een bepaalde hoeveelheid middelen en het kunnen deelnemen aan bepaalde maatschappelijke activiteiten, binnen allerlei verbanden. Eén van de definities geeft aan dat **armoede** een toestand is met

onvoldoende middelen en bronnen, dat wil zeggen een vorm van het hebben van onvoldoende inkomsten die voor een minimale levensstandaard kunnen zorgdragen (Szopa, 2012, blz. 81). Het ontbreken van een bepaalde hoeveelheid middelen is gerelateerd aan de **welvaartsverdeling** binnen de samenleving en de daarmee samenhangende sociale ongelijkheid. Aan de linkerkant van de geschetste verdeling is het armoedegebied te vinden (Kasprzyk, 2013, blz. 34). De grens of het breekpunt voor de armoede kan worden gezien zich te bevinden rond een bepaald inkomen, hoeveelheid kosten, of het eigendom van goederen en rechten bij een bepaalde sociale groep. In dit opzicht kunnen we spreken van armoede in **absolute** en **relatieve** termen.

De eerste veronderstelt het vaststellen van een bestaansminimum waaronder het menselijk bestaan en de psychofysische ontwikkeling van een mens niet mogelijk is. Voor de tweede kan worden gesteld dat de staat van armoede en welvaart wordt gerelateerd aan de gemiddelde levensstandaard in een bepaalde samenleving of binnen een sociale groep (Blicharz, 2014, blz. 42). In beide gevallen veronderstelt een dergelijk begrip van armoede de mogelijkheid om zaken te meten en bijgevolg te kunnen vergelijken. Hier zijn twee dimensies cruciaal, dat wil zeggen: **vorm van armoede** en **de omvang** ervan. Ze geven een indicatie voor de intensiteit van de armoede voor de gehele bevolking en voor specifieke groepen (Podkarpacka Bieda, 2005, p. 13).

In het eerste geval wordt 'kans-op-armoede-graad' gebruikt, die wordt berekend als het quotiënt van het aantal armoede-eenheden (huishoudens of personen) gedeeld door het aantal eenheden in de gehele populatie. De meting is uit te drukken in een percentage dat het aantal armen aangeeft in een bepaalde populatie (Podkarpacka Bieda, 2005, p. 13; Ubóstwo w Polsce, 2013, blz. 17). De **armoede-omvang** wordt weergegeven via een index voor de '**gemiddelde inkomenskloof**' of de '**uitgavenkloof**' (afhankelijk van de gebruikte meetlat voor economische welvaart), om aan te geven wat het percentage is voor het gemiddelde inkomen en voor de kosten die lager zijn dan de veronderstelde armoedegrens (Ubóstwo w Polsce, 2013, s. 17). Met andere woorden, deze index toont het verschil tussen de armoededrempel en het gemiddelde inkomen van de armen of van hun huishoudens, met verwijzing naar de waarde van de armoedegrens (Podkarpacka Bieda, 2005, s. 13). Een van de meest subjectieve maten die worden gebruikt om de armoede aan te geven, is het 'inkomensnut'. Daarbij worden bepaalde begrippen gebruikt (bijvoorbeeld: heel slecht, slecht, niet zo best, etc.) in lijn met een bepaalde grootte van een huishouden of van een individueel inkomen (Amiel, 1999; Van Praag, 1971; van Praag, Kapteyn, 1973; Putter, 2014 blz. 31). Op deze manier wordt de toekenning van bijzondere waarden vergemakkelijkt als het gaat om de schatting van de parameters van de nutsfunctie, die kan worden vergeleken met nutsfuncties in andere sociale groepen of zelfs hele samenlevingen.

Vergelijking van de situatie van een arm persoon met andere leden van de samenleving leidt vaak tot vragen over **sociale uitsluiting** en de essentie ervan. De definitie van deze sociologische categorie verwijst naar verschillende vormen (zoals economisch, politiek, digitaal, etc.). Er kan worden aangetoond dat armoede een van de oorzaken is van sociale uitsluiting. De combinatie van sociale uitsluiting met een bepaalde materiële situatie van een persoon kan leiden tot alleen een analyse van het materiële verlies. Dit verlies, vaak gedefinieerd als 'sociale uitsluiting' kan worden toegepast op een situatie waarin een huishouden vanwege financiële problemen niet aan minimaal vier van de negen elementaire behoeften kan voldoen of wanneer de gezinsleden minder dan 20% van de volledige

jaarlijkse arbeidstijd werkzaam zijn (Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu, 2014)¹.

Zoals vermeld in 'Social exclusion and poverty in the region Podkarpackie': "het concept van sociale uitsluiting is meer aanvaardbaar in een politieke context als het wordt beschouwd als minder stigmatiserend dan het concept van armoede. Het concept van sociale uitsluiting is dan ook beter ontvangen door het grote publiek" (Kuta-Palach et al. 2011, s. 21). Er is geen twijfel over dat door alleen de sociale uitsluiting te onderzoeken, zonder aandacht voor het armoedeprobleem (of in bredere zin - het financiële aspect ervan), een volledige beschrijving van het fenomeen niet mogelijk is.

Het is goed om dit te beseffen tijdens een onderzoek rond het onderwerp en bij de bespreking van 'sociale betrokkenheid' als zijnde een fenomeen tegenover 'uitsluiting'.

J. Estivill die wordt geciteerd door de auteurs van de publicatie, zegt dat de strijd tegen de sociale uitsluiting niet om verwijzingen vraagt naar welvaart, maar alleen om het gebruik van het concept van een 'betrokken samenleving'. Op die manier kan één van de meest ongemakkelijke onderwerpen, zoals bijvoorbeeld armoede is, worden vermeden (Ibid). Armoede en sociale uitsluiting als categorieën voor onderzoek worden relatief vaak aan elkaar gekoppeld, zowel in het kader van de overeenkomsten als de verschillen tussen hen. Eén van de tegenstellingen, vaak aangehaald in de Poolse literatuur, is de tegenstelling tussen gemeenschappelijke kenmerken en verschillen die te vinden zijn voor armoede en sociale uitsluiting in een studie van S. Golinowska en P. Broda-Wysocki (2005, p. 44), waarin het gemeenschappelijke 'sleutelement' van beide het materiële verlies is. Het beïnvloedt zowel de armen als de sociaal uitgesloten. In het laatste geval gaat het om zowel de oorzaak als het effect van uitsluiting. De belangrijkste verschillen hebben echter betrekking op de situationele context van beide fenomenen.

Armoede heeft te maken met de **situatie** van beperkte middelen en mogelijkheden, die kunnen worden gebruikt door iemand die arm is. Sociale uitsluiting is een **proces** dat leidt tot een opeenstapeling van ongunstige factoren; het wordt geassocieerd met de wijze waarop instellingen en andere organen werken, leidend tot uitsluiting (ontkenning van het beginsel van een gelijke toegang); het is een vorm van sociaal isolement (een proces van non-participatie) en het wordt geassocieerd met lage niveaus voor 'sociaal kapitaal'. B. Szopa en A. Szopa (2011, blz. 15) benadrukken dat "de sociale uitsluiting nog steeds een onjuist begrip (definitie, fenomeen) is, soms tegenstrijdig met zichzelf, metaforisch eigenlijk, en ook te zien als normatief. Het fenomeen omvat andere daaraan gekoppelde omstandigheden zoals armoede, marginalisering, ontbering, ongelijkheid, werkloosheid of geen of weinig onderwijs" (Ibid).

Om die reden worden binnen deze studie allerlei paden gevolgd, verderop in dit rapport te presenteren.

¹ Materiële deprivatie betekent het niet kunnen voldoen aan vier van de negen behoeften, te weten: 1. de mogelijkheid voor de dekking van de kosten van een week lang vakantie voor het hele huishouden, eenmaal per jaar; 2. het eten van vlees, vis of vegetarisch equivalent, elke tweede dag; 3. verwarmen van het huishouden zoveel als nodig is; 4. vermogen om te betalen voor onverwachte kosten (waarvan de waarde overeenkomt met de waarde van de maandelijkse armoedegrens voor een bepaald land); 5. betaling van de reguliere kosten in verband met huur, aflossingen e.d.; 6. een kleurentelevisie; 7. een auto; 8. wasmachine; 9. een telefoon (mobiel of vast).

2. Algemene demografische en sociale situaties in de betrokken Europese landen

De demografische en sociale situatie in de zes landen die betrokken zijn bij het project: Estland, Spanje, Nederland, Polen, Roemenië en Italië, is zeer gevarieerd, hoewel we kunnen wijzen op een aantal gemeenschappelijkheden.

Omdat de belangrijkste doelstelling die is gedefinieerd in het begin van het project, de bestrijding van armoede is door middel van het ontwikkelen en toepassen van adequate leermiddelen voor twee doelgroepen binnen het project: mensen met een risico op armoede en sociale uitsluiting, en beleidsmakers en politici die betrokken zijn bij de sociale sector, was het noodzakelijk om deze fenomenen te analyseren in de betrokken landen.

Bij een cross-analyse van de besproken verschijnselen kwam naar boven dat er sprake is van diverse factoren voor het meten van het risico op armoede en uiteenlopende methodes om armoede te voorkomen. Dientengevolge werden de landen samengenomen in drie groepen. In de eerste groep met een zogenoemd 'hoog risico op armoede' zitten: Estland, Polen, Roemenië en Italië. Een land van een 'matig risico' is Spanje, en een 'veilig' land is Nederland.

Om een goede analyse te kunnen uitvoeren ten aanzien van de onderzochte zaken met betrekking tot armoede en sociale uitsluiting, was het noodzakelijk om bepaalde van groot belang zijnde socio-demografische aspecten te gebruiken, zoals de omvang van de bevolking en de vorm van de arbeidsmarkt van elk land. De demografische situatie in de landen die deelnemen aan het project, wordt weergegeven in tabel I.1.

Tabel I.1 Bevolking in de projectlanden (in miljoenen) en de structuur (in percentages)

	Bevolking (in miljoenen)*	% mannen**	% vrouwen**
Estland	1.3	46.7	53,3
Spanje	46.5	49.3	50.7
Nederland	16.8	49.5	50.5
Polen	38.5	48.4	51.6
Roemenië	19.9	48.8	51.2
Italië	60.8	48.4	51.6

(*) - data 01.01.2014

(**) - data 01.01.2013

Bron:: Eigen bewerking op basis van EUROSTAT (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

De drie landen Spanje, Polen en Italië, kennen meer dan 38 miljoen inwoners, wat met zich meebrengt dat de uitkomsten sterk meewegen in het project, aangezien ze vergelijkerwijs groot en significant voor Europa zijn in termen van bevolkingsomvang. Roemenië en Nederland kan worden aangemerkt als landen met een relatief middelgrote bevolking, en Estland is dan de kleinste - met slechts 1,3 miljoen inwoners. Deze verhoudingen zijn belangrijk als wordt gekeken naar de budgetten, fondsen en andere middelen die worden besteed aan de sociale zekerheid en naar het percentage van de bevolking dat is of wordt getroffen door de onderhavige situatie, hetgeen zich vertaalt naar een concreet aantal getroffen.

De werkloosheid in de partnerlanden van het project varieert van 6,7% in Nederland tot 26,1% in Spanje (zie tabel I.2).

Tabel I.2 Werkloosheid naar geslacht (%)

Land	Totaal	Mannen	Vrouwen
Estland	8.6	9.1	8.2
Spanje	26.1	25.6	26.7
Nederland	6.7	7.1	6.3
Polen	10.3	9.7	11.1
Roemenië	7.1	7.7	6.3
Italië	12.2	11.5	13.1

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

In Estland, Nederland en Roemenië is de werkloosheid hoger bij mannen dan bij vrouwen. In de andere drie landen is de situatie omgekeerd. De nationale statistieken van de landen vermelden 49 duizend werkloze mensen in Estland, 600 duizend in Nederland en 700 duizend in Roemenië.

In de landen met een grotere bevolking en met een aantal werklozen groter dan 10%, wordt het aantal uitgedrukt in miljoenen: Polen 1,8, Italië 2,8 en Spanje 5.6.

Het totaal voor alle projectlanden bedraagt meer dan 11,5 miljoen (6,1 miljoen mannen en 5,4 miljoen vrouwen) (*www.stat.ee; www.statline.cbs.nl; www.ine.es; www.stat.gov.pl; www.inse.ro; www.ec.europa.eu/eurostat*).

Het aantal werklozen wordt vaak in combinatie gegeven met het aantal werkenden en de arbeidsparticipatiegraad, wat een beeld geeft van het percentage mensen tussen de 15-64 jaar die werkzaam zijn. In alle landen, met uitzondering van Estland, is het aantal werkende mannen hoger dan het aantal werkende vrouwen. Het totaal voor 2013 was meer dan 73 miljoen werkenden, bijna 41 miljoen daarvan is man (tabel I.3.).

Tabel I.3 Werkzame bevolking (in miljoenen)

Land	Totaal	Mannen	Vrouwen
Estland	0.6	0.3	0.3
Spanje	17.1	9.3	7.8
Nederland	8.3	4.4	3.9
Polen	15.5	8.6	6.9
Roemenië	9.2	5.1	4.1
Italië	22.4	13.1	9.3

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

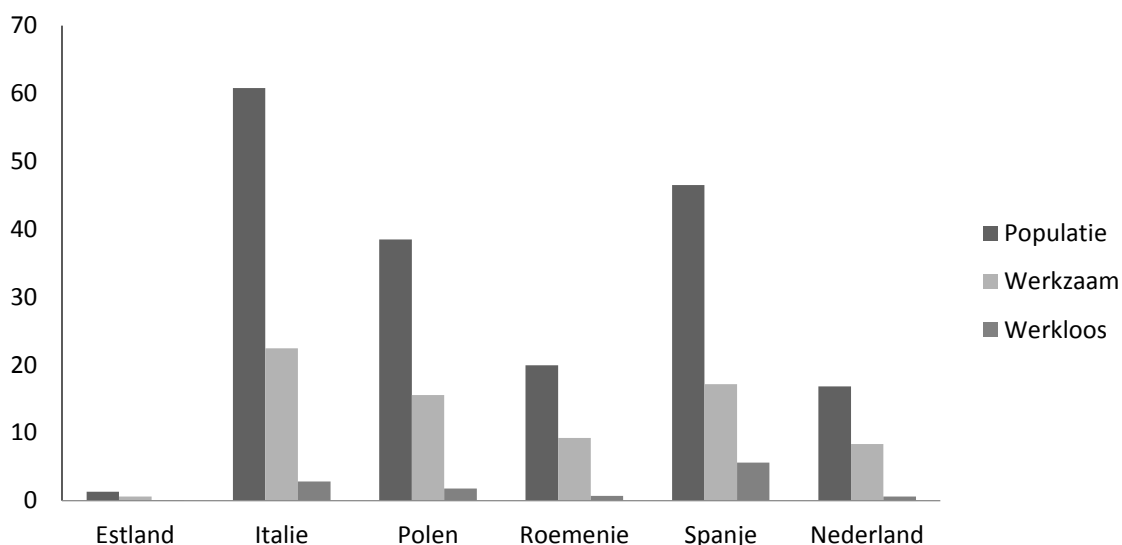
De hoogste arbeidsparticipatie bij de landen die deelnemen aan het project, kan worden waargenomen in Nederland (74,3%) (tabel I.4.). De tweede als het gaat om een goed werkende arbeidsmarkt, is Estland, waar de arbeidsparticipatie 68,5% is. De laagste waarde van deze index werd gemeld voor Italië (55,6%) en Spanje (54,8%).

Tabel I.4 Werkzame bevolking (in procenten)

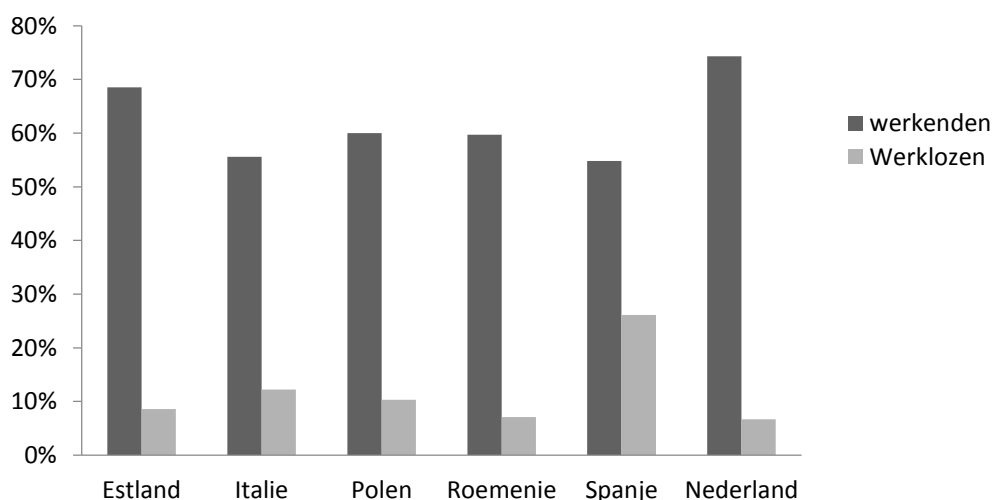
Land	Totaal	Mannen	Vrouwen
Estland	68.5	71.4	65.7
Spanje	54.8	59.2	50.3
Nederland	74.3	78.7	69.9
Polen	60.0	66.6	53.4
Roemenië	59.7	66.8	52.6
Italië	55.6	64.8	46.5

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

De verschillen tussen de waarnemingen zijn opgenomen in de grafieken I.1. en I.2.

Grafiek I.1 Populatie, werkzaam en werkloos (in miljoenen)

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Grafiek I.2 Percentage werkzame en werkloze bevolking

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

De potentiële kans op werkgelegenheid dan wel het gebrek daaraan is strikt genomen een kwestie van het hebben van de juiste kwalificaties en diploma's en, voor een groot deel daarvan via het formele onderwijs. Hoewel de werkgevers aangeven kwalificaties en (werk)ervaring als belangrijkste factoren te zien tijdens de werving, blijkt toch met name het genoten onderwijs een factor te zijn die helpt bij het al dan niet krijgen van een baan. In de onderzochte landen varieert het percentage mensen boven de 25, die alleen een opleiding op het laagste niveau hebben afgerond, van land tot land nl. van 11,5% in Estland tot 53,5% in Spanje. In alle landen, met uitzondering van Estland, komt het vaker voor dat een vrouw tot deze groep behoort (tabel I.5.).

Tabel I.5 Mensen ouder dan 25 die primair onderwijs of de eerste fase van het secundair onderwijs hebben afgerond (in percentages)

Land	Totaal	Mannen	Vrouwen
Estland	11.5	13.8	9.3
Spanje	53.5	53.0	54.1
Nederland	30.5	26.1	34.7
Polen	17.2	14.1	19.9
Roemenië	33.5	27.5	39.1
Italië	52.3	51.0	53.5

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

De demografische structuur van de huishoudens kan ook van invloed zijn op het ontstaan van het risico op armoede of sociale uitsluiting. In veel landen wordt benadrukt dat gezinnen of alleenstaande ouders die belast zijn met het opvoeden van kinderen, worden blootgesteld aan deze situaties.

Helaas zijn gegevens over de demografische structuur in slechts enkele landen openbaar, en de mate van detail varieert hetgeen een nauwkeurige vergelijking moeilijk maakt. Gegevens afkomstig van Eurostat-database vermelden alleen het percentage van de alleenstaande ouders en het percentage huishoudens met kinderen (Grafiek I.3).

Nationale statistieken voor Estland geven aan dat echtparen met kinderen 41,5% van alle gezinnen uitmaken en ouders met kinderen 19,3%. 14,9% van de mensen die kinderen opvoeden betreft alleenstaande vrouwen (www.stat.ee/rel2011).

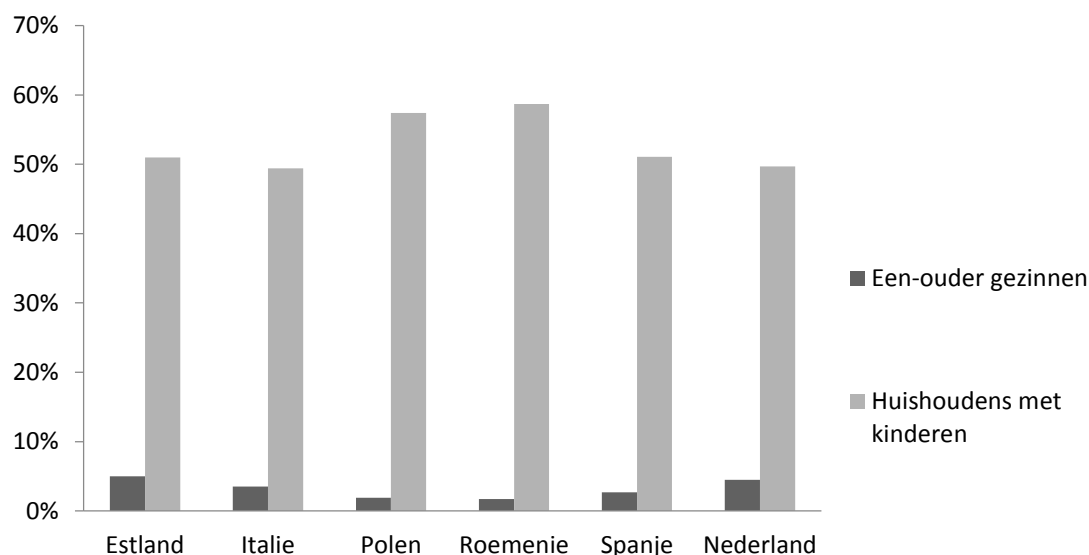
In Spanje vormen echtparen met kinderen 34,9% van alle echtparen, hoewel de data alleen gelden voor echtparen met minder dan drie kinderen (3,2% van alle huwelijken). Voor alleenstaande moeders gaat het om 9,4% van alle ouders. Hetzelfde percentage geldt voor alleenstaande vaders (www.ine.es).

Uit de gegevens voor Polen blijkt dat getrouwde stellen met kinderen 67% van alle huwelijken vertegenwoordigen en voor mensen met drie of meer kinderen is dat 12%. In de groep huishoudens die worden 'gerund' door alleenstaande moeders, gaat het in 8% ervan om moeders met drie kinderen en in 4% met vier of meer kinderen. In het geval van alleenstaande vaders die drie kinderen opvoeden, betreft het 5% van alle alleenstaande vaders; degenen die de zorg hebben voor vier of meer kinderen vertegenwoordigen 2% van het totaal (Gospodarstwa domowe i rodziny, 2014 Tab. 16, blz. 153).

In Roemenië vormen echtparen met kinderen onder de 18 43,2% van alle huishoudens. Bij echtparen met drie of meer kinderen gaat het om slechts 3,1% en bij alleenstaande ouders om 2,6% van het totaal (A. Cambir et al., 2010).

In de Italiaanse statistieken worden alleen de ouders geregistreerd die nog steeds de zorg voor kinderen hebben. Degenen met drie kinderen vormen 6,6% van dergelijke ouders en in het geval van ouders die vier of meer kinderen hebben is dat 1% (www.ec.europa.eu).

Er zijn geen dergelijke gegevens beschikbaar voor Nederland.

Grafiek I.3 Percentage een-ouder gezinnen en huishoudens met kinderen

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

De laatste van de groepen die het meest kwetsbaar zijn voor armoede en sociale uitsluiting die in het project zijn benoemd, wordt gevormd door de huishoudens met lage inkomens. Kijkend naar de minimumlonen in de verschillende landen kan worden geconstateerd dat de variatie daarbij zeer breed is (tabel I.6.). Het hoogste minimumloon is te vinden in Nederland en het is bijna € 1.500. Het laagste is te constateren in Roemenië, iets meer dan 200 euro. Daarbij dient te worden meegenomen dat in de onderzochte landen het gemiddelde loon twee tot drie keer hoger is dan het minimumloon.

Tabel I.6 Minimum inkomen (in EUR)

Land	2013	2014
Estland	320	355
Spanje	752.9	752.9
Nederland	1 477.8	1 495.2
Polen	368.9	404.2
Roemenië	179.4	205.3
Italië	.	.

(.) - data niet beschikbaar

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013 en 2014)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Vermeldenswaard is het feit dat sommige huishoudens behoren tot de groep met een lage of zeer lage werkintensiteit, hetgeen kan resulteren in een zeer laag inkomen. In dit verband veroorzaakt het hebben van kinderen vaak een lagere werkintensiteit binnen het huishouden, maar het is niet altijd de regel. In het geval van een zeer lage arbeidsintensiteit komt het vaker voor in huishoudens zonder kinderen (Tabel I.7).

Tabel I.7 Huishoudens met een laag of zeer laag werk intensiteit (%)

Land	Huishouden met kinderen		Huishouden zonder kinderen	
	Zeet laag	Laag	Zeet laag	Laag
Estland	2.2	2.9	4.6	1.8
Spanje	5.2	5.0	7.2	4.2
Nederland	1.9	2.0	5.8	2.3
Polen	1.9	4.5	5.5	3.3
Roemenië	1.9	4.2	4.0	1.9
Italië	3.4	4.7	3.5	3.6

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)¹

Het totale percentage van de huishoudens met lage en zeer lage werkintensiteit met of zonder kinderen is 11,5%. In Spanje bedraagt het percentage 21,6%. In Nederland was het twee keer zo laag nl. 12%, net als in Roemenië. In Polen en in Italië is het 15,2%.

3. Beoordeling van de statistische data voor armoede en sociale uitsluiting

Een sleutel-determinant voor armoede is een bepaald niveau van het inkomen dat onvoldoende is om aan specifieke behoeften te kunnen voldoen en dat, in bepaalde situaties, het leven van een persoon in gevaar brengt. EU-statistieken stellen meestal dat de armoede-indicator 60% is van de mediaan voor vergelijkbare inkomens van de huishoudens in een bepaald land. Het adopteren van zo'n deze drempel kan eenvoudig gebeuren, alleen omdat dit vergelijking mogelijk maakt voor elke waarde in bijvoorbeeld euro's, hoewel het dient te worden vermeld dat er ook andere berekeningen mogelijk en beschikbaar zijn voor de evaluatie van het inkomensniveau².

Tabel I.8 Hoogte van het vergelijkbaar jaarlijks inkomen (in EUR)

Land	Gemiddeld	Mediaan
Estland	7 846	6 579
Spanje	15 635	13 524
Nederland	23 125	20 839
Polen	5 976	5 164
Roemenië	2 368	2 066
Italië	17 864	15 733

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

² Bijvoorbeeld, the Purchasing Power Standard (PPS) – de standaard voor de koopkracht.

De armoedegrens gebaseerd op het inkomen varieert aanzienlijk tussen landen (Tabel I.8.). In Nederland is deze 10 keer hoger dan in Roemenië. Daarom is het noodzakelijk, als het over armoede gaat, rekening te houden met de in de verschillende landen gebruikte definities.

In Estland wordt de armoede meestal gedefinieerd in de context van de behoeften die er zijn, en de mate van ontevredenheid als deze behoeften niet te vervullen zijn. Dit is weer gerelateerd aan de beperkingen aan de materiële middelen en de levensstandaard in vergelijking met de rest van de samenleving (Vaesus Eestis, 2010). Armoede wordt er ook behandeld als een sociaal fenomeen dat wordt gekenmerkt door een lager niveau van veiligheid en een grotere mate van sociale inconsistentie, minder sociale rechten en de mogelijkheid om deze te kunnen uitoefenen (ibid, blz. 23).

In Spanje wordt de definitie gebaseerd op EU-statistieken, met name de armoedefactor en het risico van sociale uitsluiting. De definitie wordt gebruikt in zowel de overheidsprogramma's (bijvoorbeeld het 'Nationaal Plan voor sociale integratie in het Koninkrijk Spanje voor de jaren 2013-2016'), als de officiële openbare statistieken (www.ine.es).

Op basis van deze statistiek is een arm persoon iemand die in een van de volgende drie situaties verkeert:

- een laag inkomen (onder 60% van het mediane equivalente inkomen of consumptie-eenheid per hoofd der bevolking³;
- zonder materiële bezittingen⁴;
- wonend in een huishouden waar sprake is van een lage werkintensiteit.

De Nederlandse definitie van armoede is gebaseerd op twee inkomensgrenzen: de lage inkomensgrens en de sociaal-beleid drempel (de zogenaamde begrotingslijn). In sommige gevallen wordt het subjectieve gevoel van armoede daarin meegenomen. De lage inkomensgrens is gebaseerd op de onderliggende waarde van de sociale uitkering, die wordt gebruikt om de veranderingen in de prijzen mee te kunnen nemen⁵. De drempel binnen het sociaal beleid, namelijk de begrotingslijn, werd vastgesteld op basis van de beoordeling door de overheid en maatschappelijke instellingen. Daarbij gaat het om het minimale dat nodig is voor de maandelijkse huishoudelijke behoeften, om te kunnen zorgen voor een fatsoenlijk leven. Bij deze aanpak wordt de begrotingslijn verdeeld in twee delen: 1) criterium van de basisbehoeften en 2) het criterium van 'niet erg veel maar voldoende'. De waarden die horen bij de criteria zijn niet gelijk en ze zijn dus ook afwijkend voor verschillende aantallen gezinsleden⁶.

In Polen worden er drie drempels gebruikt om armoede te definiëren:

- Relatieve armoedegrens, gedefinieerd als 50% van de gemiddelde (equivalent) uitgaven van huishoudens (Armoede in Polen, 2013);

³ In 2012: 6278.70 EUR (www.ine.es).

⁴ Zie voetnoot 1.

⁵ In 2012, voor 1 persoon - 990 EUR; 2 volwassenen en 3 kinderen - 2030 EUR (multiplier 2.6); 1 volwassene + 3 kinderen - 1740 EUR (vermenigvuldigingsfactor 1,76).

⁶ In 2012, voor 1 persoon - 952 euro per maand voor het eerste criterium en 1.042 euro voor de tweede; 2 volwassenen + 0 kinderen - 1300 EUR en 1430 EUR; 2 volwassenen en 2 kinderen - 1790 EUR en 1930 EUR; 1 ouder + X kinderen - 1440 euro en 1570 euro. Bovendien is in Nederland er een sociaal minimum recht op een uitkering voor levensonderhoud als voor een huishouden het inkomen gelijk of lager is dan: 890 EUR / 1 persoon, 1.530 EUR / 2 volwassenen en 2 kinderen, 1.430 EUR / 1 volwassene + X kinderen....

- Wettelijke armoedegrens, als het bedrag om in aanmerking te kunnen komen voor de sociale uitkeringen op basis van de huidige sociale bijstandwet (2004). Het bedrag varieert afhankelijk van de samenstelling van het huishouden.
- Extreme armoedegrens (bestaansminimum), afgezet tegen de tevredenheid op een bepaald niveau waar beneden er sprake is van een biologische levensbedreiging en een beschadiging van de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van de mens. Deze waarde wordt berekend door het Instituut voor Arbeid en Sociale Zaken (IPiSS).

De armoedegrens in Roemenië is op dezelfde wijze gedefinieerd als binnen de Europese Unie, als minder dan 60% van het mediane gemiddelde inkomen. De relatieve armoedegraad is het percentage mensen met minder dan 60% van het equivalent van de inkomsten die beschikbaar zijn voor volwassenen in verhouding tot het inkomen van de hele bevolking. Absolute armoede wordt gedefinieerd als een toestand waarin men niet in staat is om een 'mandje' met een minimum aan consumptiegoederen te vullen. De graad van de absolute armoede wordt gedefinieerd als het percentage mensen van wie de overeenkomstige uitgaven aan consumptiegoederen lager is dan de drempel van de absolute armoede voor de gehele bevolking. Deze drempel wordt bepaald als de inkomensband zonder enige sociale uitkeringen voor een huishouden⁷.

In Italië, net als in Roemenië, zijn er twee gangbare definities van armoede: relatief en absoluut. De eerste is berekend op basis van de vastgestelde grenswaarde voor armoede, waarmee de waarde van de consumptie wordt geïdentificeerd.⁸ Absolute armoede wordt gedefinieerd op basis van de armoededrempel die overeenkomt met het minimale maandelijkse bedrag dat nodig is voor het kunnen aanschaffen van het zogenaamde 'mandje' met goederen en diensten. De drempelwaarde verschilt per regio⁹.

Tabel I.9 Kans-op-armoede graad (60% of mediaan equivalent inkomen na verrekening en overdracht van de sociale steun)

Land	Totaal	Alleenstaand met kinderen	Kind jonger dan 18	Twee volwassenen		
				1 kind	2 kinderen	3 of meer kinderen
Estland	18.5	39.8	18.1	13.0	13.4	18.9
Spanje	20.4	38.0	27.5	18.8	22.9	39.4
Nederland	10.4	20.1	12.6	6.5	4.7	20.1
Polen	17.1	29.5	23.2	11.6	17.2	37,3
Roemenië	22.3	31.3	32.1	15.2	22.8	60.6
Italië	19.1	35.9	24.8	13.5	22.3	38.1

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

⁷ In 2010 was de absolute armoedegrens 279,60 RON (65,10 EUR) / 1 persoon, 121,49 euro / 2 personen. De relatieve armoedegrens was: 117,23 EUR (1 persoon) en 175,85 euro (2 personen)..

⁸ In 2013, 972.52 EUR voor twee mensen (gemiddeld maandelijks niveau voor uitgaven).

⁹ Voor een persoon die in het noordelijke deel van Italië woont in een grootstedelijk gebied is 820,19 euro, voor 2 personen uit kleine steden is dit 977,59 euro; voor een persoon in het zuiden, in het grootstedelijk gebied: 602,81 euro, voor twee personen is het 859,00 EUR (ISTAT 2014).

Het risico op armoede wordt meestal gezien in de context van de samenstelling van het huishouden. Grote gezinnen en alleenstaande ouders zijn bijzonder kwetsbaar voor armoede. De hoogte van de kans op armoede varieert in deze landen, van 10,4% in Nederland tot 22,3% in Roemenië. Het gemiddelde voor de Europese Unie is 16,6%. De dreiging is voor grote gezinnen het meest significant; het risico op armoede is dan twee keer (in Roemenië drie keer) hoger dan het algemene gemiddelde voor het land (van 20,1% tot 60,6%). In het geval van alleenstaande ouders kan een op de drie ervan met zo'n omstandigheid te maken krijgen. De uitzondering hierop is in Nederland, waar een op de vijf alleenstaande ouders die een kind moeten opvoeden, kan worden blootgesteld aan armoede.

Tabel I.10 Kans-op-armoede graad op basis van opleiding

Land	Basis- of lager beroepsonderwijs	Middelbaar beroepsonderwijs en post-mbo	Hoger onderwijs
Estland	28.5	19.1	9.3
Spanje	29.5	18.9	8.8
Nederland	12.0	12.2	8.7
Polen	32.5	18.0	4.9
Roemenië	43.0	16.6	1.7
Italië	27.3	15.5	7.7

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

De analyse van het armoedeverijnsel op basis van demografische en sociale factoren vereist een blik daarop gelet op het gevolgde onderwijs. Bij het interpreteren van gegevens die beschikbaar zijn via EUROSTAT, is het belangrijk om in de gaten te houden dat onderwijs in principe een instrument is met als doel om inkomenszekerheid te bieden aan goed opgeleide persoon. Met andere woorden: er zal in het algemeen sprake zijn van een relatie waarbij hoger onderwijs zal leiden tot het kunnen verkrijgen van een beter betaalde baan.

In het geval van het hebben gedaan van basisonderwijs of lager secundair onderwijs¹⁰ varieert het percentage mensen met risico op armoede in de onderzochte groep van 12% in Nederland tot 43% in Roemenië.

Voltooiing van secundair of post-secundair onderwijs vermindert het armoederisico praktisch gezien met 10 tot 26% (Nederland is een uitzondering hierbij). Binnen een groep van mensen die een hogere opleiding¹¹ hebben gevolgd, is het risico om in armoede te vervallen het laagst - hoewel het aanzienlijk verschilt van land tot land (van 1,7% in Roemenië tot 9,3% in Estland). Dit kan een gevolg zijn van wisselende belangstelling voor het doen van hoger onderwijs, alsmede van de algemene situatie van hoger opgeleide mensen¹².

¹⁰ Equivalent van het Poolse gymnasium

¹¹ In 2013 had, in Estland, 33% van de bevolking hoger onderwijs, in Roemenië was het 14%. Ter vergelijking: het EU-gemiddelde was 25,3%. In Spanje 30,9%, in Nederland 29,3%, Polen 22,6%, Italië 14,4%. Eurostat (gegevens voor 2013) (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

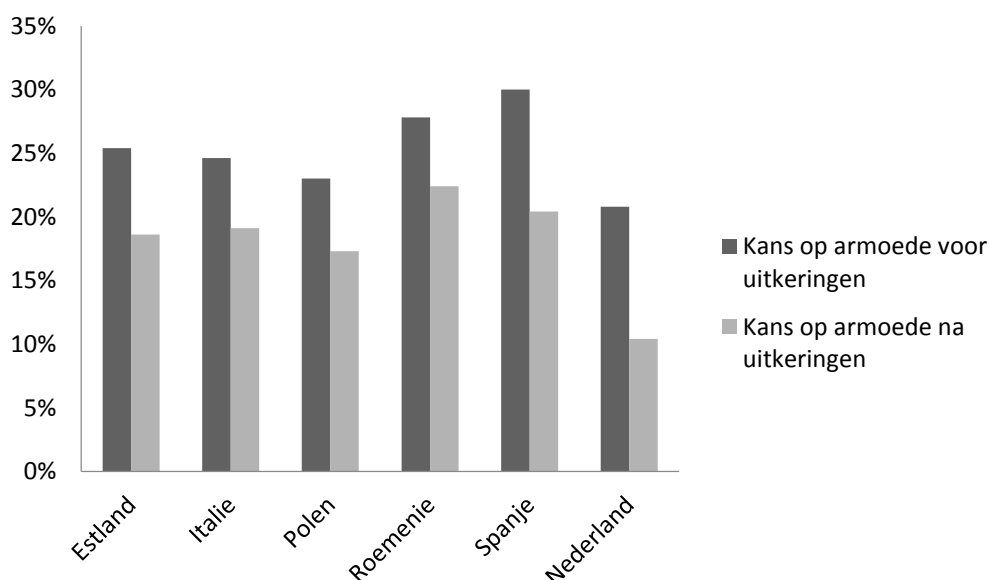
¹² Die analyse is niet het onderwerp van het verslag, echter het benadrukt het belang en de noodzaak met deze factor rekening te houden bij verdere studie.

Tabel I.11 Kans-op-armoede graad zonder een uitkering te ontvangen

Land	Totaal	Kinderen onder de 18
Estland	25.4	27.5
Spanje	30.0	38.0
Nederland	20.8	23.9
Polen	23.0	29.9
Roemenië	27.8	40.0
Italië	24.6	33.6

Bron: Eigen samenvatting op basis van: EUROSTAT, data voor 2013
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Het verstrekken van sociale uitkeringen d.w.z. de overdracht van geld naar huishoudens tijdens de periode die hierbij voor het inkomen als referentie is gebruikt, is in het algemeen bedoeld voor het verlichten van de financiële lasten die gepaard gaan met onvoorziene omstandigheden of behoeften. Het maakt als zodanig deel uit van georganiseerde processen binnen het systeem van sociale zekerheid, maar het kan mede gebeuren buiten de overheidsinstellingen om, door non-profit organisaties die gericht zijn op het ondersteunen van huishoudens (<http://stat.gov.pl/metainformacje>) en het tot op zekere hoogte terugdringen van armoede. Deze verstrekkingen zijn onder meer: gezinstoeslagen, kinderbijslag, huisvestingstoelagen, werkloosheidsuitkeringen en uitkeringen die verband houden met de leeftijd dan wel uitkeringen die gerelateerd zijn aan een vorm van sociale uitsluiting. Ondanks deze diversiteit spelen deze verstrekkingen een belangrijke rol in het terugdringen van de armoede. Vergelijking van de mate waarin risico-op-armoede zich voordoet vóór (alle) sociale verstrekkingen laat duidelijk de invloed zien grafiek I.4). Afhankelijk van het land verminderen allerlei verstrekkingen de armoede-bedreiging met 5,5% (Roemenië en Italië) tot 10,4% (Nederland).

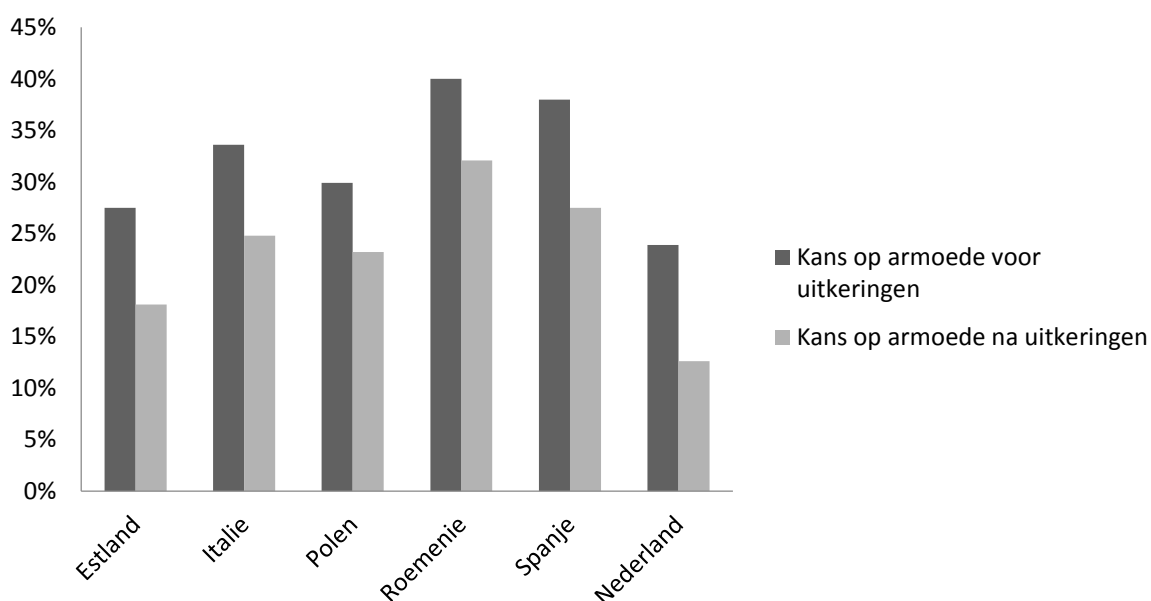
Grafiek I.4 Vergelijking van de mate van risico-op-armoede voor en na verstrekking van sociale uitkeringen aan huishoudens (totaal)

Bron: Eigen samenvatting op basis van: EUROSTAT, data voor 2013
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Sociale verstrekkingen, ondanks het feit dat ze voornamelijk betrekking op kwesties die in verband staan met de leeftijd en het onvermogen om te werken, bieden vooral hulp aan jongeren.

Kinderen onder de 18 jaar die verstoken zijn van ondersteuning, zijn kwetsbaarder voor armoede dan het algemene gemiddelde daarvoor in elk land. In Nederland zou bijna een op de vier kinderen, in een huishouden dat geen uitkeringen ontvangt, kwetsbaar zijn voor armoede.

In Roemenië lijkt deze index maar liefst voor 40% van hen relevant te zijn. Het verschil dat optreedt als gevolg van de uitkeringen en overdrachten is groter bij kinderen dan bij huishoudens en varieert van 6,7% in Polen tot 11,3% in Nederland (grafiek I.5).

Grafiek I.5 Vergelijking mate van risico op armoede voor en na uitkeringen aan huishoudens met kinderen onder de 18 jaar

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Helaas is het zo dat armoede vaak geen tijdelijke situatie is, maar een alleenstaande of een huishouden voor langere periodes treft. Dat is goed te zien in situaties met een permanent gebrek aan inkomen (langdurige werkloosheid), of in het geval van langdurige arbeidsongeschiktheid.

Met het vergelijken van indices voor armoede en langdurige armoede kan worden geconcludeerd dat meer dan de helft van de huishoudens die een duidelijk risico op armoede lopen, te maken hebben met onder een lange-termijn risico (Tabel I.12, te vergelijken met Tabel I.9.).

Het percentage huishoudens waar de armoede niet tijdelijk is, is bijna 6% in Nederland en 18% in Roemenië.

Tabel I.12 Mate risico op armoede op lange termijn

Land	Totaal	Kinderen onder de 18
Estland	9.3	7.9
Spanje	12.1	17.6
Nederland	5.8*	6.4*
Polen	10.7*	14.2*
Roemenië	18.2*	31.2*
Italië	13.2	19.7

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013 / *2012)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Tabel I.13 Mate van risico op armoede bij huishoudens met een lage werkintensiteit

Land	Leeftijd 18-59	Kinderen onder de 18
Estland	9.0	6.6
Spanje	16.3	13.8
Nederland	10.5	6.4
Polen	7.8	5.0
Roemenië	6.9	4.8
Italië	12.0	7.9

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

Gebrek aan betaald werk of het hebben van een belangrijke beperking als het gaat om kunnen werken beperkt voor huishoudens de mogelijkheid inkomsten te genereren, wat resulteert in een aanzienlijke verslechtering van de materiële status (Tabel I.13). Een lage werkintensiteit¹³ zorgt voor armoede in 7% (Roemenië) tot 16% (Spanje) van de huishoudens in de onderzochte landen. Het grote verschil kan worden verklaard door de verschillen in economische situatie van elk land¹⁴.

Tabel I.14 Risico op armoede of sociale uitsluiting

Land	Totaal	Mannen	Vrouwen
Estland	23.5	22.5	24.4
Spanje	27.3	27.9	26.7
Nederland	15.9	14.9	16.9
Polen	25.8	25.5	26.2
Roemenië	40.4	39.4	41.3
Italië	28.4	27.2	29.6

Bron: Eigen bewerking op basis van: EUROSTAT (data 2013)
(<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

¹³ Als de volwassenen tussen de 18 en 59 zijn, werken ze voor minder dan 20% van hun totale werk-potentieel.

¹⁴ Roemenië is een land waar meer dan 30% van de beroepsbevolking werkzaam is in de landbouw, terwijl in Spanje het percentage tien keer lager is. Houd de gegevens van Tabel I.2. in gedachten omdat het officiële werkloosheidsstatistieken betreft..

De risico-index voor armoede en sociale uitsluiting is de belangrijkste indicator van de uitvoering van de Europa 2020-strategie (Tabel I.14.). Deze betreft het percentage mensen met een risico op armoede of een extreem gebrek aan de benodigde goederen¹⁵ of mensen in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit (Ubólstwo w Polsce, 2013, s. 44). Mensen met een risico op armoede of sociale uitsluiting zijn meegenomen bij de schatting van de waarde van deze index, zelfs als ze worden getroffen door twee of alle drie van de symptomen. Indexwaarden zijn hoger dan wanneer alleen het risico op armoede wordt beschouwd.

De laagste waarde voor de risico-index voor armoede en sociale uitsluiting en daarmee het kleinste percentage mensen dat in gevaar is, werd waargenomen in Nederland (15,9%). Dat is 5% meer dan alleen het risico op armoede. Dat geldt ook voor Estland, waar bijna elke vierde persoon een risico kent op armoede of sociale uitsluiting (alleen armoede is 5% minder). In Spanje bedraagt dit verschil bijna 7%, 8,7% in Polen en in Italië meer dan 9%. Het grootste verschil kan worden gemeld voor Roemenië, waar ongeveer 18% meer mensen in gevaar verkeren voor armoede en sociale uitsluiting dan armoede alleen. Het is vermeldenswaard dat, met uitzondering van Spanje, de index in de geanalyseerde landen hoger is voor vrouwen dan voor mannen.

¹⁵ Vergelijk met voetnoot 1

Hoofdstuk II

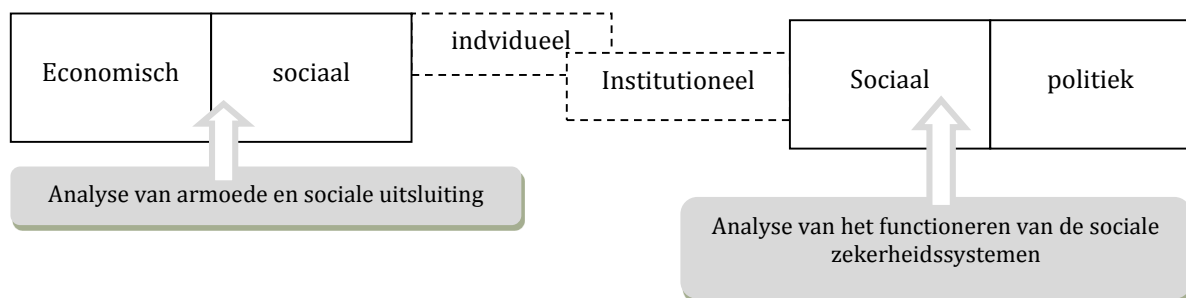
Onderzoek naar armoede en sociale uitsluiting

1. Onderzoeksmethodiek

Armoede en sociale uitsluiting zijn aan elkaar te relateren fenomenen, hoewel de eerste een van de elementen is, die leiden tot uitsluiting en daarmee wordt meegenomen in het concept van sociale uitsluiting.

Uit een volledige analyse van armoede en sociale uitsluiting die tijdens dit onderzoek is uitgevoerd, is gebleken dat economische aspecten meespelen in de context van het overwinnen van barrières en het bereiken van de gewenste economische doelstellingen, onder de mensen die in armoede leven en/of sociaal uitgesloten zijn, dan wel het risico lopen op beide verschijnselen.

De sociale aard van beide verschijnselen brengt de situationele context naar voren, zowel de individuele als de institutionele, hoewel deze tweede dimensie, dus de institutionele, werd geanalyseerd in een afzonderlijk onderzoek naar de werking van de modellen voor de sociale zekerheid (figuur II.1).

Figuur II.1 Analyse van de gebieden voor armoede en sociale uitsluiting, gekoppeld aan de analyse van het functioneren van de sociale zekerheidssystemen

Bron: Eigen onderzoek

Onderzoeksprobleem

De belangrijkste problemen als onderwerp van de studie waren: 'onvoldoende diepgaande en up-to-date kennis van de economische en sociale aspecten van de oorzaken en kenmerken van armoede en sociale uitsluiting onder de meest kwetsbare groepen – gelet op mechanismen om daaraan te ontsnappen alsmede het overwinnen van obstakels'.

Dit alles is uitgesplitst naar de volgende diagnostische en cognitieve deelthema's:

1. ontbreken van een grondige en up-to-date kennis van de economische en sociale aspecten van armoede en sociale uitsluiting;
2. onvoldoende erkenning van de directe en indirecte oorzaken van armoede en sociale uitsluiting en de kans op risico daarop;
3. onvoldoende kennis van de mogelijkheden die armen en sociaal uitgesloten hebben om goed te kunnen functioneren in de maatschappij en het risico op het hebben resp. gaan krijgen van te weinig kansen daarvoor;

4. weinig kennis betreffende corrigerende mechanismen of specifieke strategieën van personen tegen armoede en sociale uitsluiting als ze het risico daartoe lopen
5. weinig kennis van de rol van 'ondernemerschap' bij de mogelijkheid om te ontkomen aan armoede en sociale uitsluiting dan wel de beperking van het risico daarop;
6. onvoldoende kennis van belemmeringen als het gaat om uit de armoede te komen of te ontsnappen uit een vorm van sociale uitsluiting;
7. gebrek aan kennis van de relatie tussen de betrokkenen met een risico op armoede en sociale uitsluiting aan de ene kant, en de instellingen die hulp bieden, aan de andere kant.

Onderzoeksdoelstellingen

De onderzoeksdoelstellingen zijn in lijn met de diagnostische onderzoeksthema's en worden gepresenteerd in een soortgelijke structuur.

Het belangrijkste doel van het onderzoek is het verkrijgen van diepgaande en up-to-date kennis van de economische en sociale aspecten van de oorzaken en kenmerken van de armoede en de sociale uitsluiting onder de meest kwetsbare groepen – gelet op de mechanismen en obstakels om deze situaties te overwinnen en achter zich te kunnen laten.

Het voornaamste doel wordt bereikt door te voldoen aan de volgende specifieke doelstellingen:

1. verwerving van diepgaande en up-to-date kennis van de economische en sociale aspecten van armoede en sociale uitsluiting;
2. kunnen benoemen van de directe en indirecte oorzaken van armoede en sociale uitsluiting en het risico daarop;
3. verwerving van kennis van het individuele en sociaal kapitaal van de armen en sociaal uitgesloten en degenen die daarop risico lopen;
4. begrip van corrigerende mechanismen of specifieke strategieën tegen armoede en sociale uitsluiting met betrekking tot de betreffende personen of die daarop het gevaar lopen;
5. inzicht in de rol van ondernemerschap in het mogelijke ontsnappen aan armoede en sociale uitsluiting of in het verminderen van de risico's daarop;
6. verwerven van kennis van belemmeringen bij het ontsnappen aan armoede of het zich kunnen onttrekken aan sociale uitsluiting;
7. verwerven van kennis van de relatie tussen de betrokkenen met een risico op armoede en sociale uitsluiting aan de ene kant, en de instellingen die hulp bieden, aan de andere kant.

Onderzoekshypotheses

Op basis van de beschikbare literatuur en onderzoek over het onderwerp is de belangrijkste hypothese vastgesteld, luidend:

Armoede en sociale uitsluiting worden veroorzaakt door een verscheidenheid van economische en sociale factoren, die zich in verschillende mate voordoen, afhankelijk van de mate van hun invloed daarop, de sociale context en de wijze met betrekking tot het terecht komen in dan wel geraken uit de situatie van armoede.

De beoordeling is gebaseerd op de verificatie van de volgende deelhypotheses:

H1: Bij de algemene economische factoren die invloed hebben op armoede en sociale uitsluiting wordt een belangrijke rol gespeeld door het hebben van een inkomen dat lager is dan het gemiddelde inkomen in een bepaald land.

H2: Onder de primaire economische factoren die invloed hebben op armoede en sociale uitsluiting behoren: het verliezen van de baan, de noodzaak om de inkomsten met een

groot aantal leden van het huishouden te delen, of een huishouden draaiende houden op basis van het inkomen uit werk van slechts één persoon.

H3: Onder de algemene sociale factoren die van invloed zijn op armoede en sociale uitsluiting is een belangrijke rol weggelegd voor het hebben van een lage opleiding, het gehandicapt zijn of het wonen in een landelijk gebied of een kleine stad.

H4: Een van de belangrijkste sociale factoren die van invloed zijn op het risico van armoede is het gebrek aan vaardigheden om problemen aan te pakken in risicovolle situaties, waaronder het gebrek aan ondernemersvaardigheden.

H5: Arme en sociaal uitgesloten mensen alsmede degenen die kwetsbaar zijn voor die situaties, hebben specifieke, praktische suggesties als het gaat om veranderingen ten aanzien van het functioneren van hulpbiedende instellingen.

Operationalisatie van de onderzoeksvariabelen

Het onderwerp van het onderzoek, beschreven aan de hand van doelstellingen en hypothesen, is geoperationaliseerd aan de hand van geselecteerde categorieën van onderzoeksvariabelen, onderverdeeld in hoofd- en subvariabelen:

1. Economische gebeurtenissen van algemene aard die armoede en sociale uitsluiting beïnvloeden
 - 1.1 Economische problemen van het land;
 - 1.2 Problemen op de arbeidsmarkt;
 - 1.3 Problemen bij de toegang tot hulpinstellingen (niet-werkend systeem voor hulp en sociale bijstand).
2. Economische gebeurtenissen met een individueel karakter die van invloed zijn op armoede en sociale zekerheid
 - 2.1. Middelen van bestaan en bron van inkomsten;
 - 2.2 Beperkte capaciteit om de bron van inkomsten te beheren;
 - 2.3 Schuld of geen spaargeld resulterend in een gevoel van verlies van economische zekerheid;
 - 2.4 Het onvermogen om aan de eerste levensbehoeften te voldoen;
 - 2.5 Hulpeloosheid of onvermogen van omgaan met ongunstige en ongewenste materiële situaties.
3. Sociale verschijnselen van algemene aard die armoede en sociale uitsluiting beïnvloeden
 - 3.1 De perceptie van armoede en sociale uitsluiting door mensen van het publieke domein;
 - 3.2 De perceptie van een lage opleiding, een handicap of het leven op het platteland en kleine steden als barrières.
4. Sociale verschijnselen van individuele aard die van invloed zijn op armoede en sociale zekerheid
 - 4.1 Het ervaren van discriminatie;
 - 4.2 Laag niveau van individueel menselijk kapitaal: opleiding, werkervaring, opleiding en vaardigheden, geen verlangen om deze te vergroten via formele en informele vormen van leren;
 - 4.3 Laag niveau van sociaal kapitaal: in contacten met leden van de lokale gemeenschap en familie, het vertrouwen in openbare instellingen en in de mogelijkheid van het ontvangen van bijstand;
 - 4.4 Psychologische barrières voor sociale integratie: slechte mentale toestand, verslaving, gebrek aan tevredenheid met het leven, gevoel van hulpeloosheid

- 4.5 Gebruik van individuele en institutionele ondersteuning;
- 4.6 De houding ten opzichte van hulpverlenende instanties.

Onderzoeks-instrument

Het instrument dat is gebruikt voor het uitvoeren van het onderzoek, was een diepte-interview vragenlijst met elementen van een enquête.

Het eerste type onderzoeksinstrument impliceert een interview waar de antwoorden van de ondervraagde een verhalend karakter hebben, verdiept via ondersteunende vragen van de onderzoeker. De beschrijvende antwoorden bieden mogelijkheden voor het trekken van conclusies over de individuele situatie van de respondenten en hun mening en standpunt over de belangrijkste kwesties.

Het gebruik van enquête-achtige elementen binnen het kader van het interview schetst een situationele context van de betrokken ondervraagde zonder de noodzaak om conclusies te trekken uit de antwoorden in het algemene deel.

Vragenlijst diepte-interviews, met onderzoek-elementen bedoeld als input voor de analyse van armoede en sociale uitsluiting

INTRODUCTIE

- ✓ *Algemene uitleg over het onderwerp, het doel en de 'spelregels' van het onderzoek aan de respondent (diepte-interview met onderzoekselementen, te completeren aan het eind van het interview)*
- ✓ *Informerend van de respondent over het feit dat het interview wordt opgenomen, met de verzekering van hem/haar dat alles vertrouwelijk en anoniem zal worden behandeld*

[Noot: Als de respondent niet instemt met het opnemen van het interview, zullen de antwoorden gedetailleerd worden genoteerd en verwerkt.]

BIOGRAFIE VAN DE RESPONDENT

- ✓ *De mogelijke informatie die hier verzameld wordt, is: leeftijd respondent, gezinssituatie, indeling van het huishouden en de samenstelling, opleiding, carrière en arbeidsongeschiktheid.*
1. Geef een korte beschrijving van uzelf en uw gezin (leeftijd, opleiding, loopbaan). Bent u arbeidsongeschikt? Welk type van huishouden is op u van toepassing (boer, arbeider, gepensioneerde, anders)? Hoeveel leden kent uw huishouden? Zijn er kinderen? Hoeveel?

ALGEMENE ECONOMISCHE SITUATIE VAN DE RESPONDENT

- ✓ *De mogelijke informatie die hier verzameld wordt, is: percepties van de economische problemen in zijn/haar land, de problemen op de arbeidsmarkt, de toegang tot hulpverlenende instanties.*
1. Beschrijf uw visie op de huidige economische situatie van uw land. Zijn er merkbare problemen op de arbeidsmarkt? Zo ja, geef dan aan welke daarvan op u betrekking hebben.
 2. Zijn u problemen opgevallen bij het verkrijgen van toegang tot hulpverlenende en sociale verzekeringsinstellingen? Handelen ze naar uw mening op een verkeerde

manier? Wat voor invloed heeft dit op uw leven? Kan de manier waarop ze werken, worden verbeterd?

INDIVIDUELE ECONOMISCHE SITUATIE VAN DE RESPONDENT

✓ *De mogelijke informatie die hier verzameld wordt, is: middelen van bestaan van de respondent en hun gezinsleden, mogelijkheden voor het genereren van inkomsten en wegen waarlangs de uitgaven plaatsvinden, financiële situatie van de respondent en zijn/haar huishouden en de mate van de behoeftebevrediging.*

1. Wat doet u voor de kost? Levert deze baan u een salaris op? Zo ja, onder welke voorwaarden en voor hoeveel uren? Hebt u profijt van financiële steun door hulpverlenende instellingen of van personen? Zo ja, vormen deze inkomsten een belangrijk deel van uw budget?
2. Kent uw huishouden wel eens een situatie waarin er geen geld meer is? Zijn er behoeften die u voortdurend niet kunt bevredigen? Wat doet u in zo'n situatie? Hebt u ooit te maken gehad met het moeten doen van een grote uitgave om aan een zeer belangrijke behoefte te kunnen voldoen (bijvoorbeeld om uzelf te kunnen 'redden' - of uw familielid, voor uw gezondheid of om simpelweg in leven te blijven)? Zo ja, welke bronnen en middelen heeft u gebruikt?
3. Kent uw huishouden schulden? Zo niet, hebt u wat spaargeld? Heeft u een gevoel van een bepaalde financiële zekerheid? Zo niet, wat doet eraan als het gaat om te kunnen omgaan met de moeilijke materiële situatie van uw huishouden?

ALGEMENE SOCIALE SITUATIE VAN DE RESPONDENT

✓ *De mogelijke informatie die hier verzameld wordt, is: perceptie van armoede en sociale uitsluiting in het milieu van de respondent, de perceptie van de armen en de uitgesloten personen in het perspectief van een aantal sociale factoren - lage opleiding, gehandicapt, wonen in een landelijk gebied of een kleine stad.*

1. Hoe zou u armoede en sociale uitsluiting definiëren? Hoe zou deze situaties binnen uw omgeving kunnen beschrijven?
2. Hebben onderwijs, handicapt zijn, wonen in een landelijk gebied of een kleine stad invloed op armoede en sociale uitsluiting? Wat is uw ervaring op dit gebied? Is het op u van toepassing? Zo ja, hoe? Heeft u het gevoel dat u in een ongunstige omgeving leeft waaruit het moeilijk ontsnappen is?

INDIVIDUELE SOCIALE SITUATIE VAN DE RESPONDENT

- ✓ *De mogelijke informatie die hier verzameld wordt, is: ervaring met discriminatie op grond van armoede of het risico op armoede; ervaring met sociale uitsluiting; barrières voor het kunnen integreren van de respondent in de samenleving.*
- ✓ *Informatie over de respondent wat betreft het individuele menselijke kapitaal (vaardigheden en kwalificaties, opvattingen over de verbetering ervan via formeel, niet-formeel en/of informeel onderwijs) en het sociale kapitaal (karakter en de frequentie van het*

contact met andere leden van de maatschappij, familie, vrienden, hulpverlenende instanties en vertrouwen daarin).

✓ *Informatie over het gebruik van de hulp door anderen (personen of instellingen).*

1. Heeft u ervaring met discriminatie in welke vorm en om welke reden dan ook? Zo ja, beschrijf deze ervaringen. Wat was de vorm van discriminatie en wat waren de redenen? Voelt u zich in het algemeen gediscrimineerd?
2. Welke vaardigheden en beroepskwalificaties bezit u? Zijn ze nuttig in uw situatie? Denkt u dat ze een belangrijke rol spelen in het verbeteren van uw materiële situatie? Bent u geïnteresseerd in het verbeteren ervan? Zo ja, op welke manier (formeel onderwijs, informele, niet-formele)?
3. Wilt u uw eigen bedrijf runnen? Zo ja, wat is de belangrijkste barrière bij het opstarten van een bedrijf? Wat denkt u: is het beter om je eigen bedrijf te runnen of juist ergens in dienst te zijn? Vraagt het runnen van een bedrijf specifieke vaardigheden, heb je bepaalde voltooide cursussen of opleidingen nodig? Heeft u deze vaardigheden?
4. Hoe zou u uw contacten met de samenleving en omgeving kunnen beschrijven? Met wie blijft u vooral in contact (familie, vrienden, kennissen, burens, vreemden)? Heeft u een gevoel van eenzaamheid en vervreemding?
5. Hoe maakt u contact met de instellingen voor overheidssteun (centra voor hulpverlening, publieke instanties, enz.)? Met welke instellingen heeft u dan te maken? Hoe vaak heeft u contact met hen? Wat zijn de redenen voor het contact? Heeft u vertrouwen in deze instellingen? Heeft een van deze instellingen wel eens hulp verstrekt aan uw familie of bloedverwanten?
6. Bent u tevreden met uw huidige leven en de huidige situatie van uw huishouden? Zo niet, leg dan uit waarom. Was het leven in het verleden beter? Zo ja, wanneer was dat? Hoe ziet u uw toekomst? Zijn er problemen met verslavingen in uw directe omgeving? Wat kan eventueel uw huidige levenssituatie ten goede veranderen?

ONDERZOEKSVRAGEN

1. Geef aan de belangrijkste en aanvullende inkomstenbronnen binnen uw huishouden.

	Belangrijk	Aanvullend
Werk op basis van een arbeidscontract	☐	☐
Agrarisch werk	☐	☐
Zelfstandig werkzaam	☐	☐
Pensioen uit gepensioneerd zijn dan wel invaliditeit	☐	☐
Andere sociale bijstandsuitkeringen	☐	☐
Werkloosheidsuitkering	☐	☐
Giften, alimentatie en andere inkomsten	☐	☐

2. Ben u werkloos?

☐ Nee

☐ Ja, al gedurende maanden

3. Hoe hoog was het totale netto inkomsten in de vorige maand voor uw huishouden?

.....
[Noot: Als de respondent dit bedrag niet wil of kan geven, kan naar een bandbreedte worden gevraagd]

- ☐ onder het bedrag om in aanmerking te komen voor sociale bijstand
- ☐ boven de drempel om in aanmerking te komen voor sociale bijstand en onder het landelijke gemiddelde (modale) inkomen
- ☐ boven het gemiddeld landelijke (modale) inkomen.

4. Hoe beoordeelt u de financiële situatie van uw huishouden?

- ☐ zeer goed
- ☐ goed
- ☐ gemiddeld
- ☐ tamelijk slecht
- ☐ slecht

5. Vergeleken met het vorige kalenderjaar, is uw bestaan:

- ☐ sterk verbeterd [Noot: ga naar vraag 7]
- ☐ enigszins verbeterd [Noot: ga naar vraag 7]
- ☐ niet veranderd [Noot: ga naar vraag 7]
- ☐ een beetje verslechterd
- ☐ sterk verslechterd

6. Wat was de reden voor uw teruglopen van uw inkomsten?

- ☐ verlies van de baan
- ☐ salarisverandering of aanpassing in het aantal werkuren
- ☐ geen mogelijkheid om te werken vanwege ziekte of een andere lichamelijke reden (inclusief geldend voor een lid van het gezin)
- ☐ moederschapsverlof, ouderschapsverlof, de noodzaak om thuis te blijven vanwege een kind
- ☐ met pensioen gaan
- ☐ uiteenvallen van het huwelijk dan wel de relatie
- ☐ andere verandering in de samenstelling van het huishouden
- ☐ anders:

7. Is uw reguliere, normale inkomen voldoende om in uw huidige behoeften te kunnen voorzien?

- ☐ Ja
- ☐ Neen

8. Bent u in staat om te voorzien in de volgende behoeften?

	Ja	Nee
8.1. een uitstapje voor alle leden van het gezin	☐	☐
8.2. dekking hebben voor een onverwachte uitgave gelijk aan 1/3 van het nationale modale inkomen	☐	☐
8.3. hebben van een auto	☐	☐
8.4. bezoeken van een specialist	☐	☐

8.5. eten van vlees, gevogelte, vis (of een vegetarisch equivalent) elke twee dagen (dus om de dag)	☐	☐
8.6. op tijd betalen van financiële verplichtingen	☐	☐
8.7. voldoende verwarmen van het onderkomen	☐	☐

9. Neemt u de volgende maatregelen om in lopende (huidige) behoeften te kunnen voorzien? [Noot: Als u Ja hebt aangevinkt voor antwoorden anders dan 9.6, ga naar vraag 12]

	Yes	No
9.1. Ik gebruik spaargeld	☐	☐
9.2. Ik verkoop aandelen of verpand ze	☐	☐
9.3. Ik beperk het aantal huidige behoeftes	☐	☐
9.4. Ik leen geld	☐	☐
9.5. Een lid van het huishouden gaat extra werk doen	☐	☐
9.6. Ik zoek hulp bij familieleden, vrienden, hulpverlenende instanties... [Noot: Zo ja, ga naar vraag 10]	☐	☐
9.7. Ik onderneem andere acties	☐	☐
9.8. Ik kan in deze omstandigheid niets doen	☐	☐

10. Wat is het soort hulp dat uw huishouden van buitenaf ontvangt?

- ☐ financieel
- ☐ materieel
- ☐ in diensten

11. Hoe belangrijk is de ontvangen hulp van buitenaf?

- ☐ hoog
- ☐ gemiddeld
- ☐ laag

12. Wat karakteriseert het beste de situatie van uw huishouden:

- ☐ Ik kan me bepaalde luxe permitteren
- ☐ Er is genoeg geld voor veel zaken zonder daarvoor te behoeven sparen
- ☐ Er is genoeg geld voor de lopende uitgaven, maar voor grote bestedingen moet er worden gespaard
- ☐ Er moet elke dag goed worden bekeken wat er mogelijk is
- ☐ Er is niet genoeg voor de noodzakelijke uitgaven en zaken die nodig zijn

13. Heeft uw huishouden?

- ☐ spaargeld
- ☐ schulden

14. Zo ja, wat het de hoogte ervan?

[Noot: selecteer zowel voor de evaluatie van spaargeld en schuld]

- ☐ tot aan een maandinkomen voor het huishouden
- ☐ van een tot drie maandinkomens voor het huishouden
- ☐ van drie tot zes maandinkomens voor het huishouden
- ☐ van zes tot twaalf maandinkomens voor het huishouden
- ☐ van een tot drie jaarinkomens voor het huishouden
- ☐ meer dan drie jaarinkomens voor het huishouden
- ☐ is moeilijk te bepalen

PERSOONLIJKE GEGEVENS

1. Woonplaats

- ☐ Stad:
 - ☐ minder dan 20.000 inwoners
 - ☐ van 20.000 tot 50.000 inwoners
 - ☐ van 50 tot 100 duizend inwoners
 - ☐ van 100 tot 500 duizende inwoners
 - ☐ meer dan 500.000 inwoners
- ☐ Dorp

2. Samenstelling van het huishouden:

- ☐ alleenstaand
- ☐ stel: getrouwd/samenwonend zonder inwonende kinderen
- ☐ huwelijk/samenwonend met:
 - ☐ 1 kind
 - ☐ 2 kinderen
 - ☐ 3 of meer kinderen (totaal aantal personen is:.....)
- ☐ alleenstaande ouder met een of meer kinderen

3. Opleiding (hoogste niveau dat is bereikt):

- ☐ hoger onderwijs
- ☐ mbo-plus opleiding
- ☐ middelbaar onderwijs:
 - ☐ beroepsgericht (mbo)
 - ☐ algemeen (havo of vwo)
- ☐ vmbo
- ☐ onderbouw havo/vwo
- ☐ basisschool
- ☐ geen enkele opleiding afgemaakt

4. Geslacht:

- ☐ vrouw
- ☐ man

2. Informatie over het onderzoek

Het onderzoek over armoede en sociale uitsluiting werd uitgevoerd tussen 1 november 2014 en 31 maart 2015 in alle zes landen die deelnemen aan het project. Voor het onderzoek werd van het diepte-interview een deel van de vragenlijst gebruikt. Het totaal aantal interviews was 90, in elk land 15. Om deel te nemen aan het onderzoek diende ten minste een van de volgende criteria te gelden voor de ondervraagde: de persoon is werkloos was, heeft een laag kwalificatieniveau of opleiding, voedt een kind alleen op, is hoofd van het gezin met veel kinderen, is lid van een huishouden met een laag inkomen en/of heeft recht op sociale hulp.

De meeste respondenten hebben ingestemd met de opname van het interview, maar in sommige gevallen hebben ze evenwel geweigerd antwoorden te geven op bepaalde zaken die in de vragenlijst aan de orde kwamen.

De analyse van de metrische gegevens onder 90 respondenten laat zien dat hoogste percentage ondervraagde mensen in steden woont met een bevolking tussen de 100.000 en 500.000 mensen (tabel II.1).

In totaal is het aandeel van dergelijke steden 44%. Iedere vijfde respondent woont in een stad met een bevolking groter dan 500.000, terwijl elke tiende betrokkene in landelijke gebieden is te vinden. Het kleinste aantal respondenten kwam uit steden met een bevolking kleiner dan 20.000 mensen (iets meer dan 1%).

Tabel II.15 Respondenten naar woonplaats

Woonplaats	Aantal	Percentage
Plaats*	7	7,8
tot 20k	1	1,1
20k – 50k	3	3,3
50k – 100k	9	10
100k – 500k	40	44,4
Meer dan 500k	19	21,1
Dorp	11	12,2

(*) in sommige antwoordenlijsten werd geen indicatie gegeven over de grootte van de woonplaats
Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De meerderheid van de respondenten was vrouw. Hun aantal is 61 (bijna 68% van alle respondenten). Slechts 29 mannen namen deel aan het onderzoek (tabel II.2).

Tabel 16 Respondenten naar geslacht

Geslacht	Aantal	Percentage
Vrouw	61	67,8
Man	29	32,2

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Een van de factoren betreffende het kwalificeren van de doelgroep was de status van werkloze. Onder de respondenten zijn/bleven 61 mensen werkloos, terwijl 29 hebben gemeld aan de slag te zijn (Tabel II.3).

Tabel II.17 Respondenten naar status op de arbeidsmarkt

Status op de arbeidsmarkt	Aantal	Percentage
Werkloos	61	67,8
Werkzaam	29	32,2

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De tweede factor om te bepalen of de persoon behoorde tot de doelgroep was het lage niveau van het genoten onderwijs. Onder de respondenten heeft elke vierde persoon het basisonderwijs niet afgemaakt (tabel II.4). In totaal was het aantal respondenten met een maximale secundair onderwijs goed voor meer dan 54% van de gehele groep.

Tabel II.4 Respondenten naar hun onderwijsniveau

Onderwijsniveau	Aantal	Percentage
Hoger	24	26,7
Post-secundair onderwijs	10	11,1
Secundair *:	11	12,2
Beroepsgericht	8	8,9
Algemeen	4	4,4
Beroepsgericht	8	8,9
Middelbaar / eerste fase secundair	15	16,7
Basis	10	11,1
Niet-afgemaakt basis / geen onderwijs	24	26,7

(* in bepaalde vragenlijsten gaven de respondenten aan alleen een zeker onderwijsniveau te hebben, zonder aan te geven welk type)

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Een andere factor die van invloed is op hoger risico op armoede en sociale uitsluiting in combinatie met het behoren tot de doelgroep, was de structuur van het huishouden. Personen die de kinderen alleen opvoeden, of degenen die veel kinderen hebben (drie of meer) vormen bijna 1/3 van de deelnemers aan het onderzoek (tabel II.5).

Tabel II.18 Respondenten en lid zijn van een huishouding

Leden van de huishouding	Aantal	Percentage
Alleenstaand	36	40
Paar / zonder kinderen	10	11,1
Paar / met kinderen:		
Met 1 kind	12	13,3
Met 2 kinderen	5	5,6
Met 3 of meer kinderen	10	11,1
Alleenstaande ouder	17	18,9

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De laatste factor die beslissend was voor het behoren tot de doelgroep was een laag inkomen. Deze inkomsten op een zeker niveau zijn van belang voor de mogelijkheid om gebruik te kunnen maken van sociale hulp. In gedachten moet worden gehouden, dat er in de landen van het onderzoek drie verschillende valuta zijn (euro, Roemeense lei en Poolse zloty), hetgeen het onmogelijk maakt om een directe vergelijking te maken tussen de bedragen. In de landen met de euro, de grootste groep, hebben de respondenten de beschikking over 500 tot 1000 euro per maand. In het geval van de inkomsten in Polen en Roemenië is het niet mogelijk om iets te zeggen over een dominante hoogte voor de inkomsten vanwege het lage aantal observaties. Dit is mede het gevolg van de opzet van de vragenlijst waarbij het bij deze kwestie mogelijk was een bedrag te noemen voor het gehele huishouding dan wel een schatting te maken aan de hand van drie bandbreedtes. Het is dus niet mogelijk om een duidelijk patroon qua inkomen te presenteren. Het merendeel van de inkomsten van onderzochte huishoudens is evenwel niet genoeg om te voldoen aan de basisbehoeften van de gehele groep. Een meer gedetailleerde presentatie van de inkomenssituatie van de onderzochte huishoudens is te vinden in hoofdstuk III.

Hoofdstuk III

Presentatie van de onderzoeksresultaten uitgevoerd onder mensen in armoede en sociale uitsluiting en degenen die door deze problemen worden bedreigd

1. Economische situatie volgens respondenten – gegevens vanuit de interviews

De economische situatie van de respondenten wordt in de eerste plaats beschreven op basis van de verzamelde gegevens zoals verstrekt tijdens de diepte-interviews. Het was de belangrijkste bron van informatie voor het in detail beschrijven van de economische en sociale toestand van de ondervraagde mensen.

In de tweede plaats kon de respondenten de vragenlijst zelf ook aanvullen, wat het mogelijk maakte zaken samen te vatten en antwoorden te verduidelijken. Maar ook is het mogelijk om allerlei zaken te controleren, vanwege de doelbewuste herhaling van vragen over bepaalde zaken waarover de respondenten spraken.

De evaluatie van de economische situatie van de respondenten werd zowel onderzocht via een objectieve maatstaf, het bedrag van de gegenereerde inkomsten, als via een meer subjectieve wijze nl. door te vragen naar het gevoel van bevrediging van behoeften.

De resultaten verkregen in de verschillende landen variëren aanzienlijk, hoewel ze toch elkaar overlappen door de aan het begin van het project genoemde verdeling van de landen te hanteren (d.w.z. risicolanden: 'hoog', 'gemiddeld' en 'veilig').

Estland

De economische situatie van de Estse respondenten is grotendeels te wijten aan de politieke en structurele veranderingen die nog steeds plaatsvinden in het land en rechtstreeks te maken hebben met de economie. De vele jaren dat men deel uitmaakte van de structuur van de Unie van Socialistische Sovjet Republieken (USSR) - en de totale economische afhankelijkheid als gevolg daarvan - zorgden op het moment van het verkrijgen van de onafhankelijkheid voor allerlei daarmee gepaard gaande ingrijpende veranderingen in het functioneren van het staatsstelsel, met de noodzaak om nieuwe structuren te creëren, zowel publieke als economische. Deze veranderingen betekenden dat een aantal werknemers, ongeacht hun beroep, hun baan verloren.

Een factor die in het bijzonder de vormgeving van de nieuwe arbeidsmarkt bemoeilijkte, was en is een taalbarrière als gevolg van verschillende nationaliteiten. Deze maakt omvorming bijzonder lastig, ongeacht wat de taal voor de betrokken economieën en burgers is.

Ik werd werkloos toen onze dagelijkse krant in de Russische taal verdween vanwege een faillissement, maar de waarheid is dat de echte Estse media alle inkomsten wilden halen uit reclame en dat niet wilde delen met de media in de Russische taal. Ik moest nu met pensioen gaan vóór de officiële datum en daardoor verloor ik heel veel pensioengeld. Ik heb geprobeerd om een baan na mijn pensionering te vinden, maar dat was niet mogelijk omdat bijna alle media in het Russisch om zeep werden geholpen [...].

Mijn man verdient geld, mijn vader heeft een pensioen en ik heb de tuin in onze zomerhuis, dus we hebben eigen groente en fruit, die hoeven we dus niet te kopen in de winkels [...].

Ik was een lezer van proefdrukken en werkte als editor bij de krant. Met mijn beroeps-kwalificatie is een nieuwe baan in Estland niet te vinden. Ik ben te oud om ergens anders te gaan werken en om iets anders te doen dan ik gewend was te doen. [Vrouw, 59 jaar]

Ik heb al meer dan 10 jaar geen werk meer en ik besta op papier niet. Ik verloor mijn baan bij allerlei kranten in de Russische taal in Estland die werden opgeheven [...]. Ik schrijf artikelen en soms krijg ik er wat geld voor. Ik heb geen enkele financiële steun van de Estlandse instellingen [...]. Alleen mijn vrouw heeft een baan van tijd tot tijd als kok en dit helpt ons om te overleven. Ook mijn vader heeft pensioen en die helpt ons ook. We hebben een klein zomerhuis en zo kunnen we voor onze eigen aardappelen en appels zorgen. [Man, 59 jaar]

Ik ben ingenieur en heb vele jaren in de haven van Tallinn gewerkt, maar toen Estland onafhankelijk werd, verloren de meeste niet-Esten hun baan, net als ik. Sindsdien kan ik geen baan meer vinden. Ik heb niet echt geprobeerd om een ander vak te leren; ik heb alleen maar mijn vaardigheden in de schilderkunst op een hoger niveau gebracht. Ik maak schilderijen en daarmee heb ik een tentoonstelling georganiseerd (met het geld van mijn man), maar het lukt me niet om mijn schilderijen te verkopen [...] We proberen te besparen, maar het is heel moeilijk want we moeten veel onverwachte kosten zien af te dekken. Soms maken we gebruik van een lening van de bank. [Vrouw, 56 jaar]

Het ontbreken van de noodzaak van het hebben van concrete vaardigheden en kwalificaties bij de respondenten heeft niet alleen betrekking op het Russisch sprekende deel van de samenleving, maar ook op de Esten. De globaliseringsprocessen die voor een groot deel zorgden voor het samenvoegen en fuseren van economische entiteiten tot één enkele, grote organisatie, veroorzaakten de situatie dat kleinere bedrijven hun positie in de markt verloren, vooral omdat zij niet in staat waren om te concurreren op het gebied van de inkooprijzen voor de grondstoffen.

Ik was zelfstandig ontwerper voor kleine bedrijven of individuen, maar ze kunnen zich niet meer een ontwerp veroorloven gemaakt door een professional voor geld - en grote klanten gaan voor grote ontwerpen naar bedrijven en niet naar zelfstandige professionals. Dus, ik verloor al gaandeweg al mijn klanten en nu zit ik thuis zonder baan en ik ben niet als werkloos geregistreerd. Mijn man is de enige die geld verdient voor het gezin. [Vrouw, 57 jaar]

De moeilijkheden bij de aanpassing aan de vrije markt aan het begin van de onafhankelijkheid van Estland zijn nog eens versterkt met de opkomst van de crisis op de financiële markten, waarmee alle wereldeconomieën al meerdere jaren worden geconfronteerd. De werkloosheid, de moeilijkheden bij het verkrijgen van een nieuwe baan en het gebrek aan voldoende inkomsten veroorzaken vooral bijzonder moeilijke situaties voor mensen die niet meer voldoende mobiel zijn, ook vanwege hun leeftijd.

Ik verloor mijn baan zeven jaar geleden, toen ik ziek werd. Het bedrijf werd gesloten vanwege de economische crisis en ik kan vervolgens geen nieuwe baan meer vinden. Het belangrijkste probleem is mijn leeftijd [...]. Mijn dochter heeft een klein salaris: € 320 en mijn moeder heeft een klein pensioen: € 365, dus we proberen het te doen met dit geld. [Vrouw, 61 jaar]

Een bijkomende moeilijkheid bij het herstelproces van de Estlandse economie, maar dat geldt ook voor andere landen in Midden- en Oost-Europa, vormen de sancties tegen Rusland. Dit resulteerde in het afsluiten van een enorme markt voor veel producten.

Het belangrijkste probleem op dit moment zijn de sancties tegen Rusland. Ons bedrijf werd om die reden gesloten op 1 februari [2015 - auteur]. Ik verloor mijn baan in de logistiek na 17 jaar werk en ik zou niet weten waar ik een nieuwe baan zou moeten vinden. Mijn pensioen krijg ik

pas als ik 64 jaar en 9 maanden oud ben [...]. Ik moet nu steeds zorgen voor het dagelijkse brood en de medicijnen voor mijn vader. Er zijn veel arme mensen in Estland, velen gaan naar de soepkeukens elke dag, maar ik kan me niet voorstellen dat ik er ook naar toe ga [...]. We hebben geen schulden maar toch heb ik geen gevoel van financiële zekerheid. Ik ben nu echt in paniek. [Vrouw, 55 jaar]

Hoge werkloosheid, vaak verborgen vanwege de grote emigratie, veroorzaakt dat ook jongeren geen opties hebben bij het zoeken naar bronnen voor het bestaan, voor zichzelf en hun families. Velen van hen besluiten om voor tijdelijk werk naar het buitenland te gaan, met name omdat het gemiddelde salaris in de Scandinavische landen significant hoger is. Dit helpt om hun leven te kunnen leiden, maar het veroorzaakt ook veel problemen, met name gelet op het feit dat de respondenten graag in Estland zouden willen werken. Respondenten onderstrepen ook de noodzaak van het voorzichtig zijn met het beheer van hun eigen budgetten en geen geld lenen om niet een neerwaartse spiraal van schulden te vervallen - hoewel het gebrek aan kredietwaardigheid voor hen lastig is, vooral in een situatie wanneer ze een huis willen kopen.

Veel mensen werken in het buitenland, in Finland en Noorwegen. Er zijn geen banen in mijn woonplaats. Er is geen hoop om hier werk te vinden. Ik zat in het Estse leger en één van de opties was om te worden ingezet en te werken voor het leger. Maar ik hou niet van dit werk, want ik geef de voorkeur aan een civiele baan [...]. We hebben heel vaak geld tekort. We proberen om gezond te leven en niet het geld te hoeven besteden aan geneesmiddelen en artsen [...]. We hebben geen schulden, maar we hebben ook geen spaargeld. We leven van maand tot maand van het salaris. [Man, 22 jaar]

Ik heb geen schulden als het gaat om financiële instellingen, want ik heb geen leningen of hypotheek. Dat is het gevolg van mijn situatie, omdat geen enkele bank mij een lening zal geven. Ik zou zeggen dat ik een gevoel van financiële instabiliteit heb, maar zo af en toe een baantje in het buitenland helpt me om daarmee om te gaan. [Man, 38 jaar]

De respondenten onderstreepten de zeer spaarzame manier van leven waarmee ze moesten leren omgaan. Moeilijkheden bij het vervullen van zelfs maar de basisbehoeften, gebrek aan geld voor de aankoop van medische producten en het betalen van de huur vormen de belangrijkste oorzaken van het gebrek aan gevoel van financiële zekerheid.

Ik leef in armoede. Het is altijd maar de hele tijd denken over hoe je kunt overleven: wat te eten, waar te wonen, hoe om rekeningen te betalen voor huur en voedsel, enz. [Vrouw, leeftijd 56]

De financiële situatie van de mensen die worden bedreigd met armoede en sociale uitsluiting in Estland is een combinatie van een paar belangrijke factoren, waaronder de politieke en structurele veranderingen alsmede de huidige economische crisis inclusief de slechte economische betrekkingen met Rusland.

Spanje

Binnen het project is Spanje gedefinieerd als een land met een 'gemiddeld risico op armoede'. Dit heeft te maken met de objectieve redenen die in het eerste hoofdstuk van deze publicatie werden genoemd. De aard van de armoede in dit land is enigszins anders dan in de landen die zijn geïdentificeerd als landen met een 'hoog risico' of in Nederland, waarvan de situatie later in dit hoofdstuk worden gepresenteerd.

Spanje, als een van de belangrijkste economieën van het oude continent, vecht al meerdere jaren met vrij grote problemen, met name als het gaat om de arbeids-marktsituatie voor jongeren.

Ik heb geen kinderen, omdat we niet genoeg geld hebben. We kunnen alleen maar betalen voor water en elektriciteit, maar we kunnen ons niet veroorloven om de gemeentelijke bijdrage betalen [...]. Ik kwam 11 jaar geleden naar Spanje, waarvan ik er tien in een supermarkt werkte en in de kinderopvang etcetera, maar in 2013 werd ik zonder enige reden ontslagen. We werden allemaal ontslagen, degenen met meer dan 5 jaar ervaring in dat bedrijven ze hebben me ook geen ontslagvergoeding gegeven... Dus dat is echt slecht, en sindsdien ontvang ik een de werkloosheidsuitkering en die is slechts € 426 per maand. Dus ik ben gewoon aan het proberen om een baan te vinden. Ik wil ook zorgen voor het verbeteren van mijn opleiding, maar de trainingen zijn erg duur, dus het is erg moeilijk [...]. Nu proberen we een sociaal appartement of zoiets te vinden, omdat we de flat waar we nu leven, niet kunnen betalen. Ik kan niet alleen betalen voor mijn flat. Mijn vriend heeft ook problemen met de banken. Hij had twee flats, maar nu niet meer vanwege de problemen die hij heeft, bezit hij ze niet meer... en hij is de banken geld schuldig... € 60.000. [Vrouw, 34 jaar]

Ik heb geen werk. Mijn man werkt tien uur per dag. Financiële steun van een hulpverlenende instelling vormt een belangrijk deel van ons budget. Ons geld raakt nog niet op. We bepalen steeds goed wat belangrijk is om te betalen. [Vrouw, 36 jaar]

Ik heb geen inkomen, maar mijn vrouw heeft een baan. Ze verdient € 800 met acht uur per dag werken, maar met de kosten die we hebben, zijn we al blut op de 15e van elke maand. [Man, 35 jaar]

De respondenten hebben problemen met kredieten waarbij de aflossingen een groot deel van het huidige inkomen vormen. Of het is zo dat de betalingen aan de banken niet mogelijk zijn uit het inkomen, wat resulteert in het verlies van het vermogen van een deel van de betrokken personen. Problemen bij het kunnen waarborgen van de beschikbaarheid van geld binnen huishoudens beginnen zich veelal voor te doen als een van de gezinsleden zijn of haar baan verliest.

Ook kunnen ongunstige omstandigheden zich voordoen als de enige persoon die geld in het laatje brengt, een eigen bedrijf runt. Soms maakt de investering in de bedrijfsvoering een aanzienlijk deel van de gezinsbegroting uit en in het geval van onverwachte bestedingen kan de situatie vervolgens heel moeilijk worden.

Ik ben momenteel werkloos. Ik ben nu een huisvrouw [...]. En ik ben voortdurend ontevreden, want we moeten een lening aflossen, elke maand, en het is een hoop geld [...]. Mijn man is zelfstandige; afhankelijk van de maand brengt hij meer of minder geld in. Tijdens de maanden dat hij niet over genoeg werk beschikt, moeten we leven van onze spaargeld [Vrouw, 36 jaar]

Ik ontvang een werkloosheidsuitkering omdat ik geen werk heb. Het is € 200, wat niet voldoende is [...]. Mijn man is zelfstandige en hij moest recent nog een busje voor € 1.500 kopen en we moesten om een lening vragen, omdat we het geld gewoon niet hebben [Vrouw, 41 jaar]

Een belangrijk element als het beeld van de Spaanse armoede moet worden geschetst, is het probleem van immigranten. Deze werkten veelal in hun eigen land in prestigieuze posities en vervolgens worden in Spanje hun kwalificaties niet erkend. Deze situatie leidt tot zeer grote problemen voor de financiële situatie van deze mensen.

Ik werkte in mijn eigen land als accountant. Ik heb bijna 20 jaar werkervaring. Maar hier in Spanje kon ik niet dat soort baan vinden, dus ik begon te werken voor tehuizen... zo heb ik kinderopvang gedurende 4 jaar gedaan. In eerste instantie kwam ik naar Spanje met een familievizum dat me niet toestaat om te werken in Spanje, maar nu ik hier legaal verblijf kan ik geen baan vinden dus ik ben momenteel werkzaam in tehuizen zoals ik al eerder zei - en ook mijn leeftijd is een probleem ... [vrouw, leeftijd 44]

Ondersteuning in de vorm van sociale hulp is niet voldoende naar de mening van de respondenten. Net als in andere landen waren de respondenten goed in staat om aan te geven wat precies het bedrag van de inkomsten en de bestedingen is.

Sociale uitkeringen zijn nooit genoeg [...]. Ik heb een gezondheidsprobleem en ik heb een schuld, ik moet meer dan 2000 euro betalen, dus... Het geld dat ik heb zijn de € 486 die ik krijg van de regering, minus € 69,76 voor de kleuterschool. Er is dus een probleem zoals ik al eerder heb uitgelegd. [Vrouw, 41 jaar]

De respondenten zien het verband tussen armoede en sociale uitsluiting, hoewel dit niet erg vaak bewust wordt beleefd. Een analyse van de eigen situatie leidt vaak tot de constatering dat andere mensen leven in nog slechtere omstandigheden. Sommige respondenten zijn in staat, ondanks de eigen problemen en de zeer moeilijke situatie, om geld en goederen te delen met degenen die deze volgens hen het meeste nodig hebben.

Er is altijd iets... Soms kun je je huur betalen, andere maanden kun je eten kopen... Er is altijd een gebrek aan iets. We proberen altijd een manier te vinden om te overleven, soms moeten we om geld te vragen, maar ... Ja, vorig jaar is een van mijn familieleden overleden, dus we moesten een deel van ons spaargeld sturen naar mijn familie daar, omdat hun situatie nog erger is dan de onze. Het geld hebben we zo opgemaakt... en we moeten nu veel harder werken. We zitten in een armoedige situatie, maar we zijn niet dakloos. Ik bedoel, de situatie is slecht, maar het kan nog erger, dus ... [vrouw, leeftijd 54]

Ik vraag gewoon om een kleuterschool voor mijn kinderen en de dienst van een schoolkantine, zodat ik naar een baan kan kijken [...]. We vragen God om hulp, we blijven standvastig, zonder verlies van onze waardigheid - elke keer dat ik geldproblemen heb. [Vrouw, 28 jaar]

Ik ben momenteel werkloos, ik ben een huisvrouw. We hebben bijna geen geld meer, want we moeten de lening afbetalen, elke maand, en het is een hoop geld [...]. Een van mijn kinderen werd ziek en toen hebben we om hulp moeten vragen. We zitten met ons gezin in de schulden. We proberen om geld niet te spenderen aan onbelangrijke dingen. [Vrouw, 45 jaar]

Het probleem van de schulden van huishoudens, de moeilijkheden bij het vinden van een baan, het ontbreken van voldoende inkomen brengen met zich mee dat veel mensen, ook op middelbare leeftijd, besluiten om bij hun ouders te gaan wonen om op de kosten van de huur te besparen en in staat te zijn te profiteren van uitkeringen aan de oudere leden van het huishouden.

Ik ben serveerster geweest in een restaurant. Wij wonen in het huis van mijn vader. De situatie is echt slecht. In Spanje is er een gebrek aan werk, lage inkomens en zeer slechte voorwaarden. Met mijn vaders pensioen kunnen we allemaal overleven. [Vrouw, 46 jaar]

Het ineensstorten van de Spaanse arbeidsmarkt beïnvloedt op grote schaal het sociale gebeuren. Jongeren, personen zonder diploma en ook immigranten ervaren de resultaten

van een gebrek aan banen die passen bij de mensen. Het veroorzaakte de noodzaak om te reageren op vacatures onder hun niveau, al was het maar om te kunnen overleven.

Nederland

De economische situatie van de respondenten in het land dat door ons is geïdentificeerd als 'veilig', is naar hun mening toch moeilijk. Gebrek aan werk alsmede de noodzaak om volwassen kinderen te onderhouden die ook geen baan kunnen vinden, is een gemeenschappelijk probleem voor veel economieën. Hun reacties tonen de noodzaak aan van het gebruiken van diverse soorten sociale steun zoals deze voor de betrokkenen toegankelijk zijn, net zo als van voedselbanken die kunnen worden gebruikt op een goede en structurele basis.

Er is veel verborgen armoede, dus je ziet het niet, maar ik wel, zo om me heen. Er zijn geen banen. Zie wat er gebeurt met mijn zoon. Hij is 29 en woont weer thuis, ook zonder een baan [...]. Ik heb een werkloosheidsuitkering en binnenkort sociale bijstand. Geen werk ... dus daarvan moet ik leven, samen met wat de voedselbank ons geeft [...]. Er is gewoon te weinig geld. [Man, 53 jaar]

Het is goed dat ik in staat word gesteld om mijn verhaal te vertellen, als een klant bij de voedselbank [...]. Er is geen geld, geen bron voor extra geld. Dus ik moet naar de voedselbank, en ik kan er elke week terecht. Ik heb 80 euro per maand beschikbaar om allerlei dingen te betalen, ook - en dat is mijn keuze - aan uitgaven voor extra gezonde voeding. Dat is het. Als er iets wat ik wil graag wil hebben, en ik kan het me niet veroorloven, ga ik gewoon naar de sociale dienst, en ga ik vragen om wat extra ondersteuning. Dat is het. [Vrouw, 54 jaar]

Analyse van de eigen financiële situatie wordt vaak vergeleken met situaties die ergens anders worden waargenomen. Een dergelijke vergelijking blijkt vaak te leiden tot de mening dat de situatie van andere mensen nog erger is. Deze reflectie wordt ook gecombineerd door gedachten over mogelijke manieren om uit de huidige toestand te geraken, maar die niet altijd mogelijk zijn. Gehandicapt zijn, gezondheidsproblemen hebben of bepaalde familieomstandigheden maakt het onmogelijk om werk te vinden, zelfs in een situatie waarin dit in principe beschikbaar is.

Deze beperkingen vormen evenwel geen belemmering om andere corrigerende maatregelen te nemen, die gericht zijn op het verbeteren van de financiële situatie binnen een huishouden. In dit geval maken de respondenten gebruik van de mogelijkheden die het internet biedt, met name op het gebied van toegang verkrijgen tot de benodigde informatie en de vergroten van het economische nut van de zaken die elke dag worden gebruikt.

Er is over het algemeen werken te vinden, niet altijd op het juiste niveau, maar als je wat werk wilt doen, kan het best worden gevonden, denk ik. Goed zoeken is de zaak ... Voor mij is het erg moeilijk. Ik kan niet lang zitten, en moet dus veel staande doen. Daarom zijn er niet veel banen voor mij [...]. Ik ben afhankelijk van gewone steun ondanks mijn handicap. Ik krijg een reguliere sociale uitkering. Maar ik krijg nu een jaar lang de kans voor het opzetten van een klein bedrijf, maar dat betekent nog niet dat ik daarmee geld kan verdienen. Dus ik moet leven van die steun [...]. Er is gewoon in veel gevallen geen geld, hoewel ik probeer om dingen op de best mogelijke manier te regelen. En ja, je moet anders gewoon creatief zijn: zoeken op internet naar gratis dingen of zaken die niet veel kosten. Ik gebruik daarvoor ook mijn netwerk van mensen en organisaties. Er zijn altijd wel mogelijkheden om iets te regelen ... [Man, leeftijd 27]

Spaargeld heb ik nog wel. Niet erg veel, maar het geeft me een duidelijk veilig gevoel, met een vorm van controle over mijn leven. Ik gebruik een Excel-programma om van alles bij te houden. [Vrouw, 55 jaar]

Ik krijg de verkeerde banen aangeboden, helaas. Mijn geestelijke situatie, mijn mentale handicap, dat maakt het erg moeilijk [...]. Geen salaris, alleen maar die sociale uitkering [...]. Er is nooit genoeg geld. We kunnen ons niets veroorloven, echt niets. En dan is er ook nog de schuldsanering. We hebben een paar duizend euro schuld, die nu moeten worden terugbetaald [...]. Op dit moment kunnen we 30 euro per week besteden aan voedsel en andere dingen. Dat is het.... Ja, en dan kijken we naar dingen die gratis te krijgen zijn. Of tweedehands. Je wordt creatief als je ergens een oude koelkast kunt oppikken - als men die niet meer nodig heeft... Zijn wij arm? We hebben nog een dak boven ons hoofd, we hebben nog elke week steeds geld en we hoeven niet te bedelen. [Man, 37 leeftijd]

De nadelige situatie van de respondenten, als het gaat om hun eigen beoordeling, komt voort uit de situatie met betrekking tot een aantal macro-economische factoren, waaronder een door velen als ongepaste geziene besparing door de overheid en een niet goed functionerend systeem voor de sociale steun. Het systeem is voldoende voor de basisbehoeften, hoewel de respondenten aanzienlijke problemen hebben met de dekking van de kosten daarvoor, naast het feit dat het verkrijgen van bepaalde artikelen in het algemeen als prijzig worden beoordeeld.

De overheid is aan het snijden in de budgetten en dan ook nog op de verkeerde plaatsen. De arbeidsmarkt is erg moeilijk, dus... Alsof dat niet alles is, is het ook nog zo dat alle werk slechts tijdelijk is, zonder veel inkomen op te leveren. Alle zorg voor mensen is nu in handen van de gemeente en daar moet nu ook in toenemende mate in de budgetten worden gesneden, dus dat schiet ook helemaal niet op [...]. Ik heb geen werk, en ik zit in de ziektewet, met een uitkering [...]. Vaak is er gewoon geen geld. Ik heb geen echte wensen, dus ik heb niet veel geld nodig - en ik wil ook geen geld gebruiken voor luxe dingen. En als voor een grote uitgave moet worden betaald? Nee, ik ben niet ooit in een situatie terecht gekomen waarin ik me echt zorgen moet maken. [Vrouw, 35 jaar]

Ik ben afhankelijk van steun. Geen salaris... Soms is er een aantal klusjes te doen of ik krijg huurtoeslag, dus om de huur te kunnen betalen [...]. Soms kan ik geen grote uitgaven doen en ook is het niet mogelijk om dingen aan te schaffen die ik echt nodig heb. Maar dan kan ik naar de kerk, naar de sociale dienst. Bijvoorbeeld om een wasmachine te krijgen... Daarvoor zijn regelingen [...]. Ik heb schulden. En nee, geen spaargeld. Ik weet niet hoe ik geld zou moet besparen. De schulden hebben ook te maken met mijn gezondheid - die kost veel geld... Ik probeer alle vaste lasten te betalen. En dan moet ik maar zien wat er over is [...]. Ik denk dat er geen echte armoede in ons land is. Er is altijd een regeling wat betreft ondersteuning waarvoor je in aanmerking kunt komen. Er zijn heel veel mogelijkheden om bij instellingen om iets te vragen. [Vrouw, 30 jaar]

Het gebruiken van de sociale bijstand en daaraan gekoppelde regelingen is vaak de enige mogelijke optie die wordt gebruikt. Uit de verklaringen van de Nederlandse respondenten blijkt een veel grotere reikwijdte van die bijstand ten opzichte van andere landen. Het aanbieden van specifieke diensten en zaken, de realisatie van speciale steunprogramma's of materiële hulp zijn elementen die kunnen worden gebruikt zoals de respondenten aangeven. Zij kunnen rekenen op institutionele steun en hoeven niet in hun eentje om te gaan met hun problemen zoals in andere landen.

Dus ik zit al een lange tijd in de schulden. Daarom heb ik een beheerder die alles regelt voor mij, wat moet worden gedaan en hoe ermee om te gaan. Ik ben afhankelijk van de sociale steun en ik krijg op die manier een bepaalde hoeveelheid geld per maand, voor mezelf [...]. Echte armoede is voor mij dat er niets meer rest dan op straat te leven [...]. Ik kan me niet echt bepaalde zaken en uitgaven veroorloven. Als er echt iets aan de hand is, ga ik gewoon naar de sociale dienst, om te vragen om een gunst. Er is een regeling voor 'witgoed', zoals wasmachines. Om de paar jaar kun je iets gratis krijgen. Dat is heel mooi. [Vrouw, 43 jaar]

Ik heb meer dan 25 jaar werkervaring in het buitenland, zoals op de Filippijnen [...]. Bij terugkeer naar Nederland was het erg moeilijk om een huis te vinden en moest ik vier jaar op straat leven ... De Zuidkerk in S. heeft gezorgd voor de meubels voor het huis, dus daar was ik erg blij mee. De uitkering vanwege mijn handicap wordt in beslag genomen door het UWV¹⁶, en eerder gebeurde dat ook nog via een gerechtsdeurwaarder. Degene die mijn geld op die manier beheert, betaalt de vaste kosten [...]. Geen geld hebben en geen uitzicht op meer geld... Ik wil graag de bibliotheek gebruiken, maar dat is lastig - het kost toch weer wat geld. Gelukkig mag ik ook de kledingbank gebruiken. Geen computer en internet, niets daarvan. Maar ik red me - althans ik probeer het. Ik heb zo veel schulden. Ik verwacht niet dat ik ze ook nog een keer kan aflossen [...]. Toen ik geen huis had, had ik € 70 per week. Dat is meer dan de € 40 die ik nu heb. Ik maak gebruik van gratis maaltijden, bijvoorbeeld, van het diaconale centrum hier. [Man, 64 jaar]

De respondenten wezen erop dat ze ondanks de mogelijkheden van het ontvangen van steun via verschillende instellingen, alledaagse problemen hebben en dat ze een gebrek hebben aan veel dingen, waaronder zeer fundamentele artikelen. Het is goed op te merken dat deze tekorten veelal te maken hebben met huishoudelijke zaken en dat het niet gaat om een gebrek aan voedsel, zoals het geval is in de andere onderzochte landen. Het beeld van armoede en sociale uitsluiting is in Nederland daarmee een beetje anders, hetgeen wordt bevestigd met de gegevens uit de openbare statistieken die zijn gepresenteerd in het eerste hoofdstuk van deze publicatie.

[Op een vraag wat te doen in de situatie dat er geen geld in huis is - red. auteur] Ja, als het nodig is voor een nieuwe wasmachine, voor tandheelkundige verzekering. Gewoon, wachten tot er geld is [...]. Ik ben aan het overleven niet aan het leven... luxe voor mij is, om een voorbeeld te geven, het kopen van een dvd. [Man, 46 jaar]

Nee, dat is niet zo slecht. We zullen het wel redden... maar een grote aankoop, dat lukt niet. Ik denk aan de wasmachine die kapot ging... Er is echt geen geld voor een nieuwe. Dus de buurman wast nu voor mij. Het is echt zo... dat is hoe dit is op te lossen... En ja, de auto. Die hebben we nodig voor ons werk. Als er iets kapot gaat dan helpt mijn moeder. [Vrouw, 37 jaar]

Armoede en sociale uitsluiting in Nederland kennen in zeker zin andere oorzaken en hebben afwijkende kenmerken die voortvloeien uit de in het algemeen hoge levensstandaard in dit land en de economische omstandigheden die verschillend zijn van de andere landen. Het probleem van de armoede gaat gepaard met een goed werkend systeem om mensen op te vangen en dat niet beperkt blijft tot materiële steun, maar ook advies omvat over specifieke problemen waarmee personen die onder de regelingen vallen, te maken hebben en krijgen. De rol van voedselbanken is duidelijk zichtbaar en een aanzienlijk deel van de respondenten profiteert daarvan.

¹⁶ UWV - een organisatie die hulp biedt aan werkzoekenden in Nederland. Dit omvat het verstrekken van informatie, advies en hulp bij het vinden van werk (https://www.werk.nl/werk_nl/werknemer/eu/praca-holandii/uwv).

Polen

Veel respondenten benadrukken dat hun situatie slecht of onbevredigend is. Zij wijzen vaak op een keteneffect in de bestaande situatie: gebrek aan werk, meer noodzakelijke uitgaven om in leven te blijven, met als gevolg: de noodzaak om schulden te maken. Een van de kenmerken van de materiële situatie van de Poolse huishoudens is de dreiging van een gebrek aan voedsel - hetgeen als een van de elementen van extreme armoede wordt gezien.

Er is altijd gebrek aan geld. En bedrag van 594 PLN per maand is wel heel weinig. Ik moet betalen voor elektriciteit, medicijnen kopen en het geld is vervolgens op. Ik moet dus steeds kiezen voor wat ik het eerst kan betalen. De huur en het water worden niet betaald. Als het me lukt om wat geld te verdienen, zal ik het pas kunnen betalen [...]. Ik heb geen baan, geen stabiele bron van inkomsten. Als ik iets vind, is het meestal een baantje voor een week, zonder enig contract. [Vrouw, 47 jaar]

De situatie is moeilijk. Om aan de huidige behoeften te kunnen voldoen moet ik schroot en bierflessen verzamelen en het weinige geld dat ik daarvoor vang, moet ik gebruiken voor allerlei rekeningen: huur, elektriciteit, gas. Deze situatie is zeer vernederend [...]. Niet alle mensen zijn blij met het feit dat ik op zoek ben naar zaken in de vuilnisbakken en vertellen hun kinderen zich niet met mij te bemoeien - dat is zeer vernederend. [Vrouw, 55 jaar]

Als mens leef je van dag tot dag en kijk je elke ochtend wat de pot schaft... De meerderheid van de burens leidt een vergelijkbaar leven, ze werken niet. Ik woon in een sociale woning en wanneer er niet genoeg geld is voor brood, is er ook niemand die me het geld kan lenen. Gebrek aan onderwijs is niet altijd de oorzaak, vandaag de dag zijn zelfs degenen die goed zijn opgeleid, op zoek naar een baan. [Vrouw, 47 jaar]

De respondenten onderstrepen vaak gebrek aan vast werk als de belangrijkste factor voor het hebben van een moeilijke inkomenssituatie voor het huishouden. De hoop die gaat leven als mensen gebruik kunnen maken van trainingen en stages die door externe bronnen worden gefinancierd, wordt snel de bodem ingeslagen als men weer wordt geconfronteerd met de werkelijke toestand van de Poolse economie. Ondernemers die stageprogramma's aanbieden, zijn alleen geïnteresseerd in die werknemers gedurende de periode waarin de kosten worden gedekt via een regeling. Het gebeurt zeer zelden dat er aan het einde van de stage de mogelijkheid wordt geboden voor vast werk. Een dergelijke situatie dwingt de respondenten om verschillende banen te hebben, al is het alleen nog maar om de eigen, vaak erg basic, levensbehoeften te kunnen bevredigen.

Ik koos voor de cursus 'computer graphics' om mijn kwalificaties te verbeteren. De cursus duurde 3 maanden en eindigde met 2 weken stage in een bedrijf. Ik had daarbij de positie van grafisch ontwerper in een drukkerij. Ik had gehoopt dat ik daar na de stage langer kon blijven, maar zo werkte het niet - en ik ben nog steeds op zoek naar een baan [...]. Ik kom de hele tijd geld tekort. Ik probeer om wat geld te verdienen door schilderijen te maken en soms helpen mijn ouders me. [Vrouw, 22 jaar]

Ik had een pensioen, maar dat werd me afgenomen en sindsdien neem ik deel aan verschillende projecten om te kunnen profiteren van allerlei stages, want die vormen vandaag de dag de fundamentele bron van inkomsten voor mij. Soms krijg ik iets van de sociale hulp [...]. Ik leef van betaling naar betaling. Soms kom ik geld tekort want als ik geld leen, moet ik dit ook weer terugbetalen. En dit is hoe het is. [Vrouw, 51 jaar]

In het merendeel van de interviews wordt naar voren gebracht dat de kwaliteit van de hulpverlening door een aantal van de maatschappelijke instellingen steeds slechter wordt. Het gebrek aan toegang hebben tot sommige vormen van steun zorgt voor veel pijnlijke problemen binnen de huishoudens van de respondenten. Het betreft met name het verkrijgen van voedsel, hetgeen verband houdt met de veranderingen in de financiering van de hulp dienaangaande. Slechts een paar instellingen kunnen zekerheid blijven geven op een doeltreffende wijze.

Een vergelijkbare situatie bestaat ten aanzien van het verstrekken van voedsel als charitatief doel, dat nu alleen mogelijk in een situatie waarbij er sprake is van een overdracht door de producent of de verkoper aan organisaties met een formele en openbare status en niet rechtstreeks aan de begunstigden. Dit verlengt de keten van tussenpersonen en zo komt het eten niet snel genoeg bij degenen die het echt nodig hebben. Daarbij komt ook nog eens dat over de levering van deze producten BTW moet worden betaald. In de situatie waarbij de voedselartikelen wel rechtstreeks aan de begunstigden werden geleverd, moest de persoon die ze doneert, ook nog eens BTW betalen.

Het grootste probleem voor mij zijn de hoge kosten van levensonderhoud en de stapel rekeningen. Gas, elektriciteit, belastingen, voedsel, schoonmaakartikelen... ze zijn erg duur. Enige tijd geleden was er voedsel, en melk voor mensen die het echt nodig hebben maar sinds een jaar verstrekt het GOPS¹⁷ dit niet meer omdat de overheid geen fondsen meer heeft voor dit doel. Voor mij was het een grote steun. [Vrouw, 45 jaar]

Er zijn veel gevallen waarin ik heb geen geld heb voor brood en dat ik ergens geld moet lenen omdat mijn kind gewoon iets moet eten. Vervolgens moet ik gaan bedenken hoe dat geld terug te betalen valt. Ik kom de hele tijd geld tekort, ik kan niet de dagelijkse dingen kopen zoals voedsel en hygiëne-producten [...]. Ik heb geen gevoel van financiële zekerheid, ik heb 7000 zloty aan schuld [...]. Soms vind ik wat werk, zoals de zorg voor ouderen: ik doe de boodschappen, maak schoon, zorg voor die persoon... maar dit gebeurt zeer zelden. Ik krijg 10 zloty per uur en dat is veel voor mij, want dan heb ik genoeg geld voor een dag eten. Ik zou graag de zorg van iemand op me nemen op een vaste basis, maar dan wel overdag. Als ik wakker wordt om 4 uur 's morgens, moet ik bedenken wat er die dag kan worden gedaan. Wat kan ik koken, waar haal ik het geld vandaan voor het eten? Het is niet gemakkelijk, deze situatie. [Vrouw, 38 jaar]

Ik maak gebruik van de steun van GOPS, als ik problemen heb. Ze helpen me altijd door het geven van voedsel of geld. De priester gaf ons 500 zloty en van de gemeente kreeg ik een automatische wasmachine [...]. Uitkeringen voor kinderen zijn maximaal 700 zloty, mijn echtgenoot krijgt steungeld voor de revalidatie. Voor de eerste 3 maanden was het 1500 zloty, en vanaf februari is het nog maar 75% van dit bedrag. De sociale steun is 300 zloty maandelijks gedurende 3 maanden [...]. Met deze inkomsten is er nooit genoeg geld. Ik leen zelfs van mijn buurman, voor medicijnen voor een van de kinderen. Als er niet genoeg geld is voor eten, koop ik het op de pof bij de winkel en later, als ik weer wat geld heb, betaal ik het terug [...]. Ik heb geen spaargeld maar ook geen grote schulden. Ik kan er niets aan doen om deze situatie te verbeteren, omdat ik niet zou weten wat... en waar ik naar toe moet gaan voor hulp op dit gebied. [Vrouw, 40 jaar]

De personen die deelnemen aan het onderzoek onderstrepen dat hun huidige situatie noopt tot het voortdurend geld lenen van mensen en in de winkels. Gebrek aan een vast inkomen en de onzekerheid over de toekomst veroorzaken vaak een toestand om het dan

¹⁷ GOPS: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej; Stedelijk Centrum voor Maatschappelijk Welzijn

maar op te geven en geen stappen meer te ondernemen om verandering van de situatie te brengen.

Het gebeurt dat er in mijn gezin niet genoeg geld is. In een dergelijke situatie ga ik geld lenen [...]. Mijn huishouden heeft dus schulden maar desondanks heb ik toch een gevoel van financiële veiligheid. Ik doe niets om het te veranderen, omdat ik niet weet wat ik kan doen om mijn situatie te verbeteren. [Man, 36 jaar]

Mijn vrouw heeft alleen soms tijdelijke arbeidscontracten Ik maak gebruik van de ondersteuning door maatschappelijke instellingen, soms leen ik van de burens. Deze hulp is op dit moment heel belangrijk voor wat ik te besteden heb. [Man, 39 jaar]

Ik heb niet het gevoel van financiële zekerheid. Onze kinderen zijn nu groot genoeg zodat mijn man weer op zoek kon gaan naar werk, maar er is gewoon een groot probleem met de werkgelegenheid - en ja, daarbij komt nog dat hij gewend is geraakt aan de situatie om thuis te zitten. [Vrouw, 42 jaar]

Ik heb de laatste twee jaar gezocht naar vast werk. Ik werk voor een bepaalde tijd op één plaats, dan hier en dan daar, voor een dag. Het is moeilijk om een goede baan te vinden, goed te worden betaald om de familie te kunnen ondersteunen. Ik ben metselaar en potentiële werkgevers vragen me altijd om ook nog honderd andere dingen te doen [...]. Als ik een baan weet te vinden, dan pak ik dat aan, maar het is seizoenswerk - en in de winter heb ik vervolgens niets te doen. Soms ga ik vijf uur lang werken, soms ga ik naar de buurman om hem te helpen en meestal is het werk waar geen scholing voor nodig is. [...].

Vaak is er geen geld en dat gebeurt meestal om de twee tot drie weken en dan moet ik weer gaan werken [...]. Vorig jaar ging onze verwarming kapot en ik moest snel naar de buurman om 5000 zloty lenen, om nieuwe apparatuur te kunnen kopen. Ik betaal hem nu terug in termijnen omdat ik niet zoveel geld heb.

Het is altijd erger in een dorp, in een stad is het gemakkelijker om een baan te vinden. Ik kan het niet echt vergelijken, omdat ik nog nooit in een stad heb gewoond, maar mijn vrienden zeggen dat het altijd mogelijk is om naar een kerk te gaan en vijf zloty te krijgen, voor het brood voor je kind. [Man, 36 jaar]

Kenmerkend voor de Poolse armoede is de noodzaak om voortdurend te lenen. Het is een poging om te kunnen omgaan met de moeilijke economische situatie, maar het toont ook de solidariteit van lokale gemeenschappen waarin de respondenten wonen. Helaas zorgt deze situatie voor een neerwaartse spiraal qua schulden, die vervolgens wordt 'gebruikt' door verschillende instellingen die geld uitlenen. Deze instellingen geven kredieten met een zeer hoog rentepercentage zonder te vragen naar de kredietwaardigheid. Daarnaast is een belangrijk kenmerk voor Polen dat men moeite heeft met het bevredigen van de behoeften die verband houden met voeding.

Roemenië

De respondenten in Roemenië geven vaak aan dat de slechte economische situatie nauw verbonden is met de werkloosheid, in combinatie met het ontbreken van wettelijke mogelijkheden om toch op een of andere manier geld te verdienen. Werkloosheid, maar ook het werken zonder papieren, geven geen garantie voor het kunnen leiden van een fatsoenlijk bestaan, in het bijzonder dat zulke omstandigheden geen materiële zekerheid bieden en niet voorzien in medische zorg of pensioen.

Ik werk ook illegaal. Dat lukt dan een beetje met dit illegaal werken, maar mogelijk heb ik op een dag ook ziekenhuiszorg nodig, en moet ik met pensioen, maar ja... Ik hoop dat ik daarvoor

nog een legale baan kan vinden, tenminste dat is me beloofd voor 2015 - ja, dat is wat mij is beloofd [...]. Ik ben dus werkloos, ik bedoel dat ik nergens wordt ingehuurd met de juiste wettelijke documenten. Ik werk nu ongeveer 2-3 uur per dag voor een wisselend bedrag [...]. Wat kun je anders doen als je geld nodig hebt? [Man, 41 jaar]

Er is een sterke zwarte economie, illegaal werk dus. Ik kan dit zeggen omdat ik ook illegaal bezig ben. Ik bedoel dat ik geen arbeidscontract heb. Ik werd simpelweg gedwongen om dit te accepteren.

Ja, er zijn problemen op de arbeidsmarkt. Het is erg moeilijk voor mensen om zomaar werk te vinden. Wel is gemakkelijker om werk te vinden in de bouw, waar je dan wordt ingehuurd om het zware werk te doen: dragen, tillen en ongekwalificeerd lichamelijk werk [...].

Ik werk non-stop, zoveel als men vraagt en zoveel als nodig is. De omstandigheden zijn in het algemeen wel goed. Het probleem is dat ik werk zonder een contract. Dit wordt dus heel vaak gedaan in het land [...]. Het gebeurt vaak dat ik zonder geld zit. [Man, 44 jaar]

Ik ben gepensioneerd en ik maak daarnaast meubels, uiteraard niet formeel volgens de wet... Ik schaam me daar niet voor want ik kan niet rond komen van mijn pensioen. Dit bij elkaar is mijn inkomen.

In het verleden waren mensen bang toe te geven dat ze werkten op de zwarte markt, maar tegenwoordig is het helemaal niet meer ongebruikelijk, [...]. Ik ben geld schuldig aan drie personen. Dus ik heb geen spaargeld... [Man, 69 jaar]

Volgens de respondenten kan werken de armoede of de sociale uitsluiting niet helpen voorkomen. Dit geldt niet alleen voor mensen die illegaal werk doen maar ook die legaal te werken, met name in de landbouw. Het werk in deze sector brengt geen voldoende inkomen met zich mee, niet alleen vanwege de hoge risico's als het gaat om de productiviteit, maar ook door de lage winstmarges. In feite is het inkomen van boeren niet genoeg om van te leven.

Ik zorg voor het huis, de tuin, de dieren en ik werk op de stukken grond die ik heb. Ik teel aardappelen [...]. Ik werk op de velden, maar de problemen ontstaan wanneer ik probeer de aardappelen te verkopen. Ik denk dat dit dan zo is dat de werkloosheidscijfers ook invloed op mij hebben, omdat mensen geen geld hebben om mijn producten te kopen [...].

Ik kan niet zeggen dat ik een goed maandelijks inkomen heb. Er zijn maanden dat ik de elektriciteitsrekening niet kan betalen en mijn kinderen helpen me bij die gelegenheden. Eten is nooit een probleem [...].

Ik denk dat het moeilijker is op het platteland, omdat niemand je echt kan helpen en je bestaan voor een groot deel afhangt van bepaalde omstandigheden. Het is moeilijker om te leven van de landbouw. De huidige prijs van aardappelen is een grap, maar dan wel een slechte.

De woonomgeving hier is goed, maar het geld is nooit genoeg. Om meer inkomsten uit de landbouw te halen, moet ik de hele dag werken en dan heb ik soms speciaal gereedschap nodig en meststoffen die het werk gemakkelijker maken. En ja het weer is natuurlijk ook niet altijd zoals het moet zijn... [Vrouw, 49 jaar]

De respondenten hebben moeite met het betalen van hun rekeningen, of het nu voor voedsel is of voor andere fundamentele dingen die nodig zijn voor het dagelijks bestaan.

Ik ben niet tevreden, mijn salaris is klein en onvoldoende. Het was beter toen mijn ouders nog in leven waren, omdat ze altijd voedsel meenamen van het platteland. Nu moet ik alles kopen en het geld vliegt de deur uit. [Vrouw, 56 jaar]

Een aantal respondenten heeft problemen met het bevredigen van de eerste levensbehoeften die te maken hebben met onderdak. De flats waarin ze leven, moeten veelal

worden gedeeld met andere mensen en in een aantal daarvan zijn geen basisvoorzieningen zoals een badkamer of een toilet. Renovatie is niet haalbaar vanwege alle financiële moeilijkheden.

Ik woon samen met vier andere mensen, vrienden van mij. In totaal zijn er vijf mensen voor twee kamers, terwijl we geen relatie met elkaar hebben [...]. Ik heb geen baan en ik ben volledig afhankelijk van iemand anders [...]. Ikzelf zit de hele tijd zonder geld en heb niet eens genoeg voor brood. Ik betaal 75 RON aan belastinggeld, elektriciteit is ongeveer 30 RON per maand, en iedereen die hier woont betaalt z'n aandeel (...). Er is een beek in de tuin hiernaast, dat is waar we het water halen, anders zouden we ervoor moeten betalen. We hebben geen toilet, zodat we naar de bar aan de overkant gaan. In ruil daarvoor maak ik daar de vloer schoon, reinig de tafels en de toiletten, en de eigenaar helpt ons ook af en toe. [Man, 42 jaar]

Ik deed het niet graag maar ik accepteerde elk soort werk dat op mijn weg kwam en ik deed mijn best om aan mijn verplichtingen te voldoen [...]. Er zijn behoeften waaraan ik niet kan voldoen, zelfs niet met elkaar in ons huishouden. Zo zouden we graag bijvoorbeeld een aantal tegels willen vervangen in onze badkamer en keuken, een nieuwe thermostaat voor de boiler willen hebben, verf kunnen kopen voor het appartement. We proberen nu elke maand wat geld te sparen en we hopen dat we straks in staat zijn om stapje voor stapje te kunnen zorgen voor deze dingen [...].

We hebben echter ook bankschulden, we moeten daarvoor rekeningen betalen, en we hebben ook een kleine schuld uitstaan bij de beheerder van het gebouw. Er is een nieuwe laag warmte-isolatie toegevoegd aan de muren en die konden we niet betalen, zodat de woningcorporatie ons daarvoor heeft aangeklaagd. Ik weet niet wat we nu zullen gaan doen. Misschien laten ze ons de schuld aflossen in maandelijkse termijnen. Het zal heel moeilijk worden, zelfs op die manier. [Man, 23 jaar]

De respondenten onderstrepen het probleem van de schuldenlast en het ontbreken van enig perspectief ten aanzien van veranderingen. De redenen van dit verschijnsel, vergelijkbaar met de andere landen uit de groep met een 'hoog risico', hebben duidelijk te maken met het ontbreken van passende hulp voor zieke en gehandicapte personen.

Er zijn behoeften waaraan ik niet kan voldoen. Ik vraag dan om een lening van mijn ouders als ik in een dergelijke situatie zit. Ik had wat geld achter de hand die ik kon gebruiken en toen moest ik toch een lening van de bank hebben [...]. Ik heb een aantal schulden, maar die hebben geen invloed op het huishouden. Zoals het nu gaat met mijn gezondheid, ben ik niet in staat om te werken. Ik kan geen lichamelijk werk doen. [Vrouw, 49 jaar]

Een aantal respondenten wijst erop dat de huidige, slechte economische situatie meer en meer mensen treft, waaronder ook kinderen. Het kunnen garanderen van de noodzakelijke, fatsoenlijke levensomstandigheden is zeer moeilijk en diverse respondenten geven aan dat alles dat daarvoor wordt gedaan, gezien kan worden als een gevecht om te overleven.

Voor mij betekent armoede het niet goed kunnen zorgen voor kinderen. Ik zie het steeds meer bij mensen, in gezinnen met een heleboel mensen. Veel kinderen waarvan alleen een van de ouders werkt - en de kinderen hebben moeite om naar school te kunnen gaan, omdat bijvoorbeeld de spullen voor school een probleem vormen. De oudere kinderen tussen de 10 en 12 jaar oud moeten meehelpen met werken om inkomen te krijgen voor het gezin. [Vrouw, 32 jaar]

Het is een gevecht om te overleven. We kunnen ons niet veroorloven om te kopen wat we willen hebben, dus het is een strijd die met het leven wordt uitgevochten, met de samenleving en met het complete land dat hiermee wordt geconfronteerd. [Vrouw, 49 jaar]

Het hebben van een baan is in de ogen van de respondenten geen factor die armoede kan voorkomen. De lage kwaliteit van de beschikbare werkgelegenheid in combinatie met een aanbod van eenvoudige banen en ongunstige wettelijke omstandigheden is er de oorzaak van dat veel mensen niet een gevoel van financiële stabiliteit hebben, laat staan als het gaat om het veiligstellen van de eigen toekomst. Net als andere landen met een 'hoog risico', is ook in Roemenië sprake van een gevaarlijke neerwaartse spiraal van schulden onder de huishoudens die in armoede zitten of daarin terecht dreigen te komen.

Italië

De belangrijkste factor die verantwoordelijk is voor de armoede in Italië, is het structurele gebrek aan werk in combinatie met de zeer lage salarissen. De respondenten benadrukken dat de sociale steun die zij krijgen, niet voldoende is om te voldoen aan de huidige behoeften. Het is gerelateerd aan de aanwezige schulden en de noodzaak om de behoeften te reduceren. Veel respondenten maken gebruik van publieke en non-gouvernementele centra voor hulpverlening.

Ik heb een sociale uitkering, € 180 per maand. Ik kan geen baan vinden. Ik heb een aantal schulden en daarom probeer ik mijn uitgaven terug te brengen, ook als het gaat om de dagelijkse zaken. [Man, 62 jaar]

Ik kan geen geld vinden om de huur te betalen. Ik ben werkloos. Ik kreeg hulp van de kerk en de staat geeft me een 'sociale kaart' om eten te kopen voor mijzelf en mijn familie. Vaak bid ik. We lopen achter met de huur en de kosten voor gas en licht. Nee, we hebben geen spaargeld. Misschien heb ik in de toekomst geestelijke zorg nodig, want in deze situatie is het echt moeilijk. [Man, 43 jaar]

Ik heb geen werk. Ik ben betrokken bij een sociaal programma dat wordt uitgevoerd door Compagnia di San Paolo, maar dat eindigt binnenkort. We proberen dus onze behoeften omlaag te brengen. Ja, we hebben schulden: huur, licht, gas - en er is geen spaargeld. Ik ben nu op zoek naar andere non-profit organisaties om te helpen. [Vrouw, 31 jaar]

We staan aan de afgrond. Er is altijd wel iemand die voor minder geld iets wil doen en de uursprijs voor werk gaat sterk naar beneden. Ik ben een vrouw en en oud - dat zijn twee belangrijke barrières [...]. Toen ik aan het werk was, zag mijn leven er beter uit. Het vinden van een baan kan me een hoop helpen [...]. Ik ben op zoek naar werk, ik ben gastvrouw bij een vereniging voor een goed doel. Ik heb een vriend en zo delen we de dagelijkse uitgaven. [Vrouw, 53 jaar]

Een belangrijk element van de economische situatie van de respondenten is het inkomen uit arbeid. Werkgevers willen alleen maar investeren in werknemers die de beste beroepskwalificaties bezitten. Dit zorgt voor een steeds toenemende concurrentie tussen de potentiële werknemers. Echter, investeringen in menselijk kapitaal vereisen ook steeds meer stijgende financiële bestedingen en in de huidige moeilijke economische situatie worden deze gewoon achterwege gelaten.

Er is geen werk, de situatie is echt tragisch. Ik maak schoon voor € 100 per maand. [Vrouw, 31 jaar]

Er is altijd wel werk. Wat ontbreekt is het geld om je te betalen... Ze gebruiken het excuus van de crisis om minder te hoeven betalen. Ik heb kwalificaties en vaardigheden nodig, gewoon op papier, dus aantoonbaar. We hebben geen schuld maar ook geen spaargeld. We hebben geen gevoel van financiële zekerheid. Nee, we zijn gewoon op zoek naar banen. [Man, 23 jaar]

Economische moeilijkheden zijn niet alleen aan te treffen bij mensen die leven in gezinnen waarbij men werkloos is, maar ook bij ondernemers, vooral in traditionele sectoren zoals het ambachtelijke werk.

Ik heb een kleine onderneming met een vriend van mij. Mijn inkomen is echt laag en verandert van maand tot maand [...]. Ik heb schulden. Ik probeer te werken om geld te verdienen om ze af te betalen [...]. Ik probeer mijn behoeften te verminderen. Als het kan betaal ik in termijnen, anders zie ik er vanaf. [Man, 65 jaar]

Ik ben een ambachtsman, schilder muren en doe stucwerk. Ik werk 40 uur per week. Ik krijg hulp van goede-doelen-organisaties zoals Caritas. [...]. Ik ben altijd zonder geld. Ik vraag dan om extra hulp bij die goede-doelen-organisaties. Nee, ik heb geen zaken die ik nu zou willen aanschaffen en ik doe ook geen grote uitgaven [...]. Ik heb schulden en geen spaargeld. Ik zoek werk! [Man, 59 jaar]

De problemen in de economische situatie van de respondenten uit Italië komen vooral voort uit de problemen op de arbeidsmarkt en het functioneren van de ondernemingen. Italiaanse respondenten gebruiken sociale hulp op kleinere schaal dan bijvoorbeeld in Spanje of Nederland, wat als zodanig wordt veroorzaakt door de vorm en de regels voor de uitwerking ervan.

2. De economische situatie volgens de respondenten – data van vragenlijsten

De gesprekken met de personen die deelnemen aan het onderzoek, omvatten ook het invullen van een vragenlijst betreffende de economische situatie. Een dergelijke onderzoekstructuur is gericht op de controle van de informatie die tijdens de gesprekken wordt verstrekt en op het ervoor zorgen dat de gegevens coherent en gedetailleerd zijn. De grootste groep respondenten (44 personen) wijst nadrukkelijk op het belang van giften, alimentatie en andere inkomsten. In deze groep vormen deze voor 18 personen de belangrijkste bron van inkomsten, en voor 26 van hen een extra bron. De op een na grootste groep mensen met een risico op armoede en sociale uitsluiting bestaat uit personen die werken op basis van een arbeidscontract (37 personen). Iets minder, 33 respondenten moet het doen met sociale uitkeringen. In deze groep zijn voor 23 personen deze uitkeringen de belangrijkste bron van inkomsten. (Tabel III.1).

Tabel 19 Aantal respondenten betreffende het basisinkomen en andere bronnen

Land	Contract werk		Boerderij		Zelfstandige		Gepensioneerd of invaliditeits pensioen		Andere sociale uitkering		Werkloosheid uitkering		giften, alimentatie en ander inkomen	
	H	A	H	A	H	A	H	A	H	A	H	A	H	A
Estland	2	1	4	1	0	0	2	0	1	1	0	1	3	6
Spanje	4	0	0	0	2	0	0	0	4	2	3	0	1	2
Nederland	4	2	0	2	2	3	3	2	9	2	2	0	3	4
Polen	6	6	0	3	0	1	0	1	8	4	2	1	5	5
Roemenië	8	1	1	2	0	1	3	1	0	1	0	1	2	5
Italië	3	0	0	0	2	0	4	0	1	0	2	0	4	4
Som	27	10	5	8	6	5	12	4	23	10	9	3	18	26
TOTAAL	37		13		11		16		33		12		44	

(H) – hoofdbron, (A) – aanvullende bron
Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

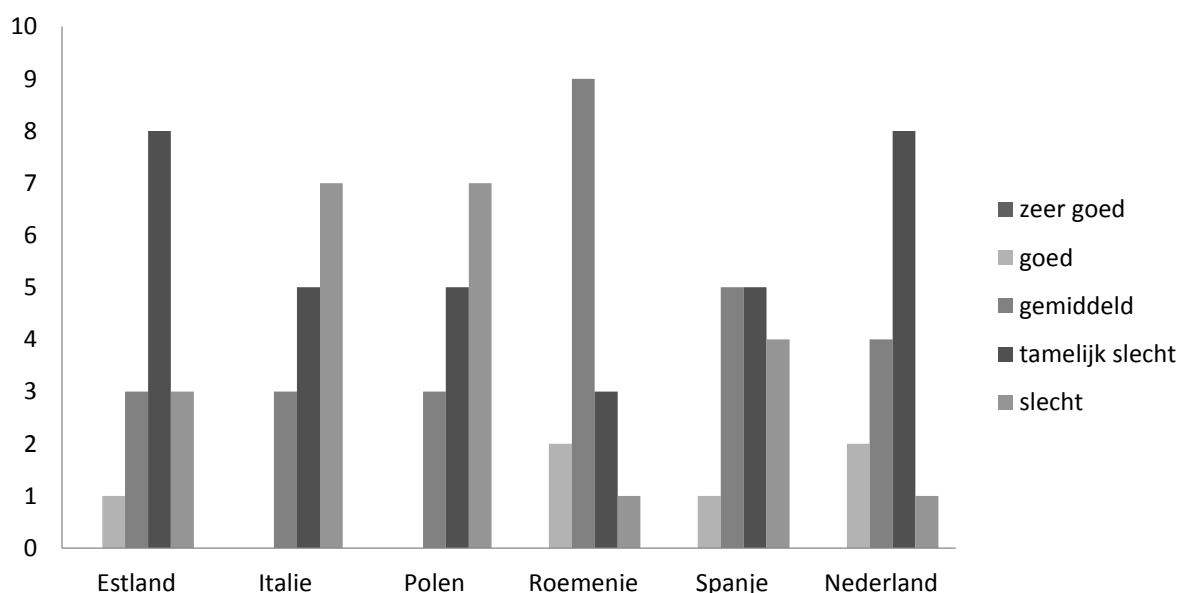
De meeste respondenten zeggen dat hun huidige inkomenssituatie gemiddeld, tamelijk slecht of slecht is. Maar liefst twee derde van de respondenten geeft aan dat hun situatie te zien is als *gemiddeld* of *tamelijk slecht*. (Tabel III.2). Analyse van de gegevens voor bepaalde landen levert op dat twee respondenten in Nederland en Roemenië van mening zijn dat hun inkomenssituatie *goed* is (grafiek III.1). Slechts één respondent in Estland en Spanje geeft dit antwoord, maar niemand in Polen en Italië. De grootste groep in Estland en Nederland beoordeelt de situatie als *tamelijk slecht* (acht respondenten in elk land).

Een zeer interessante indicator is het antwoord dat vaak opduikt in Roemenië: *gemiddeld*. Er moet echter worden opgemerkt dat de meningen subjectief zijn en de waardering ervan ook vaak wordt beïnvloed door de omgeving waarin men leeft en het feit van het al dan niet hebben van een baan (bijv. illegaal). Alleen door het samenbrengen van deze informatie met de indicatoren die er zijn voor het diagnosticeren van de wijze waarop men daadwerkelijk in de praktijk invulling geeft aan het bestaan - zeker in materiële zin - kan echt antwoord op de kwaliteit van leven van deze respondenten worden gegeven.

Tabel III.20 Beoordeling van de inkomenssituatie van de respondenten

Inkomenssituatie	Aantal	Percentage
Zeer goed	0	0
Goed	6	6,7
Gemiddeld	27	30
Tamelijk slecht	34	37,8
Slecht	23	25,6

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Grafiek 6 Vergelijking van de beoordeling van de huidige inkomenssituatie door de respondenten per land

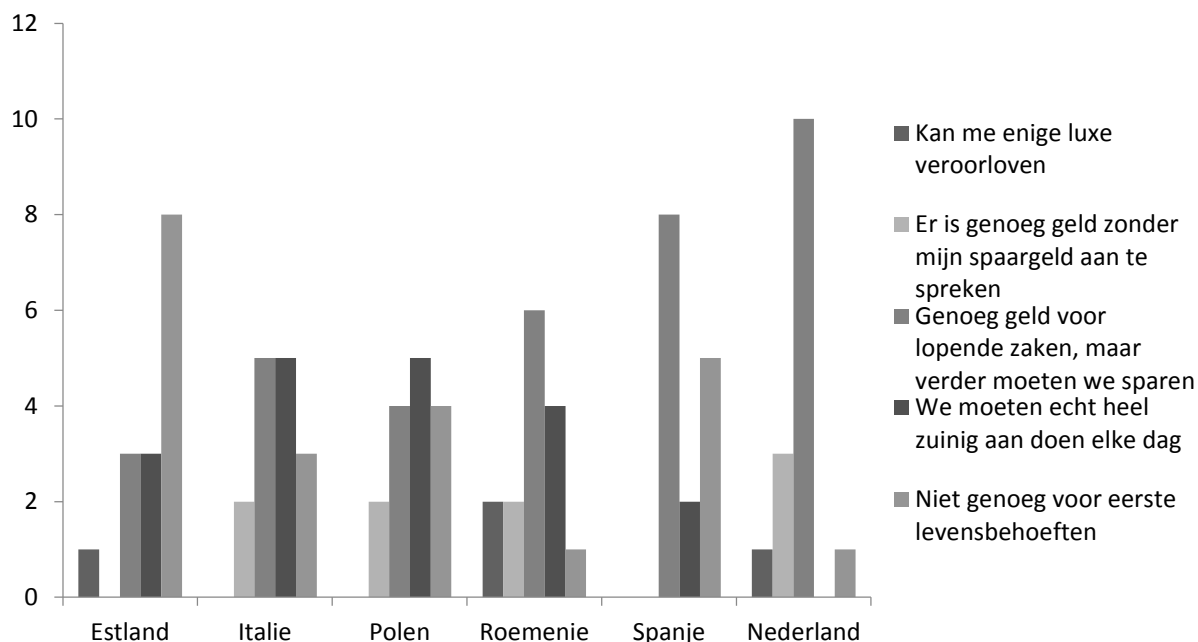
Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De vragenlijst bevat vragen over de kenmerken van de inkomenssituatie van de respondenten en hun huishoudens, hetgeen een betere evaluatie mogelijk maakt van de werkelijke toestand. Slechts twee respondenten verklaren dat ze zich allerlei zaken kunnen veroorloven zonder daarvoor speciaal te sparen. Veel respondenten, bijna 39%, verklaren dat ze elke dag zorgvuldig met hun geld moeten omgaan (Tabel III.3). Rekening houdende met de landen van het onderzoek is de grootste groep mensen die genoeg geld hebben voor de huidige bestedingen, te vinden in Nederland (grafiek III.2). In dit land verklaren meer respondenten dat er sprake is van een gezonde financiële toestand bij hun gezinnen. Dezelfde uitspraak wordt gedaan door zes respondenten uit Spanje. Van de vijftien respondenten uit Roemenië geven er twaalf aan dat de laatste drie kenmerken voor de inkomenssituatie, zoals bij de desbetreffende vraag gegeven, wijzen op een algemene nadelige situatie.

Tabel III.21 Karakteristieken van de inkomenssituatie van de huishoudens

Karakteristieken	Aantal	Percentage
Ik kan me enige luxe veroorloven	0	0
Er is voldoende geld voor allerlei zaken zonder dat we ervoor moeten sparen	2	2,2
Er is voldoende geld voor lopende uitgaven, maar we moeten sparen voor grote aankopen	20	22
Ik moet het elke dag doen met weinig geld	35	38,5
Niet genoeg zelf niet voor de basiszaken	33	36,3

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Grafiek III.2 Vergelijking van de karakteristieken van de inkomenssituatie van de respondenten per land

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Slechts vier mensen, gevraagd naar hun perceptie van de verandering van de inkomenssituatie, verklaren dat hun situatie een stuk verbeterd is. Het meest gekozen antwoord is dat de situatie niet is veranderd.

Het percentage negatieve antwoorden, zoals: *is enigszins verslechterd* en *is sterk verslechterd* is meer dan 45% van alle antwoorden en kan worden geïnterpreteerd als een ongunstige situatie. (Tabel III.4).

Tabel III.22 Perceptie van de verandering in de inkomenssituatie

Verandering in inkomenssituatie	Aantal	Percentage
Is sterk verbeterd	4	4,4
Is enigszins verbeterd	9	10
Is niet veranderd	36	40
Is enigszins verslechterd	19	21,2
Is sterk verslechterd	22	24,4

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De belangrijkste reden voor inkomensdaling is het verlies van werk. Meer dan een derde met een laag inkomen wijst op deze reden.

De tweede reden is verslechtering van de gezondheidssituatie en de veranderingen in de sociale hulp die op nationaal niveau wordt gekregen (Tabel III.5).

Tabel III.23 Reden voor inkomensdaling

Reden	Aantal	Percentage
verlies van de baan	30	33,3
salarisverandering of aanpassing aantal werkuren	4	4,4
geen mogelijkheid om te werken vanwege ziekte of een andere lichamelijke reden (inclusief geldend voor een lid van het gezin)	6	6,7
moederschapsverlof, ouderschapsverlof, de noodzaak om thuis te blijven vanwege een kind	4	4,4
met pensioen gaan	3	3,3
uiteenvallen van het huwelijk dan wel de relatie	2	2,2
verlies van de baan	9	10

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De meerderheid, meer dan drie kwart, wijst erop dat ze niet aan hun behoeften kunnen voldoen (Tabel III.6). Dit feit werd gemeld door alle Italiaanse respondenten en het minst vaak door de Nederlandse respondenten (drie personen) (grafiek III.3).

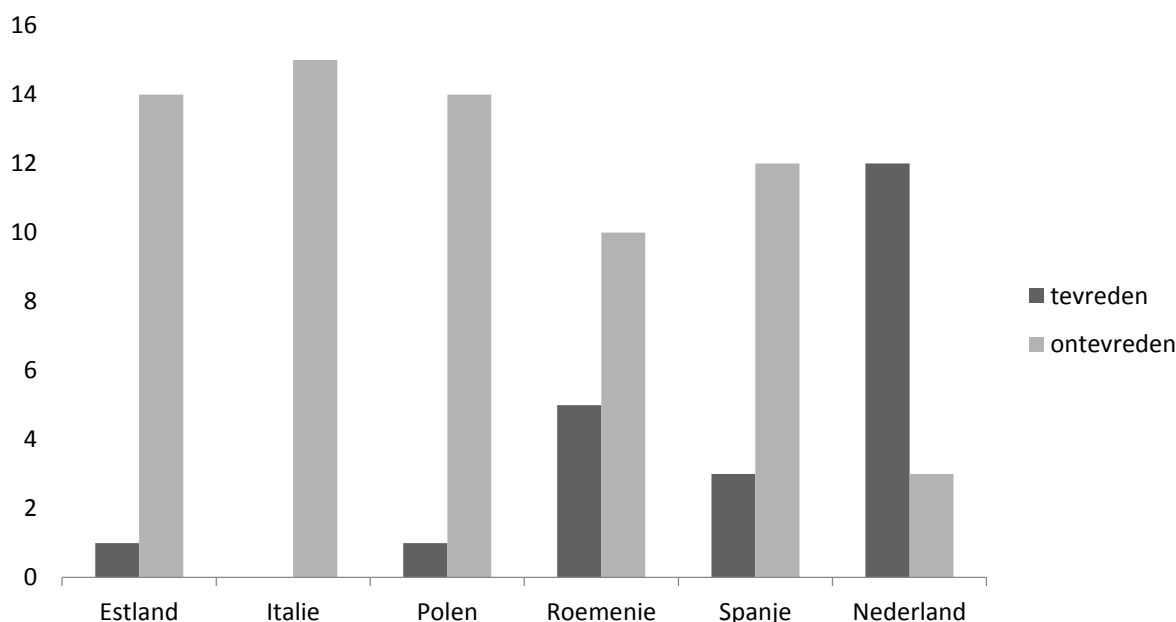
De mate van beoordeling van de tevredenheid was gelijk in Estland en Polen (veertien personen). Het tevreden zijn op dit punt is te vinden bij drie personen in Spanje en vijf in Roemenië.

Ook in dit geval kan derhalve een grote spreiding worden geconstateerd als het gaat om de subjectieve beoordeling.

Tabel III.24 Tevredenheid over de mate waarin kan worden voldaan aan de behoeften

Voldoen aan behoeften	Aantal	Percentage
Tevreden	22	24,4
Ontevreden	68	75,6

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Grafiek 7 Tevredenheid over het kunnen voldoen aan de behoeften

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Meer gedetailleerde informatie over het bovenstaande aspect is te geven op basis van de analyse van de mogelijkheden om te kunnen voldoen aan de genoemde zeven concrete behoeften. 79 respondenten, meer dan 87%, zegt dat ze zich geen auto kunnen veroorloven (Tabel III.7).

Bijna hetzelfde aantal respondenten verklaart dat een recreatief uitstapje er niet in zit voor alle leden van het huishouden (meer dan 86%) en er geen mogelijkheid is om onverwachte uitgaven te doen (ruim 83%).

De financiële situatie van meer dan de helft staat niet een bezoek aan een specialist toe, zoals dat ook geldt voor een tijdige betaling van financiële verplichtingen.

Het laagste aantal respondenten is te vinden als het gaat over het zich niet kunnen veroorloven om geld uit te geven voor voldoende verwarming: een op de vier.

Het kleinste aantal uitspraken over het niet kunnen bevredigen van de behoeften is te vinden in Nederland. In Polen is het tegenovergestelde het geval (Tabel III.8).

Tabel III.25 Mogelijkheid om behoeften te bevredigen

Mogelijkheden	Aantal		Percentage*	
	Ja	Nee	Ja	Nee
een uitstapje voor alle leden van het gezin	12	78	13,3	86,7
dekking hebben voor een onverwachte uitgave gelijk aan 1/3 van het nationale modale inkomen	15	75	16,7	83,3
hebben van een auto	11	79	12,2	87,8
bezoeken van een specialist	37	51	41,1	56,7
eten van vlees, gevogelte, vis (of een vegetarisch equivalent) elke twee dagen (dus om de dag)	55	34	61,1	37,8
op tijd betalen van financiële verplichtingen	44	46	48,9	51,1
voldoende verwarmen van het onderkomen	66	24	73,3	26,7

(*) percentage van het aantal respondenten: 90 personen
Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Tabel III.26 Niet kunnen voldoen aan behoeften \ (aantallen)

Niet kunnen voldoen aan:	Dagje uit	Onverwachte uitgave	Auto	Specialist	Vlees, vis e.d.	Op tijd betalen	Verwarming
Estland	14	11	13	6	8	7	2
Spanje	15	11	11	12	3	11	11
Nederland	9	12	13	0	1	0	0
Polen	15	14	13	13	11	13	4
Romenië	11	12	15	6	4	4	1
Italië	14	15	14	14	7	11	6

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Als de respondenten wordt gevraagd hoe zij omgaan met de situatie en hoe zij proberen te voldoen aan de eigen behoeften, geeft de meerderheid aan dat ze trachten om die behoefte te verminderen (meer dan 90% van de respondenten) (Tabel III.9).

De tweede belangrijkste strategie is vragen om hulp van de familie, vrienden en van instellingen voor sociale hulpverlening. Deze aanpak wordt aangegeven door meer dan 76% van de respondenten.

Minder dan de helft meldt dat dan wordt overgegaan tot het lenen van geld om toch in de behoeften te kunnen voldoen.

Het is de moeite waard op te merken dat 90% van de respondenten geen bezittingen verkoopt om de uitgaven voor huidige behoeften te dekken (Tabel III.12).

Tabel III.27 Activiteiten om te voldoen aan de behoeften

Ondernomen activiteit	Aantal		Percentage*	
	Ja	Nee	Ja	Nee
Ik gebruik spaargeld	19	70	21,1	77,8
Ik verkoop aandelen of verpand ze	8	81	8,9	90
Ik beperk het aantal huidige behoeftes	84	5	93,3	5,6
Ik leen geld	41	48	45,6	53,3
Een lid van het huishouden gaat extra werk doen	24	66	26,7	73,3
Ik zoek hulp bij familieleden, vrienden, hulpverlenende instanties...	69	21	76,7	23,3
Ik onderneem andere acties	13	42	14,4	46,7
Ik kan in deze omstandigheid niets doen	4	45	4,4	50

(*) percentage van alle respondenten - 90 personen

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Personen die aangeven steun te krijgen, is gevraagd om de aard ervan te specificeren. Uit de drie mogelijkheden kiezen de betreffende respondenten meestal voor steun in natura en vervolgens financiële ondersteuning (respectievelijk 42,4% en 36%) (tabellen III.10). Deze steun wordt het meest beoordeeld als zijnde van gemiddelde betekenis voor de algemene situatie van de familie van de respondent (Tabel III.11).

Tabel 28 Soort ondersteuning

Ondersteuning	Aantal	Percentage
Financieel	45	36
In natura	53	42,4
Diensten	27	21,6

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Tabel III.29 Significantie van de ondersteuning

Significantie	Aantal	Percentage
Hoog	25	31,6
Gemiddeld	28	35,4
Laag	26	32,9

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De respondenten is ook gevraagd naar het verstrekken van informatie over het feit of hun huishouden schulden dan wel spaargeld heeft. Het hebben van schulden wordt gemeld door bijna twee derde. Slechts iets meer dan 16% zegt spaargeld te hebben.

Vergelijkbare percentages zijn te geven voor een gelijktijdig gebrek aan spaargeld en het ontbreken van schulden (Tabel III.12).

Tabel 30 Financiële situatie voor huishoudens

Financiële situatie	Aantal	Percentage
Spaargeld	15	16,5
Schulden	60	65,9
Ontbrekende gegevens	16	17,6

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Analyse van de hoogte van spaargelden toont aan dat voor het hoogste percentage geldt dat deze niet groter is dan het maandelijkse inkomen van een huishouden (een derde van de respondenten geeft dit niveau aan) (Tabel III.13). Vanwege het feit dat er alleen verklaringen worden gegeven over het hebben van spaargeld, kan worden gesteld dat ze niet erg belangrijk zijn voor het budget van de huishoudens. De situatie is anders in het geval van de schulden (Tabel III.14). Bij bijna elke vierde respondent die aangeeft schulden te hebben, is het bedrag daarvoor meer dan het maandelijkse inkomen (24,1%). Elke vijfde respondent heeft schulden die gelijk aan de inkomsten voor een maand en voor een op de tien stijgen ze uit boven het inkomen voor drie jaren, hoewel deze meestal zijn gekoppeld aan kredieten voor eigendommen.

Tabel III.31 Spaargeld

Spaargeld	Aantal	Percentage
tot aan een maandinkomen voor het huishouden	5	33,3
van een tot drie maandinkomens voor het huishouden	2	13,3
van drie tot zes maandinkomens voor het huishouden	1	6,7
van zes tot twaalf maandinkomens voor het huishouden	2	13,3
van een tot drie jaarinkomens voor het huishouden	2	13,3
meer dan drie jaarinkomens voor het huishouden	1	6,7
is moeilijk te bepalen	2	13,3

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

Tabel III.14 Schulden

Schulden	Aantal	Percentage
tot aan een maandinkomen voor het huishouden	12	20,7
van een tot drie maandinkomens voor het huishouden	14	24,1
van drie tot zes maandinkomens voor het huishouden	4	6,9
van zes tot twaalf maandinkomens voor het huishouden	5	8,6
van een tot drie jaarinkomens voor het huishouden	7	12,1
meer dan drie jaarinkomens voor het huishouden	6	10,3
is moeilijk te bepalen	10	17,2

Bron: eigen bewerking van de onderzoeksresultaten

De economische situatie van de respondenten zoals die naar voren komt uit de interviews en vragenlijsten, bevestigt de stelling over de mogelijkheid om de landen te groeperen op basis van de dreiging van armoede. De landen met een 'hoog risico' hebben vergelijkbare

problemen. De belangrijkste daarvan hangen samen met de dreiging die uitgaat van het gebrek aan werk en het hebben van een laag inkomen, samen met een slechte werking van het ondersteuningssysteem. Bij het land met een 'gemiddeld risico', d.w.z. Spanje is duidelijk zichtbaar op welke wijze 'armoede' verschilt qua verschijningsvormen van landen met een 'hoog risico'.

Een hogere kwaliteit van leven brengt met zich mee dat armoede die wordt veroorzaakt door het ontbreken van werk, anders wordt beleefd. Tegelijkertijd is het grote verschil met Nederland te zien. Dit land wordt aangeduid als een 'veilig' en een 'voorbeeld' land.

3. Functioneren van respondenten in de maatschappij

Het probleem van de sociale uitsluiting is verbonden met onvoldoende participatie van bepaalde personen als het gaat om het functioneren van de hele samenleving. Dit probleem is groter dan de armoede, die als een van de oorzaken daarvan geldt. De analyse van de antwoorden van de deelnemers aan het onderzoek wijst op zeer complexe mechanismen die ten grondslag liggen aan sociale uitsluiting. De analyse toont ook aan dat armoede daadwerkelijk leidt tot sociale uitsluiting.

Estland

Sociale uitsluiting heeft naar het oordeel van de Estlandse respondenten impact op een breed scala van groepen mensen. De respondenten beschrijven hun eigen situatie in de context van uitsluiting, hoewel ze meestal niet het gevoel ervaren zich in een dergelijke toestand te bevinden. Hun positieve houding komt voort uit frequente contacten met andere mensen. Objectieve analyse toont echter aan dat in de meeste gevallen ze toch 'uitgesloten' zijn, vaak zonder een plek om te wonen of met een plek waar sprake is van fatsoenlijke woonomstandigheden.

Ik ben half Oekraïense en half Letse. Ik merk geen discriminatie in mijn dagelijkse leven, omdat ik de Esten goed ken - maar mijn moeder en ik zijn wel onze flat kwijtgeraakt in het centrum van Tallinn, toen haar Estse man overleed, 3 jaar geleden. Zijn twee zonen hebben ons eruit gegooid, wetende dat hun vader verteld had dat we daar mochten blijven. Mijn moeder woont nu het hele jaar in haar zomerhuis; we zijn blij dat het deze winter niet koud was. [Vrouw, 26 jaar]

Op dit moment heb ik officieel geen huishouden, ik woon bij mijn broer en op zijn beurt woont hij bij zijn vriend, dus het is een heel gecompliceerde situatie. Maar de solidariteit tussen vrienden helpt ons om dit op te lossen. [Man, 38 jaar]

De respondenten onderstrepen de verschillende factoren die leiden tot het gevoel van sociale uitsluiting. Ze betreffen voornamelijk leeftijd en geslacht. Het is onmogelijk om op basis van de verzamelde gegevens om te zeggen welke van de twee de belangrijkste invloed heeft. Gebrek aan kennis van de Estse taal als een factor die leidt tot uitsluiting, is van betekenis voor mensen met een Russische achtergrond als ze problemen hebben met het vinden van een baan, gekoppeld aan de reïntegratie op de arbeidsmarkt.

Ik kan niet zeggen dat ik wordt gediscrimineerd, maar het is moeilijk als vrouw ouder dan 50 een baan in Estland te vinden. [Vrouw, 57 jaar]

Ik heb het gevoel van gediscrimineerd te worden, want ik ben oud en een vrouw. Veel werkgevers weigeren me daarom voor een baan. Zelfs als het verboden is, vinden bedrijven altijd wel een weg om me te weigeren, want ik ben te oud. Ik solliciteerde naar de baan van receptioniste in een klein hotel en de manager vertelde me dat er alleen jonge vrouwen achter

de receptie zitten en dat ik me dan niet prettig zou voelen in hun nabijheid... De meeste bedrijven reageren niet eens op mijn e-mails als ik mijn CV meestuur. [Vrouw, 61 jaar]

Ik heb geen gevoel van discriminatie, maar ik denk dat het voor mij heel moeilijk zal zijn om een nieuwe baan te vinden want ik ben 50+, vrouw en spreek niet goed Ests en Engels. Ik heb al gezocht naar een baan in de logistiek bij een paar bedrijven. Ze willen allemaal jonge mensen met veel kennis van buitenlandse talen. [Vrouw, 55 jaar]

Ik denk dat mijn grootste probleem is dat mijn opleiding niet wordt gevraagd op de lokale markt en natuurlijk is er een taalprobleem. Ik heb mijn graad in de Russische taal en hier is de meest gevraagde taal het Ests. [Man, 38 jaar]

De respondenten onderstrepen dat een van de oorzaken voor het bestaan van het verschijnsel van de sociale uitsluiting het gebrek aan systematische ondersteuning is, zowel vanuit de centrale en lokale overheden.

Armoede is wanneer je wilt werken, maar dat er geen mogelijkheden zijn - en dat je elke keer moet nadenken over het dagelijks brood. Veel Russischtalige journalisten hebben geen baan en ze proberen op verschillende manieren te overleven, zelfs als ze goed gekwalificeerd zijn. Maar ambtenaren en de gemeente zijn niet geïnteresseerd om het steunen van deze mensen. [Man, 59 jaar]

Sociale uitsluiting komt naar de mening van de respondenten voornamelijk voort uit het slecht functioneren van de arbeidsmarkt, met inbegrip van het ontbreken van banen, maar het heeft ook te maken met veel persoonlijke factoren. De remedie is dan toch het onderhouden van contacten met andere leden van de lokale gemeenschap.

Spanje

Sociale uitsluiting in Spanje is zeer divers van aard en dat toont aan hoeveel betekenissen een dergelijk verschijnsel kan hebben. De reactie van een vrouw wijst op sociale vervreemding vanwege de kleren die ze aanheeft. Dit feit, in combinatie met het onmogelijk kunnen betalen voor de opvoeding van kinderen, leidt tot de sociale uitsluiting van de persoon. In dergelijke gevallen kan de neiging om te zoeken naar sociale relaties in de virtuele wereld worden geconstateerd.

Mensen staren me aan op straat, omdat mijn kleren oud zijn [...]. Ik kan mijn kinderen geen eigen onderwijs laten volgen, en de mensen veroordelen me altijd op allerlei zaken [...]. Ik heb geen goede relatie met mijn familie, ik kan alleen rekenen op mijn vrienden. Ik zit nu bij een Facebook-groep en ze zijn geweldig, allemaal mensen in dezelfde situatie als de mijne [...]. [Vrouw, 41 jaar]

Gebrek aan goed of vast werk, werken onder het opleidingsniveau en zwakke contacten met familie die woont in ander land kunnen de oorzaak zijn om zich uit de gemeenschap terug te trekken. Die kans is groter als ook de burens het erbij laten zitten en geen belangstelling tonen. Dit zorgt voor een gevoel van eenzaamheid, vooral in situaties waarbij allerlei personen uit de naaste familie ook hun eigen wereld willen vormgeven.

Ik heb een Master gedaan en heb een Post-graduaat diploma. Ik werkte thuis, meer dan vijftien jaar, als advocaat, voordat ik aan de slag ging als secretaresse, administratief medewerker [...]. Nu die ik alles wat ik maar kan pakken: schoonmaken van huizen, kinderopvang, ouderenzorg... Het levert me geen behoorlijk salaris op, want het is in mijn geval geen structureel iets [...]. Ik wil graag overal vrienden hebben. Ik ga problemen met andere mensen

uit de weg, want het leven is al moeilijk genoeg. Ik heb niet veel contact met mijn burens, iedereen doet z'n eigen ding en geeft zo zijn leven vorm, dus ja... Met mijn familieleden is de relatie goed. We proberen natuurlijk contact te houden. Ik voel me eenzaam omdat ik graag mijn familie om me heen heb. En mijn zoon is een tiener en hij is bezig met het opbouwen van zijn eigen leven. [Vrouw, 54 jaar]

Ik voel me gediscrimineerd. Mijn zoon heeft een donkere huid en men heeft hem beledigd. Maar hij is zeer volwassen, godzijdank, en het raakt hem niet zo. Aanvankelijk was het schokkend dat mensen je op die manier durven te behandelen, maar gaandeweg leer je er gewoon mee te leven [...]. Zoals ik al zei, ik ben advocaat, met een Master op zak en ik heb veel cursussen gedaan. [Vrouw, 54 jaar]

Een aantal respondenten wijst op de betrokkenheid bij het sociale leven, met inbegrip van deelname van de kinderen daarin. Zij onderstrepen zaken die te maken hebben met het onvermogen om toegang te hebben tot entertainment en recreatie, hetgeen naar het oordeel van de respondenten uitsluiting aantoont.

Als je geen geld heb, heb je meestal geen vrienden... Iedereen heeft z'n eigen problemen. Iedereen zit in dezelfde situatie, dus ik kan hen niet om hulp vragen (...). Ik ben niet tevreden met mijn huidige leven en de situatie van mijn huishouden, omdat ik mijn dochter niet alles wat ze nodig heeft, kan bieden, zeker nu de zomer eraan komt en we nergens naar toe kunnen. [Man, 35 jaar]

Als je geld hebt, heb je veel vrienden, maar als je niets hebt en je wordt geconfronteerd met problemen, verdwijnen die vrienden uit beeld. Nu zitten mijn vriend en ik in een eenzame situatie. We hebben geen vrienden meer omdat we niet eens kunnen uitgaan om een cola met ze te drinken. Zo werden we bijvoorbeeld uitgenodigd voor een bruiloft, maar we hebben geen geld om te gaan ... Dus ja, dan blijven we maar gewoon meestal thuis. [Vrouw, 34 jaar]

De respondenten zijn zich bewust van hun eigen beperkingen als het gaat om sociale participatie. Het ontbreken van de mogelijkheid om gebruik te maken van de kansen die het leven biedt, werd gezien als een symptoom van uitsluiting. In de praktijk is te zien dat het symptoom 'uitsluiting' ook dient te worden gekoppeld aan het feit dat bepaalde groepen respondenten niet kunnen werken volgens de kwalificaties die ze wel hebben, maar niet worden erkend als ze zijn verkregen in een ander land.

Nederland

Diverse respondenten in Nederland benadrukken dat ze proberen om een normaal leven te leiden, zonder het gevoel te hebben van uitgesloten of gediscrimineerd te worden. Naar de mening van het merendeel van deze groep is het mogelijk, ondanks de slechte materiële omstandigheden, normaal te functioneren. Deze mensen geven aan dat ze bereid zijn om er goed uitzien en niet laten merken dat ze moeten omgaan met financiële problemen - omdat het dan soms een tegengesteld effect heeft op hun bestaan.

Mensen kijken niet naar me om dit soort kwesties, voor wat ik heb en doe. Dat is goed. En ik doe ook mijn best om goed over te komen, er goed uit te zien [Vrouw, 43 jaar oud]

Hoewel sommige mensen me een vreemd persoon vinden.... Ik zie er goed uit, mijn best doende om niet te laten zien dat ik artritis heb en dat er geen geld is. Mensen verwachten dat niet. Soms denken ze dat je niet hoeft te worden geholpen. Dat vergt veel tijd om dat uit leggen, maar hey, dat is gewoon zo [...]. Wat mezelf betreft, ik kleeft me goed, doe mijn make-up, en heb een goede, tweedehandse jas. Dus zo ik voel me prettig. Maar dan zeggen ze bij de balie:

wat doe je hier... Het ziet er verdacht uit, maar het is gewoon de manier waarop ik mezelf presenteer... [vrouw, leeftijd 54]

Sommige mensen zijn zich ervan bewust dat ze worden gediscrimineerd vanwege een handicap of hun leeftijd. De respondenten ervaren dit niet als directe discriminatie en in crisissituaties kunnen ze rekenen op de steun van familie en vrienden.

Wel, de discriminatie om mijn leeftijd [...]. Dan val ik snel terug op familie. En als dat niet werkt, wetende dat ze niets voor mij kunnen doen, klop ik op de deur van collega's en vaak ook goede vrienden. [Vrouw, 55 jaar]

Ik voel me niet aangevallen door mensen omdat ik weinig geld heb. Maar zoals ik al zei, als je 53 bent, dan kom je niet meer zo snel in beeld [...]. Sommige burens helpen me, dus ik kan gewoon bij ze aankloppen. [Man, 53 jaar]

Ik woon geïsoleerd, op een bepaalde manier [...]. Ik betaal een lage huur en dat betekent dat het niet mogelijk is om naar elders te verhuizen. Ik kan er niet aan ontsnappen [...]. Echte vrienden wonen ver weg. Af en toe contacten, maar wel goed. (Man, 46 jaar]

Mijn buurt, dus waar ik woon, is goed. Natuurlijk is het zo dat het moslim-zijn een rol speelt, maar niet van mijn kant. Iedereen speelt zijn of haar eigen rol in de buurt, dus het is echt afhankelijk van de persoon en de situatie waarin je verkeert. Ik voel me helemaal op mijn gemak... [Vrouw, 30 jaar]

Het gevoel dat hoort bij isolement en armoede, het gebrek aan toegang tot culturele instellingen als bijdrage aan meer geestelijke zaken evenals het gebruik van drugs zijn omstandigheden die kunnen bijdragen aan een gevoel van uitsluiting of juist heel concreet daarvoor kunnen zorgen.

Dus ik ben 'eenzaam en arm'. Eenzaamheid is een slechte zaak. En helaas, alcohol is een goede antivries... Alcohol en drugs vormen een manier om te ontsnappen aan iets waarvoor je bang bent. Dat zie ik om me heen. Dat is heel triest... Ik kan niet naar bijeenkomsten, zoals de Huishoudbeurs. Geen geld voor de trein, en voor de toegang. Dat maakt de wereld klein [...]. Mijn omgeving is niet stimulerend, maar niet vervelend. [Man, 64 jaar]

Bij sommige respondenten is het gevoel van veiligheid dominant. Deze mensen voelen zich niet eenzaam. Dat is te danken aan bevredigende relaties met 'de maatschappij', familie en burens. Deze respondenten nemen zelf het initiatief voor deze contacten en op deze manier vechten ze tegen een isolement.

Ik ben open minded, sta open voor mijn omgeving. Ik praat gewoon met iedereen over mijn situatie. Mijn familie is zeker van belang voor ons. Ik vertrouw hen. En zoals ik al zei, de burens zijn belangrijk. Ze helpen me. [Vrouw, 37 jaar]

We hebben ook een lokaal team in de buurt. We kunnen ze altijd om hulp vragen [...]. [Op de vraag over het ervaren van discriminatie - red.] Nee, dat niet. Niet omdat we in deze situatie zitten. Maar ik denk dat het zeker gebeurt dat mensen met weinig geld niet gewenst zijn in hun omgeving. In het algemeen voel ik me niet aangesproken door wat ik ben en wat ik doe. [Man, 37 jaar]

Nederlandse respondenten ervaren sociaal isolement in mindere mate dan in andere landen. Ze proberen om te participeren in het leven dat zich in hun omgeving afspeelt. Ze

hebben vooral een goede relatie met hun familie en vrienden en bijgevolg ervaren ze geen duidelijke discriminatie. De activiteiten die gericht zijn op het verbeteren van de eigen beeldvorming in de samenleving, hebben gewoonlijk positieve effecten.

Polen

Deelname aan de samenleving wordt door de meeste ondervraagden als nogal negatief beoordeeld. Zij onderstrepen dat uiterlijk, rijkdom en de manier van spreken van invloed zijn op een bepaald gedrag, meestal in negatieve zin, in hun richting. De respondenten spreken over diverse onaangename gebeurtenissen die ze als gevolg daarvan hebben ervaren, vooral als een ongunstige behandeling raakt aan hun directe familieleden.

Ik kende in mijn leven een dergelijke situatie, waarbij mensen me zagen als een bedelaar, want ik probeer mijn appartement altijd gratis te krijgen. Voor mij maakte het niet veel uit, maar de kinderen schaamden zich er heel erg voor. Als het om armoede gaat, lijkt het me dat sociale uitsluiting afhangt van hoe men van huis uit onderwijs heeft meegekregen. Ik voel me niet gediscrimineerd en ik zwijg liever dan dat ik ruzie met iemand heb. Maar als iemand echt op me inhakt, dan zal ik mezelf wel verdedigen. Ik weet hoe je dan moet vechten. [Vrouw, 47 jaar]

Ja, soms voel ik me gediscrimineerd, vooral in openbare gebouwen, omdat ik niet zo'n hoog niveau heb als het gaat om kennis en welsprekendheid. Om die reden word ik dan slecht behandeld. Hetzelfde gebeurt in winkels. Het personeel gedraagt zich anders als het gaat om klanten die contant betalen en om degenen die dat niet doen. Het is een vorm van materialistische discriminatie. [Man, 36 jaar]

Als je al van oudsher in een dergelijke omgeving woont, dan zal het zeker niet veranderen, met de discriminatie. Vaak manifesteert het zich in een soort houding van andere mensen, als ze zien hoe je er als man uitziet, hoe je gekleed bent – en dat zijn geen erg leuke reacties [...]. Ik heb geen idee hoe mijn toekomst eruit zal zien en ook al zou ik dat weten, het ziet er niet goed uit. Ik heb geen verslavingen, en zelfs als je als man soms een drankje neemt of wilt roken, dan is het waarschijnlijk toch geen verslavende gewoonte? Het hebben van een baan zou de situatie verbeteren, als ze er maar zouden zijn. [Man, 33 jaar]

Het vergelijken met andere leden van de samenleving en in relatieve zin het geven van een oordeel over hun welvaart geeft de meeste respondenten een slecht gevoel met betrekking tot hun positie. Dit op zijn beurt leidt tot de wens om zichzelf af te zonderen van andere mensen. Geïnterviewden zeggen evenwel dat na verloop van tijd deze geïsoleerdheid wordt ervaren als onaangenaam en resulteert in eenzaamheid.

Mijn moeder kon zich niet veroorloven om te betalen voor mijn schoolreisje of de bioscoop en andere kinderen plaagden me daarmee. Daarom zonderde ik me af van de anderen, zodat ze me geen pijn konden doen. Nu ontzeggen we onszelf als ouders van alles en nog wat, maar het welzijn van mijn kind is gewoon het belangrijkste voor mij. Ik wil niet dat ze moet doormaken wat ik allemaal heb ervaren. Ik denk dat degenen die zich in ieder geval de basiszaken kunnen veroorloven, zich niet uitgesloten hoeven te voelen, kinderen in Afrika bevinden zich in een slechtere situatie. [Vrouw, 20 jaar]

De samenleving is verdeeld in twee groepen: De zeer rijke en zeer arme mensen. Ik vind het triest om te zeggen dat ik behoor tot de tweede groep [...] Om de waarheid te zeggen, ik zonder mezelf af. Ik voel me geen volwaardig mens omdat ik geen baan heb. [Vrouw, 55 jaar]

Ik voel me eenzaam en verlaten. De hele tijd zit ik alleen thuis met K., als de andere kinderen op school zijn. Ik heb geen vrienden of collega's. Ik zou graag een vriend willen hebben, met

wie ik over van alles en nog wat kon praten, maar die heb ik niet. Mijn enige contact is die dame van het sociale hulpverlening, mevrouw S., een therapeut waarmee je nog eens kunt lachen en zaken op een rijtje zetten. [Vrouw, 35 jaar]

Een van de elementen die kenmerkend zijn voor uitsluiting en isolement is onvoldoende mobiliteit hetgeen resulteert in het niet kunnen veranderen van woonplaats. Dit geeft een gevoel van stagnatie bij het vormgeven van het leven en het gebrek aan vooruitzichten voor de toekomst.

Blijkbaar voel ik me niet buitengesloten. Ik denk dat het komt omdat ik een baan heb, kracht heb en het verlangen in me heb om iets te doen. Een man raakt nu eenmaal gewend aan het maken van offers en het tegen grenzen aanlopen. In de loop der tijd lijkt het iets voor de hand liggends, een geloof in dat zo moet zijn zoals het is [...]. Het lijkt me dat als ik in de stad zou wonen, het makkelijker voor mij zou zijn om een beter betaalde baan te vinden. Het is erg moeilijk om uit deze omgeving te komen. Ik heb geen familie, geen vrienden in het buitenland, geen mensen waar ik een aantal dagen zou kunnen verblijven, om een nieuwe start te maken. Ik kan niet rekenen op hulp van familie. Ik ben op mezelf aangewezen en op vrienden. [Vrouw, 45 jaar]

Als je helemaal aan de grond zit, en dat kan ik zeggen van mezelf, is het erg moeilijk om te overleven zonder de hulp van anderen, en die heb ik niet. In mijn omgeving zitten we allemaal in hetzelfde schuitje en dan voelt het normaal, maar buiten deze groep lijkt het wel of we van een andere planeet zijn. [...]. Ik heb het gevoel dat ik in een ongunstige omgeving zit, en ik hoop dat daarmee kan breken, hoewel er geen vooruitzichten zijn. Misschien zullen mijn kinderen er toch wel in gaan slagen. Ik wens heel erg dat ze dit gaat lukken, maar het zal moeilijk worden, want als ik ze niet help om een goede opleiding te volgen, zal het zeer moeilijk worden voor hen om een beter leven te hebben in de toekomst. [Man, 39 jaar]

Een deel van de respondenten geeft echter blijk van een zeer sterke behoefte aan contact met anderen, wat vervolgens resulteert in een gebrek aan gevoel van eenzaamheid. Ongeacht de financiële situatie waarin zij zitten, proberen ze in contact te blijven met mensen in hun omgeving, wat de perceptie van hun eigen situatie sterk positief beïnvloedt en zorgt voor bescherming tegen een gevoel van minderwaardigheid.

Vervreemd of eenzaam? Ik niet! Ik ben iemand die gemakkelijk contact maakt. Ik heb altijd goed contact met iedereen, zelfs met de huurders van huizen waar ik schoonmaak. Ik probeer het leven te benaderen met een glimlach en optimisme. [Vrouw, 42 jaar]

Ik ben een sociaal persoon. Ik heb een beste vriendin die me soms helpt met de kinderen, als ik ergens heen moet. Zij is mijn nicht, de dochter van mijn broer. Ze neemt mijn dochter voor een deel mee op vakantie. Ik heb vrienden en daarom voel ik me niet vervreemd of eenzaam, maar als je op familie kunt rekenen kan het nog beter of slechter zijn. [Vrouw, 40 jaar]

Het functioneren van de respondenten in de Poolse samenleving is grotendeels afhankelijk van hun situatie. De meesten hebben een gevoel van vervreemding en in het nadeel verkeren ten opzichte van anderen. Moeilijkheden bij het voldoen aan de materiële behoeften bevorderen het sociale isolement, maar ook inactiviteit, in het bijzonder in een situatie waar de directe omgeving ook te kampen heeft met soortgelijke problemen.

Roemenië

Roemeense respondenten spraken over hun functioneren in de maatschappij vanuit het oogpunt van de plaats waar ze werken en de contacten met kantoormedewerkers. Dat is

omdat de meeste van hen werk hebben (gewoonlijk zwart). De werkplaats, relaties met collega's en contacten met instellingen zijn daarmee zaken die veel ruimte vragen in de analyse van de sociale situatie van de respondenten.

Ik ging naar het gemeentehuis, ik stond in de rij, een nummer werd aangegeven en ik zag niemand, dus ik ging de balie en de dame schreeuwde naar me dat eigenlijk de beurt was aan iemand met een ander nummer. Ik voelde me slecht. Anders heb ik dat gevoel nooit. [Vrouw, 49 jaar]

Ik pas me gemakkelijk aan in kleine groepen en ik maak snel vrienden. Het communiceren gaat me gemakkelijk met iedereen af. Ik had een paar kleine conflicten op mijn werk, maar die hebben we achter ons kunnen laten. Ik heb geen negatieve gevoelens als het om publieke instellingen en kantoren gaat als ik ze nodig heb. Het lijkt me dat de mensen die er werken, meer beschaafd zijn geworden. Ik heb me nooit alleen gevoeld, maar ik heb het gevoel vervreemd te zijn geraakt, omdat ik werk doe dat ik niet leuk vind. Het is moeilijk om iets te doen waar je niet elke dag plezier in hebt. [Man, 23 jaar]

De vervreemding zoals sommige respondenten aangeven is ook wel een bewuste beslissing omdat ze daarmee hun verschillend zijn kunnen accentueren.

Ik werd een 'zwerver'¹⁸ genoemd door de eigenaar van een bedrijf. Ik vertelde hem dat 'boschet' gewoon 'struik' is, dus betekent 'hobo' tuinman. Ik voel me bijna elke dag beledigd... ik scheer me niet, ik ruik niet goed en mensen behandelen me dus op deze manier... Ik voel me als man gediscrimineerd vanwege de manier waarop ik leef. Ik ben alleen en ik voel me los van alles wat menselijk is - vooral sinds ik gescheiden ben van mijn vrouw in 2001. Ik houd contact met mijn dochter, maar het is nu erg moeilijk want ik heb geen geld. Mijn schoonouders zien me niet graag komen als ik contact wil hebben met mijn dochter. Ik heb een keer een fiets en een zilveren ring aan haar gegeven, en dat vond ze prachtig. Maar ik zie haar zelden vanwege mijn situatie... [Man, leeftijd 42]

Ik ben niet tevreden met mijn leven zoals het nu is. Ik werk in C., ik woon met mijn gezin in B.. Zie daar wat het betekent om ergens vervreemd van te zijn: je wordt gedwongen te vertrekken, je eigen wortels ergens achter te laten en met je werkzaamheden op plekken te komen waar je nooit van hebt gedroomd [Man, 45 jaar]

Een aantal respondenten heeft geprobeerd contact te houden met familieleden. Significants in dit opzicht is het hebben van werk hetgeen het hebben en leggen van contacten met andere mensen vergemakkelijkt. Dankzij gesprekken en vergaderingen hebben respondenten niet altijd het gevoel van isolement. Een belangrijk element vormen ook de contacten met instellingen.

De contacten zijn goed, met de familie, de burens, de oud-klasgenoten en collega's op het werk. Ik heb niet heel veel vrienden, maar ik bel mensen op of ik Skype met hen. Soms voel ik me vervreemd, dit is de grootste handicap die ik heb sinds ik gestopt ben met werken. [Vrouw, 49 jaar]

Ik blijf in contact met iedereen, met de familie - mijn zoon en mijn ex-vrouw, mijn moeder, mijn zus, mijn oude en nieuwe vrienden, kennissen, burens. Ik benader zelfs vreemden. Ik voel me niet eenzaam of vervreemd. [Man, 44 jaar]

¹⁸ In het Roemeens betekent het 'van struiken'.

Het functioneren van de Roemeense respondenten in de samenleving wordt voor een groot deel bepaald door de werkgelegenheid. Het is een belangrijke factor omdat het niet alleen een voorwaarde is voor het kunnen voldoen aan materiële behoeften maar het geeft ook de mogelijkheid voor het onderhouden van relaties.

Italië

Diverse Italiaanse respondenten wijzen op verschillende elementen van discriminatie, direct of indirect ervaren. Ze vermelden factoren van discriminatie zoals: armoede, handicap, geslacht, gezinssituatie of het land van herkomst. In dit laatste geval zijn de ervaringen zeer verschillend van aard. Immigranten voelen zich gediscrimineerd vanwege het feit dat ze niet-Italiaans zijn. Aan de andere kant hebben Italianen het gevoel dat ze minder hulp krijgen dan burgers van andere landen.

Ik voel me gediscrimineerd als een jonge alleenstaande moeder. [Vrouw, 32 jaar]

Het land kent erg veel discriminatie van mensen die arm zijn of een handicap hebben. Voor de buitenlandse mensen is er steun, maar voor Italianen niets. [Man, 61 jaar]

Ja, ik word gediscrimineerd, want ik ben Italiaans. [Vrouw, 53 jaar]

Ja, er is sprake van een enorme discriminatie. De plaats waar je woont, heeft daar ook invloed op. Nee, niet in mijn geval. We worden juist gediscrimineerd omdat we vrouw en Roma zijn. [Vrouw, 30 jaar]

Een deel van de respondenten heeft geen bevredigende relaties met familieleden. Om die reden vertrouwen ze ook niet op degenen met wie ze wel in contact blijven.

Ik voel me eenzaam. Ik heb een paar oude vrienden die me nog steeds helpen. Ik vraag ze echter nergens om, want daar heb ik geen vertrouwen in. [Man, 62 jaar]

Kenmerkend is ook de frustratie van oudere mensen als gevolg van de huidige leefsituatie. Een gevoel van het gevecht steeds te verliezen, het gebrek aan energie om de eigen ideeën te realiseren en apathie, het zijn zaken die negatief uitwerken op een beoordeling van het verleden en zorgen voor terughoudendheid als het gaat om het heden.

Ik voel me niet gelukkig. Er is geen toekomst. Vóór 2012 was het beter, de toekomst is nu erg onzeker. Om een bedrijf te starten moet ik wel ondersteuning hebben... [Man, 65 jaar]

Ik leef in een gesloten wereld. Voor mij is het te laat, maar er zijn ook veel problemen voor mijn kinderen en mijn kleinkinderen [...]. Italianen uit het buitenland krijgen meer dan ik. [Vrouw, 73 jaar]

Ik heb een triest leven. In het verleden was het beter. Ik heb niets te doen, een kwestie van gewoon afwachten [...]. Ik ben alleen en ik voel me eenzaam [...]. Ik voel me gediscrimineerd omdat ik Italiaanse ben en als ik dan zie dat immigranten veel steun ontvangen... [Vrouw, 79 jaar]

Ik heb maar één vriend hier in Italië. Tijdens het communisme in Bulgarije [de respondent komt uit Bulgarije - auteur] was het leven beter. Iedereen had een baan. Ik heb geen hoop meer voor de toekomst. Ik weet niet hoe ik mijn situatie kan veranderen, misschien door een baan te vinden. [Vrouw, 75 jaar]

Naast de negatieve evaluatie van de eigen situatie valt er ook iets positiefs op te merken. Openheid, vertrouwen en bereidheid om iets te doen zorgen voor een belangrijke impuls als het gaat om de positieve grondhouding en het vinden van een eigen plek in een samenleving.

Ik voel me goed! Ik heb vrienden. Nee, ik voel me niet alleen. Ik ben een ambachtsman, schilder muren en doe stucwerk. Ja, deze vaardigheden zijn nuttig! Ik ben op zoek naar een kans om een opleiding te doen. [Man, 59 jaar]

Het functioneren van de Italiaanse respondenten in de samenleving wordt door hen negatief beoordeeld. Vooral wanneer ze zich zien in vergelijking met de situatie van anderen. Het maken van onderscheid tussen de verschillende referentiegroepen en deze met elkaar vergelijken resulteert in een duidelijk gevoel van discriminatie.

Hoofdstuk IV

Manieren om armoede en sociale uitsluiting te voorkomen en eraan te ontsnappen

1. Regelingen vanuit het functionerende ondersteuningssysteem en voorstellen voor verandering dienaangaande

Een van de doelstellingen van het onderzoek is uit te vinden wat de meningen zijn van de respondenten over het functioneren van de ondersteuningssystemen in bepaalde landen en hun eventuele voorstellen van veranderingen. Aan het begin van het onderzoek werd aangenomen dat de respondenten concrete mogelijkheden zouden gaan aandragen voor de implementatie van veranderingen ten aanzien van functioneren van ondersteunende instellingen. Dit was gebaseerd op de overtuiging dat personen die direct met armoede en sociale uitsluiting te maken hebben, kennis hebben van hun eigen behoeften en de mechanismen die de steun in werking zetten en houden. Op deze manier kan een analyse van armoede en sociale uitsluiting van twee kanten uit te voeren (dat wil zeggen door degenen die het systeem gebruiken en de personen die het vormgeven en invullen) bijdragen aan het oplossen van ten minste enkele van de aspecten van de sociale problemen.

Estland

Naar de mening van de meerderheid van de respondenten werkt de steunregeling niet goed. Ze wijzen erop dat sommige vormen van hulp niet echt effectief zijn. Het betreft voornamelijk het gratis eten dat aan de ene kant beschikbaar is voor iedereen en waarmee aan de andere kant niet het belangrijkste probleem is op te lossen, omdat dergelijke hulp niet echt raakt aan het buitengesloten zijn, maar alleen zorgt voor het in leven blijven.

Ik ken mensen die echt in zeer diepe armoede zitten en er is geen manier om hun problemen op te lossen. Gaarkeukens en kerken kunnen niet iedereen die in nood is, helpen. [Vrouw, 57 jaar]

Een grote rol in de ondersteuning wordt gespeeld door instellingen die met de arbeidsmarkt van doen hebben. Hun gebrekkige werking is van wezenlijke betekenis als het gaat om het verschijnsel van de sociale uitsluiting en het manifesteren ervan, in het bijzonder in het geval van langdurig werklozen. Het is juist deze groep die het meeste wordt bedreigd met armoede en sociale uitsluiting en toch lijkt het erop dat de ondersteuning deze mensen niet bereikt.

Ze werken heel slecht. Iemand kan officieel geregistreerd staan als werkloos wanneer hij of zij de baan kwijtraakt, en dat voor 6 tot 12 maanden. Daarna is het iemands eigen probleem hoe te overleven [...]. Ik heb al heel lang geen contact meer met de openbare instellingen, ze zijn niet bereid om me te helpen en ik vertrouw ze niet. [Man, 59 jaar]

Ik ga niet meer naar deze instellingen omdat ik al jaren geen baan meer heb. deze instellingen werken met mensen die net hun baan verloren zijn en kans maken op financiële steun [...]. Ik neem geen contact op met de openbare instellingen, ik ben altijd overspannen als ik daar geweest ben en weer thuis kom. [Vrouw, 56 jaar]

Ik ga niet naar instellingen voor sociale zekerheid, ze werken alleen met mensen die al eerder hebben gewerkt. [Man, 22 jaar]

Respondenten wijzen ook op het gebrek aan flexibele oplossingen voor mensen die een eigen bedrijf hebben.

Ik bezocht een instelling zes maanden lang en had 64 euro per maand aan financiële steun, omdat ik een FIE-status had ¹⁹. Ik betaalde jarenlang veel belasting - en als ik nu in de problemen zit geeft dezelfde staat me een ongelooflijk kleine hoeveelheid geld. Ik heb geen vertrouwen in dit systeem voor sociale zekerheid. Ik ben meteen gestopt met mijn FIE-status omdat men daar elke drie maanden vastzit aan het vooruitbetalen van belastingen. En nu ik geen baan heb, kan ik niet meer omgaan met dit vreselijke systeem. Toen ik begon te werken als FIE, betaalden we de belastingen slechts een keer per jaar en pas achteraf, als we wisten wat het totale inkomen was. [...]. Ik heb geen contact met openbare instellingen. Ik heb geen vertrouwen in het sociale zekerheidssysteem, het is alleen maar voor mensen die onlangs hun baan verloren. [Vrouw, 61 jaar]

De respondenten onderstreepten de complexiteit van de procedures en de enorme bureaucratie in de steunregeling hetgeen niet daadwerkelijk hulp biedt. Naar de mening van de respondenten is het contact met de ondersteunende instellingen alleen maar beperkt tot statistische doeleinden nl. het kunnen meten hoeveel mensen behoefte hebben aan hulp.

Ik heb enkele malen instellingen van sociale zekerheid bezocht, toen ik een baan had verloren. Hun steun is zeer beperkt, er is weinig geld. De ambtenaren vroegen alleen maar of ik zelf al een baan had gevonden en ik moest elk bezoek melden. Ik bezocht eens tussen de vijf en zeven werkgevers en heb ze gevraagd om een baan. De ambtenaar sloeg deze informatie alleen op in de computer, in mijn dossier en dat is alles. Die instelling doet alleen papierwerk en maakt zich geen zorgen om mensen. [Vrouw, 56 jaar]

Uitkeringen die door van de ondersteunende instellingen worden gedaan, zijn te laag om normaal van te kunnen leven. Echter, de steun vanuit de instellingen leveren de begunstigden wel een verzekering op en toegang tot de gratis gezondheidszorg.

Het is niet echt moeilijk om toegang te krijgen tot sociale hulp in ons land, maar het probleem is juist dat de uitkeringen die ik kan krijgen van deze instellingen, extreem laag zijn. Het is onmogelijk om te overleven met zo'n beetje geld. Ik denk dat het alleen kan worden verbeterd als er sprake is van een algemene verbetering van de economische situatie in het land. Dat gaat veel tijd kosten, misschien wel een of twee generaties [...]. Ik profiteer dus van de hulp van instellingen, maar dan niet in geld. Ze zorgen wel voor mijn sociale zekerheid, wat mij helpt om wat geld te sparen voor als ik dat nodig heb. [Man, 38 jaar]

Ik sta op de lijst van mensen die op zoek zijn naar een baan. Het punt is dat de sociale steun die ik krijg van de instellingen, extreem laag is. Ik kan alleen overleven omdat ik bij mijn moeder inwoon. [Man, 25 jaar]

Gebrek aan echte ondersteuning, erg veel bureaucratie, een laag niveau wat betreft de uitkeringen en veel te weinig werk zijn volgens de respondenten de belangrijkste elementen van het sociale stelsel zoals het functioneert in Estland. Voorstellen tot wijzigingen die worden geformuleerd, beperken zich tot het verhogen van de uitkeringen. Echter, de respondenten zijn zich ervan bewust dat dit alleen mogelijk zou zijn in het geval van een algehele verbetering van de economische situatie van het land.

¹⁹ Dwz. een ondernemer, een natuurlijke persoon die bedrijfsactiviteiten ontplooit

Spanje

Onder de respondenten in Spanje zijn diverse mensen die hun mening geven over de moeilijkheden bij het verkrijgen van steun. Vooral het lage bedrag bij de financiële steun wordt als belangrijke factor genoemd omdat dit het de betrokkenen niet mogelijk maakt om te voldoen aan de noodzakelijke behoeften - hetgeen resulteert in het zoeken van hulp bij charitatieve instellingen. Echter, de respondenten zijn ook blij met het ontvangen van geestelijke hulp dankzij de betrokkenheid van de maatschappelijk werkers.

Er zijn veel problemen als je de sociale diensten wilt benaderen, omdat zoveel mensen het nodig hebben. Maar de financiële steun die zij krijgen, is niet genoeg [...]. Maar zoals ik al zei, het is niet voldoende, alhoewel ik erg blij ben met mijn maatschappelijk werker B., die ons heel erg helpt [...]. Ik vraag om hulp aan vrienden, ik ben naar de kerk gegaan... Ik heb ook voedsel gestolen bij een supermarkt om mijn zoon eten te kunnen geven. [...]. In 'Pan y Peces'²⁰, ja ... Ze hebben me veel geholpen Misschien omdat ik toen werk had en dit aan hun heb verteld, en daarom geen financiële steun meer hoefde te ontvangen... Ik dacht dat er wel iemand is die het meer nodig heeft dan ik. [Vrouw, 39 jaar]

Sommige respondenten wijzen erop dat ze niet kunnen rekenen op voldoende steun vanwege slecht geformuleerde wetten en regelingen. Deze situatie betreft vooral alleenstaande moeders die geen steun kunnen ontvangen. Naar hun mening regelt de overheid allerlei zaken als het gaat om de hulp aan immigranten en gaat ze voorbij aan de behoeften van de eigen burgers.

Ik had problemen met hen, want toen het nodig was om uitkeringen aan te vragen, was mijn maatschappelijk werker er nooit. Een keer vertelden ze me dat ze voor mijn zoon zouden betalen voor de kleuterschool, maar uiteindelijk deden ze het toch niet - en moest ik het zelf betalen, door anderen om geld te vragen... Het was verschrikkelijk [...]. Ik ben gehandicapt, zonder geld, en de overheid geeft dat geld aan buitenlanders in plaats van aan mij of aan andere mensen in eenzelfde situatie [...].

Hoe het te verbeteren? Door subsidies eerst aan Spanjaarden te geven, vervolgens aan buitenlanders [...]. Ik ga er elke drie tot vier maanden langs en ik denk dat dat niet genoeg is... Ik vraag vooral om subsidies voor alleenstaande moeders, maar de wet is niet op tijd goedgekeurd dus ik kan er niet van profiteren ... Natuurlijk vertrouw ik ze niet. [Vrouw, 41 jaar]

Er is gebrek aan werk. Alleenstaande moeders zoals ik hebben veel behoeften, maar we krijgen geen enkele uitkering.

Welke problemen er zijn? Voornamelijk het papierwerk. Ik heb ook steeds de handtekening van de vader nodig om subsidie te krijgen, maar ik weet niet altijd waar hij is. [...]. Ik ga altijd naar mijn maatschappelijk werker die me helpt om werk te vinden, te zoeken naar banen, dat soort dingen. [Vrouw, 28 jaar]

Bureaucratie duikt ook op in de adviezen van andere respondenten, niet alleen bij alleenstaande ouders. De noodzaak om veel documenten aan te leveren is vaak een groot obstakel bij het tijdig ontvangen van de steun of uitkering.

Ik kreeg altijd een werkloosheidsuitkering. Daarvoor moest ik om het te rechtvaardigen veel papierwerk aanleveren... Als je niet de juiste papieren geeft, moet je weer om een andere afspraak vragen... Het raakt mij, want soms krijg je als gevolg van deze vertragingen het geld niet op tijd ... [Vrouw, 36 jaar]

²⁰ Foundation / stichting „Chleb i Ryba”. (<http://www.fundacionpanypeces.org/>)

Ik denk dat de wet en de regels nu lastiger zijn geworden... Ik bedoel met de eisen en al het papierwerk. [Man, 35 jaar]

Sommige respondenten wees erop dat de regels voor het contact met de ondersteunende instellingen moeten worden verbeterd, vooral op het gebied van de informatievoorziening.

Ik neem elke zes maanden contact op met Inem²¹, omdat ze me financiële hulp geven. [Vrouw, 36 jaar]

Ik heb financiële steun aangevraagd, maar ik heb niet eens antwoord gekregen. [...]. Ik denk dat het systeem kan worden verbeterd. Dit heeft invloed op mij omdat ik niet genoeg hulp krijg op deze manier. Nu heb ik alleen financiële steun, een bedrag van € 291 dat ik twee keer per jaar krijg. [Vrouw, 39 jaar]

Sommige Spaanse respondenten zijn immigranten die door de oorspronkelijke Spanjaarden worden gezien als een groep die onrechtmatig sociale steun ontvangt. Aan de andere kant geven de personen uit andere landen aan dat zij geen toegang hebben tot enige steun, zelfs als ze het echt nodig hebben.

Ik kwam naar Spanje en ik heb geprobeerd om steun te krijgen maar het is onmogelijk. [...]. De mensen die bij instellingen werken, helpen niet graag mensen zoals wij. Dit raakt me echt, omdat ik hulp nodig heb, elke vorm van hulp. [Vrouw, 33 jaar]

Spaanse respondenten benadrukken de tekortkomingen in het ondersteuningssysteem en het slechte functioneren ervan. Ze noemen de te lage uitkeringen, de fouten in het toegang ertoe krijgen door alleenstaande ouders en de bureaucratie. Een meerderheid verklaart dat deze elementen aanpassingen nodig hebben, maar dat ze geen concrete voorstellen in die richting hebben.

Nederland

Nederlandse respondenten wijzen op procedures die niet op elkaar zijn afgestemd, wat resulteert in niet-effectieve hulp en de noodzaak om veel stappen te nemen als het gaat om het krijgen van steun. Een ander probleem is dat sociale werkers niet altijd op de juiste plek zitten, met de bijbehorende positie.

Ik denk niet dat sociale diensten en andere instanties hier veel aan kunnen veranderen. Ze doen hun best, het is gewoon zoals het is. Maar ze kunnen ook niet echt helpen. [...]. Het hangt allemaal af van de persoon die je helpt. Het UWV heeft zelf, als het gaat om de werkloosheid- en ziekte-uitkeringen, helemaal geen idee van wat er gaande is. Ze bieden op het arbeidsbureau gewoon de verkeerde banen, gelet op mijn situatie. Dat is heel vreemd, want ze beoordelen en selecteren zelf ook de banen, en ze kennen mij. Het lijkt erop dat de procedure belangrijker is dan de persoon zelf. [Man, 53 jaar]

Wat de daadwerkelijke steun betreft is veel afhankelijk van de benadering door het personeel van de instelling. In sommige gevallen, als de situatie van de client erg gecompliceerd is, wordt er geen steun verleend.

²¹ Arbeidsbureau.

Toen ik uit Vlaanderen kwam, moest ik naar Brabant gaan, dus hier in Nederland, naar een instelling, een kantoor, voor een sociale uitkering. Dat ging niet zo goed. Degene die hielp, was van mening dat het mijn eigen schuld was. En daarom deed hij zo weinig. Maar toen ik hier kwam, werd ik prima gesteund. Dus het hangt allemaal af van degene die je op je weg vindt. Maar waarom is iemand soms zo negatief, want dan heb je het gevoel dat je in de steek gelaten wordt. Zij moeten helpen, juist door te stimuleren, op weg naar een baan of naar een andere situatie. [Vrouw, 55 jaar]

Ik heb geen recht op sociale uitkeringen en ik heb dan ook geen ervaring met ondersteuning en sociale zekerheidsfondsen. Een paar jaar geleden had ik een ww-uitkering. Wat ik echt vervelend vond was dat het UWV me het gevoel gaf dat het mijn schuld was dat ik zonder werk zat. En ik merkte dat ze geen weet hadden van mijn situatie op dat moment. Het UWV heeft me niet geholpen om een baan te vinden. De diensten zijn uitsluitend digitaal en de site is vaak niet bereikbaar. [Vrouw, 34 jaar]

Een aantal respondenten is tevreden met de steun ondanks de formalisering van de procedures. De huidige wettelijke regels die ontvangen van hulp compliceren, moet opnieuw worden gedefinieerd.

De contacten zijn naar mijn mening niet slecht. Ze proberen je te helpen en dat kun je zien bij de mensen met wie je in contact komt. Met het UWV, voor sociale bijstand, als het gaat om de uitkeringen, is het nog steeds erg formeel. Het kan allemaal veel soepeler verlopen. [Vrouw, 35 jaar]

Geen klachten, zou je kunnen zeggen. Mensen zijn aardig, ze willen je helpen, op de beste manier. Wat erg vervelend is in de praktijk, is de organisatie. De regels zijn niet goed, ze zijn te ingewikkeld. En dan heb je niet snel enig vertrouwen in een instantie. Dat moet veranderen. Maak duidelijk wat wel of niet kan worden gedaan en hoe. Maar nogmaals, ik ben geholpen op een vrij goede manier, als er iets moest worden geregeld. [Vrouw, 43 jaar]

Een van de problemen waarop door respondenten wordt gewezen, is de digitalisering van de informatie over de mogelijkheden voor het ontvangen van ondersteuning en het verstrekken ervan via elektronische weg. Het levert complicaties op, met name in situaties dat het computersysteem niet werkt.

De mensen zijn heel aardig, maar vaak onpersoonlijk. De procedures zijn niet altijd duidelijk. En je moet veel online te doen, en dan moet je een beslissing nemen zonder nader overleg. Ik vind dat heel vervelend, en ik wil gaan proberen om in contact met hen te komen, om dingen te veranderen. Ik denk dat de aanpak meer persoonlijk moet en ook kan zijn. Men moet je situatie beter benaderen en beoordelen 'wie je bent en wat je kunt doen'. [Vrouw, 27 jaar]

De respondenten stellen een paar concrete oplossingen voor. Allereerst moet er verandering in de politiek komen tegenover immigranten. Er werd gewezen op het standpunt dat de noodzakelijke hulp moet zijn gewaarborgd voor de Nederlandse burgers, dus deze groep in de eerste plaats en dan de immigranten.

Een ander aspect is de noodzaak van meer eenduidigheid van het systeem door de creatie van een vorm van centrale ondersteuning voor mensen die in een moeilijke situatie verkeren.

Een voorstel betreft de verandering van de hoogte van de inkomensgrenzen die gebruikt wordt bij het nemen van een besluit over het ontvangen van steun. De huidige situatie veroorzaakt veelal een weigering van de vraag naar ondersteuning als een bepaalde

inkomensgrens wordt overschreden, wat naar het oordeel van de respondenten niet altijd goed uitpakt.

Nou, voor de niet-Nederlanders denk ik dat het een soort paradijs is. Ze worden goed behandeld op een bepaalde manier, terwijl het een tragedie is voor onszelf. Er is gewoon geen werk beschikbaar. Vooral als je ouder bent, net als ik, is er gewoon niets te vinden. [...]. Ik denk dat de gemeente hier is niet zo goed mee omgaat en dat men ook niet zijn best doet. De informatie die ze geven, is niet voldoende en is niet gericht op de doelgroepen. Zij moeten mensen zich meer bewust maken van hun rechten. [Vrouw, 54 jaar]

De groeiende vraag naar steun is duidelijk. Dus zijn de betreffende mensen bij de organisaties daar druk bezig mee. Maar ze willen ons zeker helpen, merk ik. Ze praten veel met je, maar dan is het vaak lang wachten voor er een beslissing wordt genomen. Dus de procedures zijn omslachtig en gecompliceerd. Maar ik kan een hoop zelf regelen. Daar ben ik blij mee. Er zijn zoveel organisaties, waar je om hulp kunt vragen. Maar elke organisatie heeft zijn eigen specialiteit en onderwerpen. Wat echt moet gebeuren is dat er slechts één punt voor alle contacten en problemen komt. Ik denk dat het mogelijk zou zijn om dit alles bij elkaar te stroomlijnen. [Vrouw, 30 jaar]

Het stomme is dat we gewoon te veel verdienen om een beroep op allerlei regelingen te kunnen doen. De armoedeval.... Je zit net boven een grens en vervolgens eigenlijk minder dan als je gewoon zou onder die grens te houden u. De mensen zijn aardig, maar de procedures zijn niet correct. Ze zijn verwarrend en onduidelijk. Daar loop je elke keer tegenaan. [...]. Als die zaken zouden worden opgelost, kan het een stukje rust te geven. [Vrouw, 37 jaar]

De meningen van de Nederlandse respondenten over het functioneren van de steunregeling gaan over onwerkbaar procedures, onduidelijke regels en de spreiding van de hulpcentra. Ondanks dat benadrukken de respondenten dat de aanpak van de sociale werkers positief is en dat de bereidheid om te helpen duidelijk zichtbaar is.

Polen

Een duidelijk andere mening over het functioneren van het ondersteuningssysteem hebben de Poolse respondenten. Allereerst is de steun willekeurig wat kenmerkend is voor hulpcentra op een lager niveau.

Respondenten wordt vaak hulp geweigerd, om verschillende redenen en niet altijd volgens de wet- en regelgeving.

Een dergelijk systeem van hulpverlening wordt beoordeeld door respondenten als ineffectief en alleen maar als het garanderen van werk voor de eigen medewerkers.

Discriminatie? Ja, en het was de maatschappelijk werker van COPS, die me in plaats van te helpen, naar de priester stuurde. Die moest naar haar mening mij helpen... maar dit is de taak van ondersteunende instellingen - om mensen te helpen in een moeilijke situatie. Zij moeten helpen en niet direct doorverwijzen naar iemand anders. [Vrouw, 45 jaar]

Ik heb geen vertrouwen in instanties, misschien wordt dit veroorzaakt door een maatschappelijk werker die voor deze regio zorgdraagt. Ze weigert ons vaak iets, ook als we er recht op hebben – en dan moeten naar het kantoor om uit te vinden hoe het werkelijk zit. Het lijkt erop dat de beslissingen van deze vrouw vaak niet correct zijn. Het betreft alle personen die onder haar jurisdictie vallen. Ik zag dat ze de beslissing nam om een uitkering te geven aan een alcoholist en tegelijkertijd vertelde ze mij dat het goed met mij gaat. Moet ik mij dan zo verlagen om hulp te vragen en het uiteindelijk te krijgen? [Vrouw, 47 jaar]

Kantoormedewerkers van deze instanties zijn niet nuttig noch competent voor hun posities. Ik denk dat ze daar zitten om werk te hebben, voor zichzelf, en zo te kunnen leven. [...]. De contacten met publieke en ondersteunende instanties zijn moeilijk, omdat de mensen niet proberen je te helpen op een manier die normaal gesproken past bij het werk dat ze moeten doen. [Vrouw, 39 jaar]

De respondenten hebben het gevoel dat er tekort wordt geschoten bij het verlenen van steun gelet op hun behoeften. Zij wijzen op de noodzaak van het gebruik van maatwerk bij het geven van ondersteuning.

Ik krijgt steun van GOPS, mijn kinderen krijgen financiering als het gaat om onderwijs. Maar op een dag, toen ik het papier indiende met de vraag voor kolen om mijn huis te verwarmen, gaven ze me 200 zloty en werd ik zo boos dat ik op weg ernaar toe dacht aan hoe ik ze wat zou kunnen aandoen... Toen ik vertelde dat ik wel naar een tv-omroep zou gaan om ze te vragen te laten zien hoe de gemeenschap hier in T. me helpt, ging het gesprek toch een andere kant op. De vrouw vroeg me om dit niet te melden en na twee of drie dagen hadden ze toch ergens geld gevonden. Ja, ze konden wel een ton steenkool voor een alcoholist direct naar zijn huis brengen, en mij gaven ze 200 zloty. Maar afgezien van deze enkele actie, heb ik niet te klagen over GOPS [Vrouw, 42 jaar]

In de ogen van de respondenten is een grote fout van het systeem het verdelen van de zaken als het gaat om steun in natura door sommige instellingen en het gebrek aan mogelijkheden om financiële hulp te krijgen. Respondenten wijzen op de lage effectiviteit van een dergelijke vorm van ondersteuning en het ontbreken van de mogelijkheid om daadwerkelijk aan de reële behoeften tegemoet te kunnen komen.

Ik ga graag naar GOPS, het is leuk als ze bloem, suiker en andere voedingsmiddelen geven. Maar naar mijn mening handelen zij zwak. Als zij mij geld zouden geven, kon ik kopen wat ik wil en de kinderen zouden iets te eten te hebben. De werking van de ondersteunende instanties kan worden verbeterd door het anders inzetten van de menselijke bronnen [...]. Soms gebruik ik steun van MOPS²², CARITAS, een of twee keer per maand. Soms kunnen kinderen op vakantie via deze instellingen. Ik heb contact met hen alleen vanwege het geld. Ik vertrouw een vrouw daar, de andere niet en op basis daarvan beoordeel ik ondersteunende instanties. Als ik vertrouwen heb in de persoon, dan vertrouw ik op de instelling en vice versa. Mijn familie en vrienden gebruiken de steun ook, mijn ouders niet omdat ze pensioen hebben en dat is voldoende voor de geneesmiddelen [Man, 36 jaar]

In de meningen van de respondenten klinkt een zeer sterk gebrek aan vertrouwen door, als het gaat om echte bereidheid tot hulpverlening door de ondersteunende instanties. Een van de respondenten becommentarieert in ironische bewoordingen het functioneren van de steunregeling in Polen.

Ondersteuningsinstellingen? Bestaat er zoiets? Ik weet er niets van. [...]. Ik houd van geen enkele ondersteunende instanties. Mensen die er werken creëren problemen, vragen van alles. Ik vertrouw ze niet. Sommige mensen die ik ken, maken gebruik van de steun, maar om hulp te ontvangen moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan. [Vrouw, 33 jaar]

Poolse respondenten zijn het erover eens dat de steunregeling onvoldoende is, ineffectief en te arbitrair om te worden gezien als goed werkend. Vrijwel alle respondenten wijzen

²² OCMW - een organisatorische eenheid voor het uitvoeren van de taken van de sociale bijstand (<http://www.mpips.gov.pl/pomoc-spoleczna/instytucje-pomocy-spolecznej/jednostki-organizacyjne/>).

op teveel grote fouten en gaten in de regelingen voor het sociale systeem zoals het nu functioneert. Maar het ontbreekt echter aan concrete voorstellen voor de verbetering ervan.

Roemenië

De respondenten in Roemenië hebben twijfels over de doelmatigheid van de sociale steun voor mensen die in nood verkeren. Zij wijzen op bureaucratie, de noodzaak tot het vervullen van veel formaliteiten op allerlei plaatsen en het gebrek aan zinnige hulp voor daklozen, hetgeen ervoor zorgt dat deze mensen in dezelfde leefomstandigheden blijven zitten. Daarnaast bekritiseren de respondenten de oplossing die voorziet in het afdekken van de uitgaven voor bepaalde zaken- zoals verwarming - door het stadsbestuur, waarbij de gemiddelde kosten zijn gebaseerd op de zomermaanden en daarmee niet realistisch zijn.

Het is heel moeilijk om sociale hulp te krijgen. Ik ging naar het stadhuis om te vertellen dat ik geen inkomen heb. Ze kwamen kijken om te zien waar ik woon, een jonge vrouw en twee heren, een soort van commissie om onderzoek te doen. Dit was op een dinsdag en ze vertelden me dat ik moest komen naar - ik had geen idee – een kamer van het stadhuis. Ik ging er heen, maar ze vertelden me dat ze geen aanvraagformulieren daar van mij hebben en dat ik maar moest wachten. Ik heb verder geen antwoord meer gezien. Ik zou graag een baan willen en kunnen werken, zelfs als het gemeenschapswerk is, maar ik kreeg geen antwoord [...].

Er is een plaats in D. voor daklozen, maar als je er dronken aanklopt, laten ze je niet binnen. Ik verbleef daar drie jaar en ze gooiden me eruit omdat ik begon te drinken [...].

De situatie kan zeker worden verbeterd: in de eerste plaats moeten ze werk geven aan de daklozen die daartoe bereid zijn of geef ze onderdak en eten tot ze werk te vinden. Ik ging naar de kantine op het stadhuis, maar ze gaven me geen eten. Ze vertelden me dat ik niet in het vereiste profiel pas. [Man, 42 jaar]

Ik vroeg steun aan voor verwarming, wat zou hebben betekend dat het bedrag dat ik moet betalen voor verwarming, kan worden verminderd met een fractie daarvan in de winter, van november tot maart. Het stadhuis zou maandelijks een bedrag overmaken aan 'E.ON'²³ namens mij. In 2012 hield ik goed de gasmeter in de gaten en probeerde ik zo min mogelijk gas te gebruiken om binnen de grenzen te blijven van de bedragen die ik kreeg van mijn 'sponsor', het stadhuis. Ik gebruikte ook brandhout om mijn huis af en toe te verwarmen. De rekeningen voor gas in de winter waren inderdaad laag, maar in de zomer kreeg ik een factuur van E.ON voor een enorm bedrag dat te wijten was aan het feit dat dat het stadhuis niets had betaald. Toen ik E.ON vroeg wat er gebeurd was, antwoordde men dat de schatting was gedaan op basis van mijn gasverbruik die in de wintermaanden hoger was dan wat ik in werkelijkheid heb gebruikt. Ik begreep het niet, maar ik betaalde de rekening. Ik weet niet wat er gebeurd was. Ik had de bevestiging van het stadhuis, dat ik die steun zou ontvangen. Het zou een moeizaam proces worden om uit te zoeken wat er gebeurd was en ik was al zo moe. Dus dit functioneert echt niet goed, althans niet bij dit soort sociale steun.

Misschien zou het allemaal eenvoudiger zijn geweest als het geld zou zijn overgemaakt naar een aparte rekening waar de begunstigde toegang toe heeft – als het nodig is om de rekening te betalen. [Vrouw, 52 jaar]

De respondenten zijn het niet eens met de faciliteiten voor mensen die steun nodig hebben na het verliezen van een baan. Zij bekritiseerden de noodzaak om zelf aanwezig te zijn op het arbeidsbureau en te zorgen voor het elektronisch bewijs van deze aanwezigheid.

²³ E.ON Energie România, energie-leverancier

Ik moet me bij het arbeidsbureau melden, een keer per maand, en mezelf daarbij identificeren met een magnetische kaart waarop mijn persoonlijke gegevens staan – en dan komt er een bericht op het scherm: 'tot nu toe hebben we nog geen baan voor u gevonden' [...]. Het is mijn plicht om te rapporteren aan het regionaal kantoor, en me elke maand te melden, op een dag die ze willekeurig vaststellen. Ik moet dan de magnetische kaart en mijn vinger in de machine stoppen zodat er een bewijs is dat ik in de stad ben. Als ik de verkeerde vinger gebruik, werkt de machine niet als het om het aantonen van mijn 'aanwezigheid' gaat. En er komt niet eens een stuk papier uit dat laat zien dat ik er was, voor die rapportage. Ik neem aan dat ze als ik afwezig ben stoppen met de werkloosheidsuitkering. In zekere zin is het zeer vernederend om te moeten rapporteren aan een machine. Dit is iets dat je menselijke waardigheid ondermijnt. [Man, 64 jaar]

De respondenten zijn kritisch over de Roma die naar hun mening geen sociale uitkeringen mogen ontvangen. Sommige meningen wijzen erop dat het noodzakelijk is om te zoeken naar steun door de respondenten zelf, hoewel het grootste deel van het faciliteren van mensen die in een moeilijke situatie verkeren, het centraal registreren zou moeten zijn - hoewel deze oplossing niet in detail wordt beschreven door de respondenten.

Sociale steun is hier een grap, vergeef me dat ik dit zo zeg, maar het helpt niemand. Ik bedoel, ik heb het nergens gezien, misschien sommige mensen die iets krijgen dat ze niet eens verdienen. Ik ben geen racist, maar veel van de zigeuners die er geen recht op hebben, profiteren ervan. Ik denk dat er een database zou moeten zijn met de mensen die echt hulp nodig hebben, maar zoiets zal wel niet bestaan. Aan de andere kant is er veel bureaucratie, en ze sturen je van het kastje naar de muur, tot je er helemaal zat van bent en dan ga je maar gewoon niet meer. Ik denk soms dat zelfs de mensen die er werken, niet precies weten wat ze moeten doen, dus sturen ze je maar simpelweg door naar iemands anders. Dus moeilijk doen waar het gemakkelijk kan. [Man, 34 jaar]

De bureaucratie in ons land is overdreven groot. Veel mensen weigeren sociale steun als ze die kunnen krijgen, omdat ze niet weten hoe ze de instellingen moeten benaderen en het wordt ze ook niet duidelijk gemaakt. Ze weten niet hoe te handelen en wat ze moeten doen. Instanties functioneren ineffectief vanwege de grote bureaucratie waar niemand wat aan heeft. De mensen begrijpen niet wat ze moeten doen, en de mensen die er werken, negeren je als ze zien dat je niet helemaal op de juiste plek zit.. [Man, 44 jaar]

Een van de antwoorden bevat een voorstel van veranderingen in het bewijssysteem voor het werkverleden die op een effectieve wijze het ontvangen van hulp door werklozen kan vergemakkelijken. Volgens de huidige regels ligt de verantwoordelijkheid voor de documentatie van het werkverleden nu bij de begunstigde.

Ik was werkloos. Het kostte wat moeite om te komen tot het samenstellen van mijn dossier, nodig voor mijn verzoek om de werkloosheidsuitkering te krijgen. In aanvulling op wat ik nodig had voor mijn werk-port-folio, had ik wat papieren nodig van mijn voormalige werkgevers, maar wel zo dat die informatie zou overlappen met wat er al in het werkdoossier was ingevoerd. De uren, het aantal gewerkte jaren en het aantal betaalde vakantiedagen per jaar. Ik hoorde hetzelfde verhaal van een aantal collega's. Dit kan worden verbeterd. Als de vermeldingen in de arbeidsadministratie beter zouden worden bijgehouden en dan up-to-date. Wanneer de werkgevers de arbeidscontracten goed registreren, samen met de maandelijkse overzichten, en deze snel in de registers opnemen, dan is de situatie van elke werknemer gemakkelijker te documenteren. [Man, 32 jaar]

Respondenten in Roemenië onderstrepen dat de werking van het ondersteuningsprogramma niet erg goed is. Zij benadrukken de traagheid en de incompetentie van veel maatschappelijk werkers, de grote bureaucratie en de noodzaak om op zichzelf terug te vallen in situaties waarin het nodig is om hulp te krijgen. Er zijn uitgangspunten voor wijzigingen voorgesteld, die met name gericht zijn op aanpassingen in het proces voor het verzamelen van gegevens. Dat proces is in zijn huidige toestand niet geschikt omdat de tijd tussen het uitbreken van een crisissituatie en het verkrijgen van hulp erg lang is.

Italië

Het feit dat Italiaanse respondenten niet tevreden zijn over de werking van de publieke steunorganisaties, resulteert veelal in het verbreken van de contacten met deze instellingen. De gemelde problemen betreffen de incompetentie van de medewerkers, de grote bureaucratie en het gebrek aan bereidheid om hulp te verlenen. Sommige respondenten onderstrepen dat ze alleen nog maar liefdadigheidsorganisaties vertrouwen.

Ik vroeg aan de sociale diensten om steun in 2010, maar ik kreeg het slechts voor drie maanden. Ze wilden dat ik bij mijn man zou weggaan. Nee, ze werken niet op een effectieve manier. Ik kreeg steun van Ufficio Pio delle Compagnia di San Paolo. [Vrouw, 31 jaar]

Het arbeidsbureau, sociale fondsen, maatschappelijk werkers, gemeente... Ik heb er maandelijks contact mee. Ik moet ze dus wel vertrouwen, ik heb geen keus. Ik heb geen baan, wel een sociaal pensioen van € 178 en dat moet ik ook nog eens delen met mijn broer. [Man, 61 jaar]

Ik krijg geen publieke steun. Ik denk dat ze niet op een goede manier bezig zijn. Ik krijg hulp van een vrijwilligersorganisatie dat zorgt voor mijn kind, terwijl ik werk of studeer [...]. Ik moet rekeningen betalen voor licht en gas. Ik vraag aan de vrijwilligersorganisaties om mee te helpen als ik het niet alleen kan redden. [Vrouw, 32 jaar]

Ik kreeg afwijzingen van alle openbare diensten. Natuurlijk kunnen ze hun manier van werken verbeteren, minder bureaucratisch en meer doeltreffend [...]. Ik doe alles volgens de regels en de procedures, maar ik krijg altijd 'nee' als antwoord. Ik heb contact met hen zo vaak als nodig is. Nee, ik heb er geen vertrouwen in. Nee. [Vrouw, 53 jaar]

De respondenten wijzen op verschillende soorten instanties en vormen van ondersteuning die ze gebruiken. Het werk van vrijwilligersorganisaties en religieuze liefdadigheidsinstellingen wordt positief beoordeeld.

Ik vraag om voedsel aan de kerk, ik krijg steun van een sociale dienst: € 300 en via de sociale kaart € 600 per maand [Man, 43 jaar]

Ik vraag nergens om. Ik wil gewoon overleven zonder om hulp te vragen aan de staat. Ik word gesteund door de priester, maar in ruil daarvoor gebruik ik mijn tijd en vaardigheden om klusjes te doen in het gebouw. [Man, 59 jaar]

Ik vertrouw de kerk en de particuliere organisaties, maar niet het openbaar systeem. Van goede doelen krijg ik eten, melk en kleding. Van de staat krijg ik het pensioen. Ja, ze kunnen hun manier van werken sterk verbeteren. Ik vraag om hulp aan mijn familie en liefdadigheidsorganisaties. Ik probeer alles terug te betalen in afzonderlijke stukken [...]. Ik gebruik het centrum voor de fiscale hulp. Dat is een particuliere organisatie dat mij helpt bij alle administratieve zaken. Ja, ik vertrouw hen, ik kom er een keer per maand. [Vrouw, 73 jaar]

Ik vraag alleen deze liefdadigheidsorganisatie, waar we nu met elkaar spreken. Ze zijn echt effectief en snel. Ik ben echt tevreden [...]. Met deze liefdadigheidsorganisatie heb ik altijd contact, ze nemen me onder hun hoede. Ik vertrouw hen. Nee, ik ben de enige in mijn familie. [Vrouw, 75 jaar]

De respondenten zijn kritisch over de regels voor hulp aan immigranten. Naar de mening van de oorspronkelijke Italianen moeten immigranten geen steun ontvangen. Mensen die naar Italië zijn gekomen, hebben juist een afwijkende mening. Zij wijzen op het wantrouwen bij medewerkers van de ondersteunende instellingen als het gaat om mensen zoals zij.

De staat helpt meer Roma's die in het nomadenkamp wonen, maar wij leven in een appartement. We kregen hulp van gemeenten, voor het eten van mijn kind, en van de Compagnia di San Paolo om de uitgaven te betalen. Ja, ik heb daar wel vertrouwen in. [Vrouw, 30 jaar]

De hulpverlenende instantie vertrouwt me niet, ze behandelen me als een leugenaar. Ze zijn niet effectief. [betrokkene komt uit Marokko - auteur] Ik vroeg de overheid om steun voor het huis, maar ik heb het niet gekregen. De vrijwilligersorganisatie gaf me wel hulp. [Vrouw, 35 jaar]

Een van de voorgestelde wijzigingen is de samenvoeging van de steuncentra, zodat ze ook meer complexe ondersteunende diensten kunnen bieden. Dit voorstel is vergelijkbaar met de voorstellen van de respondenten in Roemenië en Nederland.

Er is te veel bureaucratie. Het zou beter zijn slechts één kantoor te hebben en niet zoveel met allemaal verschillende taken. [Man, 62 jaar]

Italiaanse respondenten zijn zeer kritisch over het werk van de publieke hulpverlenende instanties, met als gevolg dat ze liever te maken hebben met niet-gouvernementele of religieuze liefdadigheidsinstellingen. Zij onderstrepen de noodzaak van het creëren van één algemeen centrum voor de ondersteuning.

2. Verkrijgen van ondernemersvaardigheden en starten als zelfstandig ondernemer

Ondernemersvaardigheden en potentie om een eigen bedrijf te runnen zijn de onderdelen van het volgende gebied dat bekeken is tijdens het onderzoek. De respondenten beantwoordden vragen over mogelijkheden van het hebben van een eigen bedrijf, de eigen aanleg en de plussen en minnen van 'voor jezelf bezig zijn'.

Estland

Sommige respondenten uit Estland tonen de bereidheid om een eigen zaak te starten. Een deel daarvan heeft zelf stappen daartoe gezet maar het gebruikelijke obstakel is het gebrek aan geld. Geen eigen kapitaal en geen externe financiering vormen sterke drempels. De tweede factor in de ogen van de respondenten is de sterke concurrentie, vooral van de grotere bedrijven.

Ik heb geen enkele ervaring in zaken doen, Ik bedoel dat ik heb gewerkt voor verschillende bedrijven, maar altijd als werknemer. Ik zou zeggen dat voor een winstgevend bedrijf een startkapitaal nodig is - en dat is niet makkelijk te krijgen. [Man, 38 jaar]

Ik had een idee om mijn eigen bedrijfje te starten, maar ik begrijp dat grote ontwerpstudio's veel sterker zijn. Ik kan daarmee niet concurreren. [Vrouw, 57 jaar]

Ik heb mijn eigen info-portal op het internet om mijn werk als journalist en schrijver te presenteren, maar ik verdien geen geld met deze portal. Ik ben blij met mijn eigen bedrijf maar ook als werknemer. Maar beide opties zijn niet mogelijk voor mij. [Man, 59 jaar]

Vaak was het antwoord dat het beter is om werknemer te zijn dan een eigen bedrijf te hebben als gevolg van de sterke concurrentie op de markt.

Ik was boekhouder bij een administratiekantoor. Er zijn nu te veel boekhouders in Estland en het is erg moeilijk om een baan te vinden. Ik wil dat wel proberen. Ik wil geen eigen bedrijf hebben want ik weet hoe moeilijk het is, hoe groot de concurrentie is - en vooral nu met de economische crisis. We hebben slechte relaties met Rusland en het is lastig om iets te doen met de uitvoer uit Estland. Het is ook moeilijk om leningen te vinden en iets te produceren, maar het meest lastige is dingen te verkopen. [Vrouw, 61 jaar]

In sommige gevallen wijzen de respondenten op het gebrek aan kwalificaties en de persoonlijke vaardigheden voor het hebben van een eigen bedrijf.

Ik verzorg rondleidingen door de stad en probeer daarna individuen of kleine groepen te interesseren voor een bezoek. Soms werk ik als schoonmaakster van kantoren. Maar dit alles moet wel cash gebeuren. Ik heb geen sociale zekerheid en betaal geen belasting, dus ik kan niet naar de dokter en ik kan geen geld sparen voor mijn pensioen [...]. Ik zie mezelf niet een eigen bedrijf hebben... ik ben geen ondernemer. [Vrouw, 56 jaar]

Het is vergelijkbaar met het geval van toegang hebben tot een lening, nodig voor de start van een eigen bedrijf. Dat is belangrijk, vooral in de huidige economische situatie.

Ik kan werken als bouwvakker, ik leerde dit beroep in Finland toen ik daar werkte met andere mensen uit Estland. Mijn beroep was nodig toen mensen geld hadden voor huizen, nu niet meer want de economische crisis is overal. Ik heb geen geld voor het beginnen van mijn eigen zaak. [Man, 24 jaar]

Zelfs wanneer respondenten een aantal ideeën voor mogelijke activiteiten hebben, zien ze er toch vanaf.

Ik was econoom nadat ik was afgestudeerd en ik heb de afgelopen 17 jaar op de logistieke afdeling van een visserijbedrijf gewerkt. Mijn vaardigheden en beroepskwalificaties zijn prima, maar mijn leeftijd en mijn taalvaardigheid zijn onvoldoende voor de moderne arbeidsmarkt. Ik wil geen eigen bedrijf runnen. Misschien... kan ik beginnen met iets op het sociale gebied te doen - zorgdiensten voor oude mensen zoals mijn vader. Er zijn geen plaatsen voor deze mensen beschikbaar. Er is een dagverblijf voor gepensioneerden, maar dan alleen voor vrouwen. Mannen zitten buiten, bij hun huis, in de zomer, maar in de winter zijn ze erg geïsoleerd en worden ze buitengesloten door de samenleving. Ik heb een idee over hoe ik ze kan helpen, maar ik zou niet weten hoe met de uitvoering ervan te beginnen. [Vrouw, 55 jaar]

Estlandse respondenten zijn in meerderheid sceptisch over het idee van het hebben van een eigen bedrijf. Ze wijzen op het gebrek aan toegang tot financiële middelen en de sterke concurrentie, hoewel dezelfde factoren toch ook spelen bij mensen die een eigen bedrijf in overweging hebben genomen. Respondenten noemen het gebrek aan ondernemersvaardigheden en de beperkte kennis op dit gebied, zaken die ook van invloed zijn op de beslissing over het al dan niet starten van een eigen bedrijf.

Spanje

Spaanse respondenten kijken op een positieve manier naar het idee van het starten van een eigen bedrijf en doen concrete voorstellen. Naar hun mening is het hebben van een eigen bedrijf beter dan een full-time baan, maar het vereist wel het hebben van het benodigde kapitaal voor het starten van het bedrijf. Personen die aangeven de bereidheid te hebben om een eigen bedrijf te beginnen, wijzen vaak op een gebrek aan kennis op het gebied van het financiële beheer van de onderneming.

Ik wilde een bar of iets dergelijks openen. De belangrijkste belemmering is geld. [Vrouw, 33 jaar]

Het is beter om je eigen bedrijfje te runnen, te werken voor jezelf, je eigen baas te zijn. Maar het is een grote verantwoordelijkheid. Ik wil graag mijn eigen zaak hebben maar ik doe het niet omdat het een kwestie van geld is. Je moet weten hoe je het moet doen, hoe je je middelen moet beheren. Als je geen basiskennis hebt, red je het niet. Mijn gevoel zegt me dat ik niet goed voorbereid ben hierop. [Vrouw, 54 jaar]

Sommige respondenten zijn voorzichtig als ze het hebben over de gedachte een eigen bedrijf te starten, gelet op het feit dat ze aangeven dat het beter is om in dienst te zijn bij iemand anders.

Ja, maar ik heb niet genoeg geld heb – of ik heb geen goed idee. Ik weet het niet zeker. Ik denk dat ik beter ergens in dienst kan zijn. [Vrouw, 41 jaar]

Mensen die sceptisch zijn over dit idee, onderstrepen de noodzaak van het hebben van zelfvertrouwen en het kunnen aanboren van potentiële klanten. De voorbeelden van degenen die er niet in slaagden, worden gebruikt als ‘tegenargumenten’.

Ik doe een extra studie om een betere baan te krijgen, want een eigen zaak is te riskant. Het is beter om ergens in dienst te zijn. Zaken doen vraagt zelf-vertrouwen als een van de meest belangrijke vaardigheid. [Vrouw, 36 jaar]

Tegenwoordig denk ik dat het beter is om werknemer te zijn dan je eigen bedrijf te hebben [...]. Ik denk dat... maar nu met de crisis is het extra moeilijk, omdat mensen geen geld hebben om te besteden, dus ik weet dat veel zaakjes om die reden moesten sluiten. Een vriendin van mij opende een fruitwinkel en ze is nu alles kwijt. Toen ik nog geld had, kocht ik alles, fruit, vis, vlees, maar nu kan ik het me ook niet meer veroorloven, het fruit is erg duur. Dat is de reden waarom ze uiteindelijk haar zaak moest dichtgooien. [Vrouw, 34 jaar]

Werken op full-time basis is ook de keuze van degenen die normaal gesproken aldus hun inkomen verdienen en die het risico willen beperken.

Ik wil geen eigen bedrijf want ik ben altijd ergens in dienst geweest. [Vrouw, 39 jaar]

Ik doe een extra studie om een betere baan te krijgen. Ik denk dat het beter is om ergens in dienst te zijn. De belangrijkste vaardigheid is het kunnen omgaan met werken in een team. Runnen van een eigen bedrijf is te riskant. [Vrouw, 45 jaar]

Spaanse respondenten zijn wat meer enthousiast over het idee van het starten van een eigen bedrijf als een vorm van het komen tot het verbeteren van de eigen financiële situatie. Ze spreken, vergelijkbaar met respondenten in Estland, over objectieve factoren die beslissend zijn voor het kiezen van een dergelijke optie. Een deel van de respondenten

wijst op de manier van omgaan met deze factoren, bijvoorbeeld door deelname aan cursussen of trainingen.

Nederland

In meerderheid zijn de respondenten zeer positief over het idee van het hebben van een eigen bedrijf. In tegenstelling tot andere respondenten hebben ze meestal al ideeën en hebben ze actief gezocht naar mogelijkheden voor ondersteuning daarbij, met inbegrip met de hulp van publieke instanties.

Welnu, los van de handicap. Ik kan gebruikmaken van wat ik nu weet, voor het opzetten van onze manege - zodat jongeren hun paard bij ons kunnen achterlaten voor de verzorging. Natuurlijk wil ik meer leren, volgen van cursussen [...]. Het is duidelijk dat ik het nu aan het uitproberen ben. In juli moet worden besloten of ik verder kan en mag of dat ik opnieuw in de bijstand kom. Het is een kwestie van fysiek omgaan met alles. Ik kan het doen, zeker. [Vrouw, 27 jaar]

Eigenlijk doe ik het allemaal, als freelancer. Maar om dit mijn eigen bedrijf te noemen, dat gaat te ver. Maar ik draai mijn bedrijf zelfstandig. Aan de slag ermee, en dan zul kun je het gewoon. Natuurlijk weet je niet alles, en dan zou er begeleiding vanuit de overheid moeten zijn. Maar ja, als er extra opleidingen voor zouden zijn, dan doe ik mee. Natuurlijk, en waarom niet. [Vrouw, 55 jaar]

Ja, iets met het maken van films of het spelen in films. Of iets anders dat me past. Het belangrijkste is dat ik niet afhankelijk wil zijn van iedereen. By the way, je kunt je eigen bedrijf te starten met wat gezond verstand, als er geld is. [Man, 60 jaar]

Ik heb een folder van de gemeente, voor een bijeenkomst. Je kunt daar meer informatie krijgen over hoe je een bedrijf kunt starten, met behoud van steun, of om een freelancer te zijn. Ik ga er heen... dus ja, ik wil. Als je de sociale zekerheid hebt in het begin, waarom niet. [Vrouw, 30 jaar]

In sommige gevallen geven de respondenten aan ideeën te hebben, maar ze zijn bang om te falen en vrezen de gevolgen daarvan.

Ik had eens het idee om een bedrijf te starten. Ik dacht aan een boekhandel met een koffiehoeke en een kinderhoek - waarin mensen kunnen komen lezen met hun jonge kinderen. Ook heb ik gedacht aan een winkel die zich richt op allerlei media met een mogelijkheid om advies te krijgen. Wat me weerhoudt is het risico dat de winkel niet goed loopt - en mijn financiële kwetsbaarheid. En hoe krijg ik het nodige startkapitaal? En ik mis zakelijk inzicht. Ik heb goede ideeën, maar ik kan ze niet op papier zetten. [Vrouw, 34 jaar]

Ik denk dat ik de juiste vaardigheden heb, maar goed, dan kom ik in een bepaalde situatie terecht. Ik zou het niet erg vinden om weer te studeren, als die trainingen worden aangeboden, maar hoe? Als die mogelijkheid zou ontstaan, dan zal ik zeker de gelegenheid aangrijpen. Maar het probleem is het geld. Waar krijg ik het budget vandaan? Dus, niet in loondienst, maar iets doen voor mezelf. En ik heb ook de nodige vaardigheden, voor zover ik mezelf goed ken. [Vrouw, 43 jaar]

Dus ik had toen mijn eigen schoonmaakbedrijf. Ik weet wat het is. Een eigen bedrijf is leuk, maar als je failliet gaat, val je direct terug op een bijstandsuitkering. Dit is zeer ongunstig. [Vrouw, 54 jaar]

Een belangrijk element is ook het echte gebrek aan financiële middelen en de schulden die respondenten hebben, wat weer zorgt voor een situatie waarin ze niet bereid zijn om een eigen bedrijf te openen.

Ik kon het doen, maar hoe? Geld, gebouw... Ik heb niet de middelen en ik kan ook niet bij een geldgever terecht, met mijn schulden. Ze zullen me nooit iets lenen. [Man, 64 jaar]

Een grote invloed op het starten van een nieuw zaak heeft, volgens de respondenten, het niet hebben van bepaalde persoonlijkheidskenmerken waardoor je beter kunt terugvallen op betaalde banen in plaats van ondernemer te worden. Wat belangrijk is om te zien, is dat een dergelijke houding niet gekoppeld is aan het opleidingsniveau.

Ik heb een adequate opleiding gedaan, en ik heb werkervaring. Ik ben geen manager, dus daarvoor zou ik dan extra cursussen moeten volgen [...]. Ik blijf toch maar gewoon in dienst, met een baas. [Vrouw, 37 jaar]

Nee, niet mijn stijl. Dat kan ik niet doen. Laat me gewoon een baas hebben, en daarbij kan ik mijn eigen ding doen. Want ik ben veel te onzeker om een eigen bedrijf te hebben. [Man, 53 jaar]

Nederlandse respondenten zijn positief over het idee van het hebben van een eigen bedrijf. Ze tonen veel initiatief, hebben ideeën en zoeken naar een vorm van steun om dit werkelijkheid te laten worden. Sommige respondenten zijn zich bewust van de risico's en van de noodzaak van het hebben van kennis en vaardigheden, maar toch verklaren ze dat ze best willen beginnen een eigen bedrijf. De reden die ze ervan weerhoudt om te starten met een eigen onderneming, is het gebrek aan persoonlijke basisvaardigheden en financiële middelen.

Polen

Ondanks het gebrek aan financiële middelen en kennis op het gebied van het laten draaien van een eigen bedrijf verklaart een deel van de respondenten de bereidheid te hebben om daarmee te starten. Ze zijn zich bewust van de beperkingen in het gebruik van bijv. publieke middelen, ook al hebben ze concrete ideeën en staan ze in de startblokken om ze te realiseren. Sommigen geven aan dat ze graag hun kennis willen verbeteren door deel te nemen aan cursussen, maar dat ook door in de praktijk bezig te zijn, door met anderen mee te doen en te kijken bij soortgelijke bedrijven

Ik wilde een eigen bedrijf openen met bloemen en handgemaakte spullen, maar de burgemeester gaf me geen kans dit verder uit te werken en uit te proberen. Hij zei dat als ik de zaak niet een jaar draaiende kan houden, ik al het geld zou moeten teruggeven. Ik zou graag meedoen aan een training die mijn kwalificaties verhoogt, omdat ik graag zulke dingen doe.

Ik denk nog steeds aan het hebben van eigen bedrijf, een familiebedrijf. Samen met mijn dochter zouden we boeketten kunnen maken en mijn zoon zou, na het behalen van het rijbewijs voor chauffeur, die bloemen kunnen rondbrengen in Polen. In het begin zou ik wel ondersteuning van een boekhouder nodig hebben, omdat ik niet zou weten hoe je financieel een bedrijf dient te leiden. [Vrouw, 47 jaar]

Ik wil graag proberen om op een dag een eigen bedrijf te hebben. De barrière die me tegenhoudt, is het gebrek aan ervaring. Daarom zou ik graag eerst ergens anders werken, om ervaring en zelfvertrouwen te krijgen. Het zou ook goed zijn om de regels van marketing en sales te leren kennen. Ik moet dan een opleiding op dit gebied gaan doen, om te leren wat ik op dit moment nog niet in huis heb. [Vrouw, 22 jaar]

Ondanks het feit dat sommige respondenten een positieve mening heeft over het hebben van een eigen bedrijf, zijn ze zich ook bewust van de noodzaak om lang en hard te werken, en van de noodzaak van investeringen met inbreng van eigen financiële middelen.

Ik wil graag een eigen bedrijf hebben, maar het is een enorme verantwoordelijkheid. Een hoop geld is aan het begin nodig of je moet een zeer goed businessplan hebben om beroep te kunnen doen op een Europees fonds. Het kost veel tijd en in mijn situatie is het onmogelijk. Het is altijd beter om eigen baas te zijn maar dit vereist onderwijs, vaardigheden, cursussen, trainingen enzovoort, om een bedrijf te beginnen. [Vrouw, 20 jaar]

In het geval van de Poolse respondenten kijken ze positief naar het feit van het runnen van een eigen bedrijf, maar dan zijn de grootste barrières: professionele kennis, gebrek aan toegang tot financiële middelen, arbeidsongeschiktheid en kosten van de accountancy-dienstverlening. Dit laatste element duikt zeer frequent op in vergelijking met andere landen.

Net als iedereen anders, zou ik graag een eigen bedrijf willen hebben, maar het echt doen, ja, dat is nog niet zo gemakkelijk. De grootste barrière die me ervan weerhoudt om een eigen bedrijf te starten, zijn de financiële middelen, het gebrek eraan dus. Naar mijn mening is het beter om een eigen bedrijf te hebben.

Ik denk dat voor het leiden van een bedrijf allerlei cursussen niet echt noodzakelijk zijn, maar ze zijn wel handig [...]. Mijn functie is automonteur waar nu geen grote vraag naar is. Ik ben niet gespecialiseerd in de elektronica die nodig is voor nieuwe auto's – dat is de oorzaak van de omstandigheid dat ik in de marge van de samenleving leef. [Man, 39 jaar]

Ik heb geen diploma's maar ik weet dat je om een eigen bedrijf te kunnen gaan starten een cursus moet doen - om toegang te hebben tot Europese fondsen. Ook is moed nodig en wat is de meest belangrijke is: geld. Openen van een eigen bedrijf, waarom niet? Maar onze financiële situatie is niet goed en als het bedrijf niet goed gaat, zal het nog erger worden. [Vrouw, 42 jaar]

Ik zou graag een eigen bedrijf willen hebben. Wat mij weerhoudt van deze stap, is een handicap. Naar mijn mening is het beter om werknemer te zijn. Om een bedrijf te leiden moet je als persoon kwalificaties hebben en trainingen afronden. Ik heb ze niet. [Vrouw, 36 jaar]

Natuurlijk zou ik een bedrijfje willen hebben – iets opbouwen. De belangrijkste barrière is geld. In het eigen bedrijf is het zo dat als je inkomen hebt, hoe meer verantwoordelijkheden en plichten er zijn. Het is nodig om de fiscale kwesties te kennen, goed met facturen om te gaan en zulke vaardigheden heb ik niet. Op dit moment vraag ik me af waar een baan is te vinden om wat geld te verdienen, alleen almaar om te overleven. [Man, 36 jaar]

Sommige mensen hebben in eerste instantie geen precieze mening over het idee van het leiden van een eigen bedrijf, maar als ze er langer over nadenken, beginnen ze ook meer sceptisch te kijken naar dit concept.

Ik had er niet over gedacht. Het is moeilijk te zeggen. De trainingen zijn nodig, met een aantal vaardigheden. Het hangt af van wat voor soort bedrijf je wilt openen. Ik denk dat het hebben van een eigen bedrijf meer iets is voor jonge mensen en niet voor mensen van mijn leeftijd. [Vrouw, 55 jaar]

Angst voor faillissement en de noodzaak van het betalen van schulden, gebrek aan geld of kennis en het niet hebben van ondernemerskwalificaties, vormen de belangrijkste factoren die meespelen bij het beslissen over het al dan niet starten van een eigen bedrijf.

Ik heb geen diploma of kennis voor het draaiende houden van een eigen bedrijf. De grootste barrière is het gebrek aan geld, want om iets te openen, moet je kapitaal hebben en zoals ik al eerder zei, kennis en kwalificaties. [Vrouw, 47 jaar]

Ik denk dat ik zou niet durven om een eigen bedrijf te bezitten. Ik ben bang dat ik niet in staat zou zijn om het in stand te houden. Als het niet werkt, waar haal dan het geld vandaan om mijn schulden te betalen. Het is vooral dat ik geen geld heb om te investeren in een eigen bedrijfje [...]. Er was een keer een moment dat ik een winkeltje wilde kopen, maar de angst was sterker. [Vrouw, 37 jaar]

Poolse respondenten kijken in veel gevallen positief aan tegen de mogelijkheid om een eigen bedrijf te beginnen. Zij geven enkele obstakels aan, die belangrijk zijn, zoals: gebrek aan financiële middelen, professionele kennis en weinig ervaring, maar alleen voor bepaalde mensen zijn deze obstakels significant. In veel gevallen is het zo dat ondanks deze problemen veel respondenten verklaren bereid te zijn 'iets voor zichzelf te willen gaan doen'.

Roemenië

Het merendeel van de respondenten in Roemenië vindt het idee van het runnen van een eigen bedrijf een prima zaak. Sommigen van hen geven aan dat ze aanleg en kwalificaties hebben, maar dat de barrière het gebrek is aan financiële middelen voor het doen van investeringen. De respondenten gingen ook in op de kennis over de werking van een bedrijf en de potentiële periode die nodig is om de investeringen terug te verdienen.

Ik wil graag mijn eigen bedrijf hebben, maar ik heb niet de nodige middelen om ermee te starten. Ik weet dat ik de nodige vaardigheden moet hebben om de organisatie te coördineren, maar ik wil best daarover meer leren. [Vrouw, 52 jaar]

Een eigen bedrijf is een goede optie en vooral op dit moment. Maar om dit te doen, moet je een start-up fonds hebben, en voldoende tijd om het bedrijf te starten - en vervolgens wachten tot er winst wordt gemaakt. Zoals de gespecialiseerde instellingen zeggen,, kan een bedrijf winst maken na twee jaar. Ik weet niet of ik heb daarvoor de vaardigheden heb en zolang ik dat niet heb uitgeprobeerd, zou ik niet weten of ik moet ingaan op het aanbod om een gespecialiseerde cursus te volgen. [Man, 64 jaar]

Gebrek aan fondsen is er de oorzaak van dat een deel van de respondenten twijfels heeft over het succes van een dergelijke onderneming, gezien ook hun eigen capaciteiten om het bedrijf te leiden. Zij benadrukken de noodzaak om vooraf veel kennis te hebben van management en om ondernemersvaardigheden te verwerven.

Ik wil graag mijn eigen bedrijf hebben. Ik wil graag een bloemenwinkel openen. Wat mij weerhoudt is het gebrek aan financiering. Een mogelijkheid om geld te krijgen is naar een bank te gaan. Dit kan ik niet doen, want ik voldoe niet aan het criterium voor de hoeveelheid geld dat nodig zou zijn. Ze raden ook aan een zakelijke partner te zoeken. Dat hangt er weer vanaf - een bedrijf is niet altijd stabiel Het is heel onzeker. Als werknemer krijg je wat geld waarop je kunt rekenen, vrijwel elke maand. Vergelijk dat met het bedrijfsleven, je weet nooit of er genoeg geld is om de lening terug te betalen aan de bank, en ook de rente is veel meer dan als je werknemer bent. Je weet nooit of het de moeite waard is. Je moet ambitie hebben en egoïstisch zijn [Vrouw, 32 jaar]

Ja, ik zou graag mijn eigen bedrijf willen starten en ik denk dat ik de juiste mentale kracht heb om het uit te voeren. Alleen het geld zit in de weg. Het hangt ervan af, soms is het beter om

ergens in dienst te zijn. Het bezitten van een bedrijf zorgt voor een grote verantwoordelijkheid, je moet ideeën hebben, en je moet in staat zijn om de juiste beslissingen te nemen, niet iedereen kan dat doen. Het is belangrijk om gestudeerd te hebben, en de nodige vaardigheden hebben om een firma te leiden. Dat moet je leren als je er niet mee geboren bent. Dat is de enige eerlijke manier. Ik heb de nodige capaciteiten, maar ik weet niet alles. Niemand kan zeggen dat hij of zij alles weet, daar zijn scholen voor. Je kunt dingen leren van iedereen, maar dan ook niet altijd op school - zo lang als een mens leeft, moet hij studeren. Je weet wat het gezegde is: 'Een mens leert zolang hij leeft en is dan nog steeds onwetend'. Je weet nooit hoeveel je moet kunnen en dat is wat het leven interessant maakt. [Man, 41 jaar]

Ik wil graag mijn eigen bedrijf, misschien een champignonkwekerij. Geld staat in de weg, ik denk niet dat ik er ooit genoeg voor zal hebben. Het is beter om je eigen bedrijf te hebben, omdat zaken kunnen veranderen, je bent dan je eigen baas. Salaris is niet hetzelfde als winst, maar als iedereen eigenaar van een bedrijfje is, wie blijven er dan over om te werken? Ik denk niet dat er mensen zijn die graag een ondergeschikte willen zijn, om het vuile werk voor een klein salaris te verrichten.

Ik denk niet dat je een speciale opleiding nodig hebt om eigenaar van een bedrijf te zijn. Ja, ik geloof dat het echt nodig was ik allang een bedrijfje zou hebben.... Alles wat je nodig hebt is een sterke wil - dat is al genoeg. [Man, 23 jaar]

Een aantal respondenten verklaart dat vaardigheden die nodig zijn voor het hebben van een bedrijf, genetisch geconditioneerd zijn en niet verworven - dergelijke vaardigheden moeten dus aangeboren zijn. Deze respondenten waren overigens de enigen met een dergelijke mening, let op alle landen.

Ik wil graag mijn eigen bedrijf hebben, het beperkende voor mij is geld. Ik heb het niet en ik ken geen manier om eraan te komen, naar dit soort leningen. Ik zou het ook niet willen, want ik ben niet zeker van de slaagkans en dan ben ik niet in staat om het terug te geven. Om een eigen bedrijf te hebben, heb ik geen speciale vaardigheden of enige vorm van training nodig. Je moet worden geboren met deze vaardigheden, om ze te voelen. Ze moeten in je bloed zitten en zo niet, dan kun je nog wel afstuderen bij zeven scholen maar je schiet er niks mee op. Als ik het geld had, dan denk ik dat ik deze noodzakelijke vaardigheden kan gebruiken om een zaak te starten. [Man, 44 jaar]

Als je me het 50 jaar geleden had gevraagd, zou ik hebben gezegd 'ja'. Ik wil graag mijn bedrijf hebben, maar nu ik weet dat ik geen zakelijk talent heb. Het hangt af van de mensen - sommige zijn goed - en getalenteerd - met het goede ondernemersgevoel, en zo niet... [Man, 69 jaar]

Een aantal respondenten heeft grote zorgen over de concurrentiepositie op de markt. Sommige noemen ook de noodzaak om een lening op te nemen wat dan wordt gezien als een gebrek aan kredietwaardigheid, en ook de plicht om de schuld op termijn terug te betalen.

Ik ben accountant. Op een gegeven moment was dit een zeer nuttige vaardigheid, een goede kwalificatie. Ik kon vanuit huis werken. Maar nu zijn er veel bedrijven die de rekeningen zelf bijhouden. Ja, ik zou wel een eigen kantoor willen hebben, maar niet als ik een lening nodig heb. Ik ben niet op een leeftijd dat ik nog zoiets zou kunnen beginnen. Dus het gebrek aan fondsen... voor mij was het heel goed om een leidinggevende te hebben. Om een bedrijf te leiden, moet je specifieke vaardigheden hebben. [Vrouw, 49 jaar]

Respondenten in Roemenië wijzen op de bereidheid om een eigen bedrijf te hebben, maar ze zijn zich bewust van de noodzaak van het doen van investeringen om iets op te starten.

Een andere twijfel is het ontbreken van voldoende kennis, maar er is geen overeenstemming over de betekenis van wat aan kennis nodig is.

Italië

Italiaanse respondenten spreken zich in meerderheid uit over het leiden van een eigen bedrijf als een positieve zaak. Zij wijzen echter op de noodzaak van het moeten binnenhalen van kapitaal en het bezitten van kennis om succesvol te kunnen opereren. Een van de antwoorden wijst op de noodzaak om het vertrouwen van mensen in het bedrijfsleven te hebben, iets dat in geen enkel ander land wordt genoemd. Net als andere landen hechten respondenten in Italië grote betekenis aan kwalificaties en kennis die nodig is voor het leiden van een eigen bedrijf, mede verkregen via het volgen van cursussen en trainingen.

Jazeker, maar ik heb geld nodig. Het runnen van uw eigen bedrijf of werknemer zijn: dat is afhankelijk van de werkgelegenheid. Ja, training is zeker nodig. [Man, 61 jaar]

Ik heb kapitaal en vertrouwen nodig. Ik heb specifiek dat laatste nodig. [Vrouw, 30 jaar]

Ja, graag zelfstandig zijn.... De belangrijkste belemmeringen zijn de crisis en het geld. Ik weet niet wat beter is, het hangt er vanaf. Ja, ik heb wel de vaardigheden ervoor [...]. Maar ik heb geen geld om mijn bedrijf te openen. Je kunt kiezen tussen een bedrijf van jezelf of worden 'ingehuurd'... [Vrouw, 53 jaar]

Mijn ervaring uit het verleden wordt vandaag de dag niet meer gewaardeerd. Ik wil graag een andere opleiding doen, maar ik denk niet dat dit nuttig voor mij gaat uitpakken. Ja, dus ik wil wel, maar zonder kapitaal is niet mogelijk. Het hebben van een eigen bedrijf geeft je meer vrijheid. Training is nodig. Ik heb alvast de vaardigheden. [Man, 62 jaar]

Sommige respondenten wijzen op kwalificaties die ze hebben, maar er is behoefte aan het upgraden daarvan, hetgeen gekoppeld is aan een eigen investering in onderwijs. Bepaalde respondenten geven aan dat voor een eigen bedrijf geen specifieke vaardigheden nodig zijn, maar dat het belangrijkste het hebben van kapitaal is.

Ik heb de kwalificatie van lasser, middelbare school. Ja, ik zou graag mijn vaardigheden willen verbeteren. Ik wil het lassersdiploma krijgen. Dat is meer dan die kwalificatie, maar ik wacht op het geld voor de cursus.

Ja, maar het hebben van een eigen bedrijf is duur. Ik heb het samen met mijn vrouw gedaan, maar we zijn weer gesloten omdat het te duur was. Om je eigen bedrijf te hebben, heb je geen speciale vaardigheden nodig – het gaat om geld. [Man, 43 jaar]

Ik heb veel ervaring als kleermaker, maar geen kwalificatie. [Vrouw, 73 jaar]

Het probleem voor sommige respondenten, vooral de immigranten, is het gebrek aan erkenning van verworven kwalificaties in het thuisland. Het veroorzaakt een waardeverlaging van het onderwijs en de noodzaak om het opnieuw te doen, in Italië.

Ik was advocaat in Marokko maar hier in Italië wordt deze graad niet erkend. Hier ben ik nu aan het studeren voor mijn licentie. Ik wil studeren omdat het nodig is mijn vaardigheden te verbeteren.

Een eigen bedrijf? Nee, te gevaarlijk. [Vrouw, 35 jaar]

Een grote barrière die door mensen wordt genoemd als ze bereid zijn een eigen bedrijf te starten, wordt gevormd door de hoge belastingen en een lage vraag vanuit de markt.

Ja, ik zou best willen, een eigen zaak. Maar de zakelijke markt ligt echt helemaal plat. Je hebt hoge belastingen. Ik verkies dan om mijn eigen bedrijf te runnen als dat kan. Je hebt het nodig om cursussen te volgen, ik ben aan het leren. [Man, 23 jaar]

Een andere factor wordt gevormd door persoonlijke kwesties, in het bijzonder de levenssituatie die de respondenten geen ruimte laat voor het beginnen met een eigen bedrijf. In feite geven de respondenten aan dat er gebrek is aan mogelijkheden voor soorten werk, die naar hun mening nauw verwant zijn aan die van een ondernemer.

Er is geen werk. Ik moet diploma's hebben en met een klein kind ben ik niet volledig beschikbaar en dit is een grote barrière [...]. Hier in Italië zou ik graag een bedrijf willen openen niet alleen voor Afrikanen of Italianen, maar iets dat voor iedereen. Veel Afrikanen openen een bedrijf dat alleen gericht is op de eigen mensen. Maar het is dus beter om een eigen bedrijf te runnen. Je hebt gewoon eerst geld nodig en dan krijg je al werkende weg wel de juiste ervaringen. [Vrouw, 32 jaar]

Bovengenoemde lage vraag vanuit de markt is ook een factor die mede beslissend is, kijkend naar de lage bereidheid om een eigen bedrijf te beginnen - zo geeft een aantal respondenten aan. In dat geval wijzen ze erop je beter ergens in dienst kunt zijn in plaats van het risico te lopen als ondernemer

Nee, er is geen markt. Tegenwoordig is het beter om werknemer te zijn [Man, 59 jaar]

Italiaanse respondenten zijn vrij positief, vergelijkbaar met anderen in landen die gekenmerkt worden door een hoge mate van risico op armoede en sociale uitsluiting, over het hebben van een eigen bedrijf, maar op hetzelfde moment wijzen ze op veel obstakels. De belangrijkste belemmeringen zijn het tekort aan startkapitaal en de onvoldoende kennis over het hebben en leiden van een eigen bedrijf. Het is kenmerkend dat deze objectieve factoren zowel doorslaggevend zijn voor het gaan starten met een eigen bedrijf als voor het ontbreken van een dergelijk verlangen.

Conclusies en aanbevelingen voor een trainingsprogramma

Eén van de doelen van deze publicatie is om aanbevelingen aan te dragen voor het ontwikkelen van een opleiding gericht op ondernemerschap, geschikt voor mensen die arm en sociaal uitgesloten zijn. Het plan van de ontwerpers van het project is om de informatie die verkregen is in het onderzoek, te gebruiken om lacunes te identificeren in de kennis en de vaardigheden die het mogelijk maken om een organisatie op te zetten. Het belangrijkste doel van de geplande workshops als onderdeel van het opleidingsprogramma is om het niveau van de ondernemerscompetenties te verhogen en de deelnemers op deze vaardigheden te trainen, om hen in staat te stellen op termijn een eigen bedrijfje op te starten en draaiende te houden.

Om deze reden werden de respondenten nadrukkelijk bevraagd over hun 'talent' voor het ondernemer-zijn. Ze moesten een reeks vragen beantwoorden over de wens van het hebben van een eigen bedrijf en de barrières die ze ervaren (hebben) als ze daarmee van start willen gaan. De respondenten werd ook gevraagd om aan te geven of het beter is om

een bedrijf te runnen of voltijds voor een baas te werken en welke specifieke vaardigheden en kennis iemand moet hebben wanneer hij of zij besluit om een eigen zaak te beginnen.

Het onderzoek leidt tot de volgende conclusies:

- respondenten wijzen veelal op objectieve factoren (endogene en exogene) die meespelen bij zowel de beslissing om een bedrijf te beginnen als het ontbreken van een dergelijke intentie;
- endogene factoren die raken aan de beslissing om een eigen bedrijf op te zetten, betreffen: persoonlijkheidskenmerken - waaronder een neiging tot het nemen van initiatief of van risico's, het genoten onderwijs en de verworven vaardigheden, het hebben van de juiste kwalificaties, de gezinssituatie van de persoon en de materiële status van de betrokkene;
- exogene factoren die te maken hebben met het besluit om al dan niet met een eigen bedrijf te starten, zijn: het juridische systeem, de economische situatie, de toegang tot financiering en de toegang tot relevante informatie;
- op basis van de indeling van deze factoren blijkt dat het mogelijk is dat er van respondenten twee verschillende soorten reacties komen, hetgeen duidelijk maakt dat er sprake is van een spagaat in het denken over de eigen mogelijkheden;
- In aanvulling op de objectieve factoren wijzen ondervraagden op een aantal subjectieve factoren – in negatieve zin - die bijdragen aan het nemen van de benodigde stap om een eigen bedrijf te beginnen: een permanente en significante invaliditeit, een grote schuld, niet kunnen voldoen aan de basisbehoeften, een sterke ontevredenheid en extreme armoede;
- Diverse subjectieve factoren werden aangedragen om de huidige obstakels voor het opzetten van een eigen bedrijf te benoemen, maar veel respondenten geven aan dat ze op termijn dit toch willen doen, in beperkte mate, als ze de problemen hebben overwonnen - bijvoorbeeld na de terugbetaling van de schulden.

De conclusies maken het mogelijk om aanbevelingen te doen voor het ondernemersprogramma. De belangrijkste daarvan hebben betrekking op twee type factoren, zoals ze zijn tijdens de studie naar boven zijn gekomen.

Op het gebied van de endogene factoren wijzen de respondenten op de noodzaak van:

- starten met een audit als het gaat om persoonlijkheidskenmerken die bepalen zijn om te kunnen meedoen aan het programma en de workshops, door ze te vergelijken met de ondernemersvaardigheden die nodig zijn en bekend zijn vanuit de beschikbare literatuur; dit is een direct gevolg van de gegeven antwoorden die wijzen op een gebrek aan aanleg, het weinige vertrouwen in zichzelf en het vermijden van risico's;
- aangeven welke mogelijkheden er zijn om deze eigenschappen te ontwikkelen of te verbeteren; dit komt voort uit het ontbreken van de waargenomen bereidheid om als persoon te veranderen en de neiging om in de huidige toestand te blijven zitten;
- bepalen van de gewenste ontwikkelingsrichting van deelnemers aan het programma, met gebruik van coaching, hetgeen steun kan bieden tijdens het proces en bij het helpen aan het gaat om het maken van keuzes, op basis van zelfreflectie;
- verkrijgen van de meest recente kennis van het bedrijfsleven, management, financiën en marketing – hetgeen wordt onderstreept door het merendeel van de respondenten; de kennis moet worden overgedragen via praktische workshops en creatieve

technieken om deze vorm te geven, en mag niet worden beperkt tot actuele theoretische concepten;

- overdracht van kennis ten aanzien van de bovengenoemde gebieden in misschien wel de meest praktische vorm (bijvoorbeeld een business-simulatie); de theorie moet worden gekoppeld aan de te onderzoeken praktijkproblemen bij het runnen van een onderneming (bijvoorbeeld welke juridische vorm moet worden geselecteerd, de soorten belastingen, enz.) - hetgeen door de respondenten wordt gezien als de bereidheid om eerst enige ervaring op te doen voordat je kunt besluiten een eigen bedrijf te starten;
- toegang tot informatie over de mogelijke manieren voor het verbeteren van de huidige gezinssituatie van het gezin, in het bijzonder in gevallen als: de zorg voor anderen, werktijdregelingen, flexibele invulling van de taak, verschillende vormen van economische activiteiten (kantoor aan huis, uitbesteding, enz.);
- toegang tot informatie over mogelijkheden tot verbetering van de financiële situatie in het algemeen dan wel voor de thuissituatie (in combinatie met informatie over de financiering van een eigen bedrijf, zoals dit hieronder besproken).

De volgende endogene factoren, gebaseerd op de antwoorden, kunnen worden gezien als van belang:

- samenvatting van het juridisch systeem dat geldt voor zakelijke activiteiten in een elk land, te geven op een gemakkelijk te lezen wijze, en duidelijke informatie over het starten van een bedrijf en wat de verplichtingen zijn jegens de staat, bijvoorbeeld wat het tijdschema is voor de betalingen aan de belastingdienst;
- verstrekken van de belangrijkste informatie over de economische situatie, met inbegrip van de benodigde feiten gezien vanuit het oogpunt van de eigenaar van een bedrijf dan wel het geven van bronnen voor dergelijke informatie (thematische portals, statistische gegevens, etc.);
- geven van potentiële bronnen voor de financiering van zakelijke activiteiten, met inbegrip van openbare subsidies (leningen en niet-terug te betalen budgetten), die cruciaal zijn voor het nemen van het besluit om een bedrijf op te starten; de informatie moet alle potentiële bronnen van financiering bevatten, met de bijpassende regelingen en de weg die moet worden afgelegd om deze te kunnen aanspreken;
- verstrekken van belangrijke informatie over het draaiende houden van een bedrijf, niet alleen de juridische en financiële, maar ook: marketingtechnieken waaronder reclame en promotie, teammanagement, menselijke verhoudingen, onderhandelen, assertiviteit, zelfpromotie, informatie over het werkveld (brancheorganisaties, vakbladen, websites, 'social networking', etc.).

Een extreem belangrijk element van de workshops binnen het programma is volgens het onderzoek de overdracht van professionele competenties die te maken hebben met specialistische kennis van het bedrijfsleven, management, financiën en marketing. De kennis op elk van deze gebieden moet gericht zijn op het verlagen van de drempel om een eigen zaak te beginnen. Er moet worden benadrukt wat belangrijk is en de workshops moeten in ieder geval bijdragen aan het vergroten van de theoretische elementen. Als voorbeeld kan worden genoemd het kunnen inschatten van het risico op een lage afzet en te weinig vraag vanuit de markt, aspecten die worden gezien als belangrijke drempels bij het opzetten van een eigen zaak.

Deelnemers moeten de beschikking krijgen over instrumenten waarmee kan worden gezocht naar aantrekkelijke niches in de markt en hoe is vast te stellen wat de daadwerkelijke omzet kan zijn op basis van een eigen marktonderzoek. Ook wordt vaak gewezen op de noodzaak van het kunnen bijhouden van een goede boekhouding en moeten de betrokkenen in ieder geval het een en ander leren over simpele methoden voor het berekenen van de belasting – samen met informatie waar hierover meer gegevens zijn te vinden als het om de meer ingewikkelde gevallen gaat, zonder gebruik te hoeven maken van een accountant (bijvoorbeeld in verband met kleinschalige ondersteuningsprogramma's voor bedrijven of hoe om te gaan met micro-financiering).

Participatiemethoden vormen een zeer belangrijk onderdeel van de workshops, aangezien ze helpen bij het overbrengen van kennis die het best bij de praktijk aansluit. De tijd die het programma vraagt, is daarmee ook een goede besteding als het gaat om de persoonlijke ontwikkeling, de verwerving van de benodigde sociale vaardigheden en het kunnen besluiten over het al dan niet hebben van een eigen bedrijfje of zaak.

Samenvatting

De onderzoeksresultaten maken het testen van de hoofd- en daarvan afgeleide sub-hypothesen mogelijk. De belangrijkste veronderstelling voorafgaande aan de interviews was dat armoede en sociale uitsluiting worden veroorzaakt door een verscheidenheid aan economische en sociale factoren, die het vervallen in en ontsnappen aan armoede en sociale uitsluiting tot op zekere hoogte bepalen - afhankelijk van de sterkte van hun invloed daarop. De hoofdhypothese, hoewel algemeen gesteld, wordt bevestigd via de tijdens het onderzoek uitgevoerde procedure. De groep genoemde factoren is economisch en sociaal van karakter, zowel algemeen als primair. Ze zijn allemaal op een of andere wijze van toepassing op de ondervraagde personen als het gaat om het terechtkomen in een toestand waar sprake is van kwetsbaarheid voor de besproken verschijnselen.

Er kan dus niet worden aangetoond dat slechts één factor de verandering in de persoonlijke status beïnvloedt. Een voorbeeld zou kunnen zijn het hebben van een baan, als een factor waarmee armoede is te voorkomen. Ook werkzame personen hebben echter te maken met die bedreiging of worden getroffen door dergelijke verschijnselen.

Aan de andere kant leidt alleen het verlies van werkgelegenheid niet automatisch tot het vervallen in armoede, maar mogelijk is dat wel het geval in een combinatie met andere factoren, zoals de algemene slechte economische situatie in het land, het ontbreken van de vereiste beroepskwalificaties of de noodzaak om veel geld te moeten uitgeven om aan de behoeften van een grote huishouding te voldoen.

Verificatie van de onderliggende sub-hypothesen maakt het mogelijk een aantal conclusies te trekken:

1. Een inkomen lager dan het gemiddelde inkomen voor een bepaald land schept ongunstige voorwaarden voor armoede en sociale uitsluiting. De selectie van de steekproef was gebaseerd op de veronderstelling dat de respondenten aan ten minste één voorwaarde voldoen (inclusief het hebben van een laag inkomen dat recht geeft op het gebruik van de sociale diensten). Het gebruikmaken van alleen de vorige gebruikte criteria (dat wil zeggen: gebrek aan werkgelegenheid, laaggeschoold zijn of alleen lager secundair onderwijs hebbend, alleenstaande ouders of grote gezinnen) resulteert in hetzelfde testresultaat.

2. Kijkend naar andere significante economische determinanten voor armoede is het verliezen van de baan een van de meest kritische. De antwoorden van de respondenten geven duidelijk de noodzaak aan van het vinden van werk om hun financiële situatie te kunnen verbeteren. Geen mogelijkheden hebben om geld te verdienen wordt gezien als een directe factor, hoewel veelal vermeld in combinatie met andere factoren die leiden tot armoede. Geïnterviewden wijzen erop dat het verlies van werk een aanzienlijke impact heeft op de beschikbare middelen voor het huishouden, en de voortdurende toestand van werkloosheid vermindert de hoop op een betere financiële situatie in de nabije toekomst. Meer dan 75% van de mensen die werkloos waren, zegt dat hun financiële situatie verslechterde, 32% daarvan dat de verslechtering zeer ernstig is. Als we de werkenden niet meerekenen is het 37% dat zegt dat hun situatie is verslechterd.
3. De noodzaak om de inkomsten te verdelen tussen een groter aantal leden van een huishouden is ook nadrukkelijk van invloed op een grotere kans op armoede - vooral wanneer zij minderjarig zijn en geen inkomen hebben. Na een aantal gesprekken is er een patroon te ontdekken - de financiële situatie is nog erger als een huishouden bestaat uit kinderen en werkloze volwassenen. In dergelijke gevallen krijgen we uitspraken over het noodzakelijk zorgvuldig en efficiënt beheer van het inkomen, waarvan het niveau daarvan duidelijk door de respondenten wordt aangegeven.
4. Een huishouden met slechts één werkend iemand levert een nadelige situatie op, zelfs als die persoon een eigen bedrijf heeft²⁴.
5. Het hebben gevolgd van formeel onderwijs op een lager middelbaar niveau correleert met werkloos zijn. 41% van de werkloze respondenten heeft alleen basisonderwijs of lager secundair onderwijs. De respondenten zelf zeggen dat het gebrek aan kwalificaties, de formele erkenning ervan en het gebrek aan onderwijsdiploma's die als bewijs kunnen dienen voor de kennis van een persoon, een beperkende factor is voor het vinden van werk. Geïnterviewden zijn zich in het algemeen bewust van de noodzaak een formeel erkende kwalificatie te hebben om een baan te verwerven en geven aan dat zonder tenminste een korte gerichte opleiding ze niet aan de slag kunnen komen en bovendien ook niet hun eigen bedrijf kunnen beginnen. Wat belangrijk is om te vernemen, is dat de mensen in dit onderzoek vaker al cursussen en trainingen hebben gevolgd als wordt gevraagd naar de kansen om werk te vinden en dat ze dat eerder doen dan gebruik te maken van het traditionele en formele onderwijs.
6. Het hebben van een handicap, gezien als één van de oorzaken van sociale armoede en sociale uitsluiting, heeft naar de mening van de ondervraagden alleen in bepaalde gevallen impact op hun huidige financiële situatie. De onderzoeksgroep geeft slechts in enkele gevallen aan dat hun handicap die omstandigheid heeft veroorzaakt. Sommige gehandicapten zeggen dat ze niet kunnen werken in bepaalde beroepen, maar dat ze actief op zoek zijn naar werk in andere sectoren. In dit geval is gewoon het gebrek aan werk de oorzaak van een slechtere financiële positie. Sommige geïnterviewden geven aan dat ze juist een verhoogde activiteit ontplooiën in dit kader in vergelijking met mensen zonder handicap, vaak ook nog succesvol, hetgeen veelbelovend klinkt in het kader van het ontsnappen uit een situatie van armoede.
7. Wonen in een landelijk gebied kan een belangrijke impact hebben op de huidige financiële situatie. De onderzoeken hebben betrekking op inwoners van zowel steden als mensen op het platteland waarbij bij de laatste groep alleen in enkele gevallen naar

²⁴ Tijdens de studie werd het hebben van een eigen zaak gezien als een factor die het risico op armoede en sociale uitsluiting aanzienlijk vermindert. Deze veronderstelling werd gemaakt op basis van statistische gegevens van EUROSTAT.

voren komt dat ze in hun situatie slechter af zijn. Toegang tot sociale bijstand op basis van dezelfde regels, burenhulp, hebben van een eigen moestuin, allemaal zaken die invloed hebben op het ontbreken van een negatief oordeel van het leven in een landelijk gebied. Sommige geïnterviewden wijzen er echter op dat het leven op het platteland beperkte mogelijkheden met zich meebrengt bij het verkrijgen van informatie en het de toegang tot banen bemoeilijkt.

8. Het onvermogen om te kunnen omgaan met risicovolle situaties, en specifiek het gebrek aan ondernemersvaardigheden, is een belangrijke sociale factor die zorgt voor armoede. Dit wordt bevestigd zowel tijdens de interviews als in de vragenlijsten. Veel respondenten beschouwen het nemen van maatregelen om hun financiële situatie te verbeteren als onnodig. Het gebrek aan vooruitzichten voor het kunnen verbeteren van de huidige situatie resulteert in passief gedrag en een te beperkt pakket aan activiteiten. Op basis van bepaalde uitspraken kan men concluderen dat mensen gewend raken aan een dergelijke staat van leven en niet bereid zijn om die te veranderen. De informatie die is verzameld in dit onderzoek geeft aan dat 90% van de respondenten de huidige behoeften beperkt, 76% gebruik maakt van institutionele hulp en bijna 50% leningen aangaat. De oplossing om extra werk te gaan doen wordt door slechts een kwart van de respondenten genoemd. Natuurlijk, de mogelijkheid om werk te vinden is beperkt, niet alleen vanwege persoonlijke overwegingen, maar ook door de sociaal-economische omstandigheden. In vragen met betrekking tot het starten van een eigen bedrijf wijzen de respondenten op het gebrek aan talenten die te maken hebben met ondernemend gedrag, hetgeen hen belet een bedrijf te beginnen.
9. Arme en sociaal uitgesloten mensen geven slechts in enkele gevallen specifieke, praktische suggesties voor veranderingen als het gaat om de werking van hulp-verlenende instellingen. Wanneer gevraagd wordt naar veranderingsvoorstellen heeft maar een deel van de respondenten bepaalde gedachten over het onderwerp. Echter, een aantal voorgestelde oplossingen is goed genoeg om in aanmerking te laten komen voor verder gebruik. Het meest frequent aangegeven idee is de integratie van de hulpverlenende instellingen zodat zij als geheel kunnen zorgen voor een volledig dekkende dienstverlening, ongeacht de situatie waarin een persoon recht heeft op bijstand. Sommige observaties zijn, al zijn ze niet gericht op de vorm van een wettelijke verandering, als zodanig bruikbaar. Een voorbeeld daarvan is meer individuele en humane benadering van mensen die kunnen profiteren van hulp.
10. De resultaten bevestigen ook de verdeling van de steekproef in de onderzochte landen naar landen met 'hoge', 'matige' en 'vrijwel geen' risico.
11. In de landen met een hoog risico wordt de waargenomen armoede geassocieerd met onvervulde basisbehoeften. De respondenten wijzen vaak op moeilijkheden bij het kunnen verstrekken van de juiste voeding aan de mensen van hun huishouden. Het gebrek aan financiële middelen veroorzaakt moeilijkheden bij het voldoen aan huisvestingsbehoeften, zowel in de infrastructuur als voor de leefruimte. In deze groep landen zien we ongunstige economische processen die legale arbeid zeer moeilijk maakt, of die geassocieerd worden met lage inkomens. In sommige landen uit deze groep, zoals Estland en Italië, is de onduidelijke status van mensen met verschillende nationaliteiten is een probleem.
12. In het geval van Spanje, het land dat wordt beschouwd als 'middelmatig blootgesteld aan het risico op armoede' kan op basis van de antwoorden van de respondenten worden gesteld dat de armoede in de eerste plaats gerelateerd is aan de inkomensbronnen van de onderzochte huishoudens. Vaker dan in andere landen onderstrepen de ondervraagden hun status en tekortkomingen in hun materiële toestand en wijzen ze

zelden op een tekort aan voedsel en de voorziening daarin. Op dezelfde manier, zoals in Italië, wijzen ze op het probleem van werkloosheid onder immigranten en het ontbreken van een vorm van erkenning van competenties, hoewel men in dit geval werkt in eenvoudige banen. Een belangrijk element van de armoede in dit land is het onvermogen om aan de hypotheekverplichtingen te voldoen. Problemen bij het financieren van de dagelijkse consumptie worden minder vaak gesignaleerd, hoewel de situatie in dat opzicht wordt verergerd in het geval van verlies van de baan door een lid van het huishouden.

13. Kenmerkend voor een land dat als 'veilig' wordt gezien, zoals Nederland, is het institutionaliseren van de sociale bijstand en de toegang daartoe. Arme mensen uit dit land wijzen vaak op het gebruik van verschillende vormen van steun zoals bij het voldoen aan de voedselbehoeften, het krijgen van kleding en de persoonlijke ondersteuning bij het zoeken naar werk. Eenduidigheid bij de toegang tot systeemoplossingen is, ondanks allerlei gebreken, kenmerkend voor Nederland. In vergelijking met andere landen kunnen degenen die in moeilijkheden verkeren, rekenen op snellere hulp van zowel de publieke instellingen als de niet-gouvernementele organisaties en de liefdadigheidsinstellingen. Een belangrijk aspect van de armoede in dit land is ook de hogere activiteit van de ondervraagde bij het zoeken naar een verbetering van hun situatie en van het gevoel van optimisme dat daaraan gekoppeld is. Ondanks het feit dat in andere landen de respondenten vaak inspanningen verrichten om hun materiële positie te veranderen, wordt alleen in Nederland geconstateerd dat ze een positieve houding hebben ten aanzien van hun plannen. Er wordt niet of nauwelijks waargenomen dat er een duidelijke noodzaak is voor een zeer intensieve inspanning om steun te verkrijgen, hetgeen verschilt met de ervaringen van respondenten uit andere landen.

Tot slot

De onderwerpen die in dit document worden gepresenteerd, geven aanleiding om te erkennen dat er duidelijke verschillen zijn in de graad van sociaal-economische impact op de groei van de aantallen mensen in armoede en sociale uitsluiting en de mogelijkheden om daaraan te ontsnappen. Het resultaat van het onderzoek moet worden gezien als een aanmoediging om deze zaken verder te bezien, onder toevoeging van nieuwe elementen zoals een grondige economische analyse van de verschijnselen en het verbreden van de onderzoeksgroep door het toevoegen van andere sociale groepen die minder kwetsbaar zijn voor armoede en sociale uitsluiting.

Figuren

Figuur II.1. Analyse armoede-gebieden en voor sociale uitsluiting, gekoppeld aan het functioneren van de mechanismes voor sociale zekerheid	25
---	----

Tabellen

Tabel I.1 Bevolking (in miljoenen) en de structuur (in procenten)	12
Tabel I.2 Werkloosheid per geslacht (%)	13
Tabel I.3 Werkzame bevolking (in miljoenen)	13
Tabel I.4 Percentage werkenden	144
Tabel I.5 Mensen ouder van 25, met minimaal een opleiding basisschool of eerste fase beroepsonderwijs (in percentages)	155
Tabel I.6. Minimuminkomen (in euro)	166
Tabel I.7 Huishoudens met een lage of zeer lage werkintensiteit (%)	177
Tabel I.8 Hoogte van het jaarinkomen (in EUR)	177
Tabel I.9 Hoogte kans op armoede (60% of mediaan inkomen na uitkeringen)	199
Tabel I.10 Kans op armoede op basis van onderwijs	20
Tabel I.11 Kans op armoede voor de ondersteuning	21
Tabel I.12 Lange termijn kans op armoede	23
Tabel I.13 Kans op armoede bij huishouden met lage werkintensiteit	23
Tabel I.14 Kans op armoede of sociale uitsluiting	23
Tabel II.1 De achtergrond van respondenten, gelet op de woonplaats	34
Tabel II.2. De achtergrond van respondenten op basis van sexe	34
Tabel II.3 De achtergrond van respondenten op basis status op arbeidsmarkt	34
Tabel II.4 De achtergrond van respondenten op basis van onderwijsniveau	35
Tabel II.5 De achtergrond van respondenten op basis van samenstelling huishouden ..	35
Tabel III.1 Aantal respondenten gelet op basis- en aanvullende inkomensbronnen	51
Tabel III.2 Beoordeling inkomenssituatie respondenten	52
Tabel III.3 Karakteristieken inkomenssituatie huishoudens van de respondenten	53
Tabel III.4 Perceptie verandering inkomenssituatie van respondenten	54
Tabel III.5 Redenen achteruitgang inkomen van respondenten	54
Tabel III.6 Tevredenheid met voldoen aan behoeften	55
Tabel III.7 Mogelijkheden aan behoeften te kunnen voldoen	56
Tabel III.8 Ontevredenheid met behoeften \ (aantallen)	56
Tabel III.9 Activiteiten ondernomen om in de behoeften te kunnen voorzien	57
Tabel III.10 Soort ondersteuning ontvangen	57
Tabel III.11. Belang van ondersteuning	57
Tabel III.12 Financiële situatie van huishoudens	58
Tabel III.13 Spaargelden bij huishoudens	58

Grafieken

Grafiek I.1 Bevolking, werkzaam en werkloos (in miljoenen)	14
Grafiek I.2 Mate van werkgelegenheid en werkloosheid	14
Grafiek I.3 Percentage een-ouder-gezinnen en huishoudens met kinderen	16
Grafiek I.4 Vergelijking kans op armoede voor en na uitkeringen (totaal)	21
Grafiek I.5 Vergelijking kans op armoede voor en na uitkering bij huishoudens met kinderen onder de 18	21
Grafiek III.1 Vergelijking beoordeling huidige inkomenssituatie	52

Grafiek III.2 Vergelijking van de karakteristieken van de inkomenssituatie van de respondenten per land.....	53
Grafiek III.3 Tevredenheid m.b.t. het kunnen voorzien in behoeften.....	55

Bibliografie

Publicaties

Amiel Y. (1999), *The Subjective Approach to the Measurement of Income Inequality*, [w:] Silber J. (red.), *Handbook of Income Inequality Measurement*, Kluwer Academic Publishers, Boston–Dordrecht–London.

Blicharz J. (2014), *Kilka uwag na temat ubóstwa wśród kobiet w Polsce*, [w:] J. Blicharz, L. Klat-Wertelecka, E. Rutkowska-Tomaszewska (red.), *Ubóstwo w Polsce*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Cambir A., S. Pisciă, Ioniță A. (2010), *Situația economică a familiilor cu copii, în România, în anul 2009*, „Revista Română de Statistică” No. 9.

Giełda M. (2014), *Prekarność a ubóstwo*, [w:] J. Blicharz, L. Klat-Wertelecka, E. Rutkowska-Tomaszewska (red.), *Ubóstwo w Polsce*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Golinowska S., Broda-Wysocki P. (2005), *Kategorie ubóstwa i wykluczenia społecznego. Przegląd ujęć* [w:] S. Golinowska, E. Tarkowska, I. Topińska, T. Boeri (red.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Metody. Wyniki*. IPiSS, Warszawa.

Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

IPiSS: wyniki projektu badawczego „Polityka społeczna państwa w okresie przebudowy ustroju i systemu gospodarczego” zrealizowanego pod kierunkiem prof. S. Golinowskiej (<https://www.ipiss.com.pl/?zaklady=minimum-socjalne-oraz-minimum-egzystencji>).

Kasprzyk B. (2013), *Wybrane aspekty oceny dobrobytu ekonomicznego i jakości życia (ujęcie regionalne – Podkarpacie)*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.

Kot S.M. (2000), *Ekonometryczne modele dobrobytu*, PWN, Warszawa.

Kuta-Pałach M., Malicki K., Pokrzywa M., Wilk S. (2011), *Wykluczenie społeczne i ubóstwo w województwie podkarpackim*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.

La povertà in Italia Anno 2013 - 14 luglio 2014, Statistiche Report, ISTAT (<http://www.istat.it/it/archivio/128371>).

Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, (2003), Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej.

Podkarpacka bieda, (2005), M. Malikowski (red.), MANA, Rzeszów.

van Praag B.M.S. (1971), *The Welfare Function of Income In Belgium: An Empirical Investigation*, „European Economic Review”, No. 11.

van Praag B.M.S., Kapteyn A. (1973), *Further Evidence on The Individual Welfare Function of Income: An Empirical Investigation in The Netherlands*, „European Economic Review”, No. 4.

Szczygieł E. (2014), *Ocena użyteczności dochodu i jej wpływ na oszczędności gospodarstw domowych*, WNT, Warszawa.

Szopa B. (2012), *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków.

Szopa B. Szopa A. (2011), *Wykluczenie finansowe a wykluczenie społeczne* [w:] „Zeszyty Naukowe Polskie Towarzystwo Ekonomiczne”, Nr 11.

Ubóstwo w Polsce w świetle badań GUS, (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Vaesus Eestis, (2010), EESTI STATISTIKA, Tallinn (<http://www.stat.ee/38021>).

Wetten en programma-documenten

Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji, (2014), MPiPS, Warszawa sierpień 2014.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, (Dz. U. z 2004, Nr 64, poz. 593).

Ustawa Królestwa Hiszpanii z dnia 29 grudnia 2006 nr 43/2006 o poprawie i wzroście zatrudnienia.

Websites

www.ec.europa.eu/eurostat/data/database

www.fundacionpanypeces.org

www.istat.it

www.ine.es

www.inse.ro

www.mpips.gov.pl

www.stat.ee

www.stat.ee/rel2011

www.statline.cbs.nl

www.stat.gov.pl

www.stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/definicje-pojec/3202,pojecie.html

www.werk.nl